socialno delo

letnik 41 - februar 2002 - št. 1

visoka šola za socialno delo
ljubljana

Narodna in univerzitetna knjižnica
LJUBLJANA
Lo020/424

socialno delo

Izdaja Visoka šola za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Uredniški svet

Vika Bevc
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredniki

Darja Zaviršek (knjižne recenzije)
Srečo Dragoš (raziskave)
Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva

Topniška 33, 1000 Ljubljana
tel. (01) 43-77-615, faks 43-77-122
e-pošta socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Uredniški svet (nad.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Časopis Socialno delo objavlja teoretske članke, poročila o raziskavah s področja socialnega dela, interdisciplinarne študije in prispevke z drugih znanstvenih in strokovnih področij, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, pisma, knjižne recenzije in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja dvomesečno, razen v primeru združenih številk, ki pa sledijo istemu dvomesečnemu ritmu izhajanja.

Znanstveni prispevki so recenzirani (anonimno).

Rokopisi: teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije so lahko dolgi do ene avtorske pole (30.000 znakov); daljši so lahko le izjemoma in s privoljenjem uredništva. Druga besedila imajo lahko do pol avtorske pole. Kako naj bo urejeno besedilo za objavo, piše na zadnjih straneh časopisa. Rokopisi so lahko vrnjeni avtorju ali avtorici v dopolnitev ali popravek z uredniškimi in/ali recenzentskimi pripombami.

Avtorske pravice za prispevke, poslane uredništvu, pripadajo časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Darja Zaviršek, VŠSD, Topniška 33, 61000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za podrobne informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, je treba poslati uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas že oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Avtorica fotografije na naslovnici: **Meta Krese** (2001).

Povzetki člankov so vključeni v naslednje podatkovne baze (ki vključujejo tematsko indeksiranje, klasifikacijske kode in popolne bibliografske navedbe): *Sociological Abstracts*, *Linguistics & Language Behavior Abstracts*, *Social Planning/Policy & Development Abstracts*, *Mental Health Abstracts*, *Studies on Women Abstracts*.

Časopis finančno podpira Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Tisk: Collegium graphicum, Ljubljana

+ II 470094
II 470094

Pavla Rapoša Tajnšek, Vida Miloševič Arnold,
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Vlasta Rozman, Nataša Radonjič,
Metoda Bole, Anita Kovačec, Mojca Mikolič, Sabina Rajšel

POSTOPKI, ORGANIZACIJA IN STANDARDI NA PODROČJU POSVOJITEV

KONCEPTUALNA IZHODIŠČA IN PROBLEM RAZISKAVE

Od starega veka dalje je posvojitev, ki so jo pozneje formalizirali v rimskem pravu, družinam brez moških potomcev omogočala ohranjanje rodu in zavarovanje dediščine. Šele v 20. stoletju je posvojitev postopoma postala ukrep družbenega varstva mladoletnih otrok (Geč-Korošec, Kraljić 1997). Institut posvojitve so tudi v novejšem obdobju večkrat zlorabili, tako različne ideologije kakor tudi strokovne službe, ki so pri posvojitvah favorizirale interese socialno in ekonomsko močnejših slojev na račun marginaliziranih.

V zadnjih desetletjih se dogajajo pomembne spremembe v praksi strokovnih služb, ki dajejo prednost koristim otroka pred interesi drugih udeležencev posvojitve, pa tudi v pogledih in stališčih do posvojitve. Povečuje se število posvojiteljev, ki želijo posvojiti otroka zaradi načelne zavzetosti in družbene odgovornosti za otroke in ne le zaradi neuresničenega starševstva. Ti posvojitelji, ki morda že imajo lastne otroke, so pripravljeni posvojiti tudi otroka iz tujine, starejšega otroka ali otroka s telesno ali duševno motnjo v razvoju (Lutter 1997: 37-38). Kljub navedenim pozitivnim spremembam se na področju posvojitev tudi v današnjem času dogajajo zlorabe, ki niso le v nasprotju s strokovnimi spoznanji in prevladujočimi družbenimi vrednotami, temveč tudi z zakonodajo posameznih držav in mednarodnimi konvencijami. Zaradi velikih nesorazmerij med povpraševanjem in »ponudbo« na nacionalnih in mednarodnem »trgu posvojitev« obstaja velika nevarnost, da se dogajanje na tem področju izogne pravnim in strokovnim standardom in se v najbolj skrajnih oblikah sprevrže v dejansko prodajo in kupovanje otrok.

Tudi v Sloveniji je povpraševanje potencialnih posvojiteljev veliko večje od »ponudbe« otrok, ki nimajo staršev, ali pa jim biološki starši ne zmorejo zagotoviti ustreznih življenjskih razmer. Zaradi tega se povečujejo pritiski na strokovne službe in državo, naj vendarle kaj ukrenejo za rešitev življenjskih stisk ljudi, ki kljub napredku medicine pri zdravljenju neplodnosti ne morejo izpolniti želje po starševstvu. Stiske parov, ki so po dolgoletnem neuspešnem zdravljenju soočeni z dejstvom, da je tudi posvojitev težko dosegljiv in časovno odmaknjen cilj, ne smejo ostati brez pravočasne in strokovno ustrezne pomoči socialnega dela. Odgovor na vprašanje, kakšna naj bo ta pomoč, pa je bolj kompleksen, kot se zdi na prvi pogled. Nedvomno je večja dostopnost in boljša organiziranost mednarodnih posvojitev pomemben del rešitve tega problema, vendar pa samo posredovanje informacij o tem, na katero tujo službo naj se obrneta potencialna posvojitelja, ne bo zadoščalo - če ne želimo, da bi rešitev postala problem. Podcenjevanje družinske resničnosti in dvojne identitete posvojencev, ki je (bilo) prisotno v dosedanjih postopkih posvojitev v Sloveniji, bo

Prispevek je nastal na osnovi raziskave, ki jo je izvedla Visoka šola za socialno delo v Ljubljani. Financiralo jo je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije po pogodbah štev. 600-007/98-048 LK in 600-0019/99-048 LK. V raziskovalni skupini so poleg navedenih sodelovali še Nino Rode (kot svetovalec za metodologijo) in Kristina Kveder, Marija Šauperl, Elvira Zorko in Metka Žigante kot avtorice dodanih primerov, ki smo jih povzeli iz diplomskih del na Visoki šoli za socialno delo.

v primeru pomanjkljivo izvajanih mednarodnih posvojitev še večje tveganje za vse udeležence posvojitev, pa tudi za družbo.

Pri načrtovanju raziskave smo si prizadevali, da nam trenutno zelo aktualno in medijsko odmevno vprašanje, kako pomagati kandidatom za posvojitelje, da bodo prišli do rešitve svojega problema, ne bi odvrnilo pozornosti od drugih problemov, ki so povezani s strokovnim delom na področju posvojitev. V praksi izstopata predvsem dva problema: prvi problem je zaprtost prevladujočega modela posvojitve, ki ovira razvidnost in sprejemanje posvojiteljske realnosti. Drugi problem, ki najbrž ni brez povezave s prvim, pa so dolgotrajni in za vse udeležene, še zlasti pa za same otroke zelo mučni postopki odvzema roditeljskih pravic v primerih, ko se družinske razmere kljub velikim prizadevanjem za izboljšanje niso spremenile in še naprej ogrožajo otroka. V sklop tega problema sodi tudi nestrokovno pristajanje na dolgoletno ali »večno« rejništvo v vseh tistih primerih, ko bi bila posvojitev najboljša rešitev za otroka (pri tem pa so, v skladu s specifičnimi okoliščinami, mogoče zelo različne stopnje odprtosti posvojitve).

KAJ JE ODPRTA POSVOJITEV?

Pomena večje odprtosti posvojitve se naše strokovne službe do nedavnega skorajda niso zavedale, ali pa so mu posvečale obrobno pozornost. V postopkih posvojitve so bili strokovni kriteriji, ki zagotavljajo pravico otroka, njegove biološke in posvojiteljske družine do resničnosti in do participacije v procesu posvojitve, pogosto zelo zapostavljeni. Namesto tega je prevladovala domneva, da se bo otrok s posvojitvijo tudi dejansko, ne le formalnopravno, vključil v novo družino, kakor da ni imel nobene druge preteklosti. K temu je precej prispevalo tudi dejstvo, da je bila v letih po uveljavitvi novega zakona večina otrok posvojenih v prvih mesecih življenja. Koncept odprte posvojitve se je tako največkrat reduciral na priporočilo posvojiteljem, naj otroku sicer povedo, da je posvojen, medtem ko je problem dvojne identitete posvojenca ostajal v senci, tako pri posvojenih otrocih, ki so izhajali iz domačega okolja, kakor tudi pri tistih, ki so v okviru nekdanje skupne države prihajali iz drugačnega etničnega in kulturnega okolja. Analize primerov posvojitve iz preteklosti kažejo, da je bilo priporočilo, da mora otrok vedeti, da je posvojen, morda res izrečeno, vendar ga posvojitelji, premalo pripravljeni ali povsem nepripravljeni na specifičnost posvojiteljske stvarnosti, niso mogli »slišati« in upoštevati. Dogajalo pa se je tudi to, da je strokovna služba pritrdila zdravorazumskemu prepričanju posvojiteljev, da bo za otroka in vse druge najbolje, če bodo prikrili dejansko stvarnost.

V Sloveniji smo leta 1977 ob uveljavitvi zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih vpeljali popolno posvojitev, ki je v pravnem pogledu razrešila mnoge težave, značilne za prejšnje obdobje, ko je bil formalni status posvojenih otrok pogosto nedorečen, to pa je posvojiteljem povzročalo številne neprijetnosti (na primer ob izdaji potnega lista za otroka ipd.). Zdi pa se, da je v Sloveniji prav popolna posvojitev prispevala, da se je tudi v strokovnih pristopih ohranjal relativno zaprt model posvojitve, ki ne upošteva potrebe po večji razvidnosti posvojiteljske družinske realnosti. Kmalu zatem, ko smo pri nas vpeljali popolno posvojitev, je v svetu veliko zanimanje strokovnjakov in uporabnikov spodbudil koncept odprte posvojitve, ki so ga v svojem raziskovalnem poročilu nakazali Sorosky in sodelavci (Sorosky, Baran, Pannor 1978). Rezultati njihove raziskave so opozorili na številne, dotlej »skrite« negativne posledice zaprtih posvojitev, pri katerih je bila povsem in dokončno pretrgana sleherna vez med posvojencem in njegovo preteklostjo. Zaradi destruktivnih učinkov zaprtega posvojitvenega modela na nadaljnje življenje posvojenih otrok in njihovih bioloških staršev so avtorji zaprtemu modelu posvojitve očitali, da manipulira in zlorablja posvojene otroke, poleg njih pa tudi ostala dva udeleženca v »trikotniku posvojitve«, to je roditelje in posvojitelje.

Izvor in preteklost posvojenega otroka sta pri zaprti posvojitvi obdana z veliko skrivnostnostjo, ki ga kot zlovešča senca spremlja skoz vse življenje in ga ovira pri oblikovanju lastne identitete ter pri iskanju odgovorov na tri kompleksna, neizbežna vprašanja: »Zakaj so me oddali? Zakaj so me ti ljudje sprejeli? Kam dejansko spadam?« (Swientek 1997: 51.)

Zaradi popolne in dokončne prekinitve stikov ter odvzema slehernih informacij o nadaljnji usodi rodnega otroka trpijo tudi roditelji, ki neredko vse življenje zaman iščejo svojega s posvojitvijo izgubljenega otroka. Vendar ga ne iščejo zato, ker bi ga hoteli ali želeli dobiti nazaj, radi bi le vedeli, kako mu gre.

Prizadeti so tudi posvojitelji, ki predstavljajo tretjo stranico posvojiteljskega trikotnika. Posvojitelji, ki imajo pomanjkljive informacije o otrokovih roditeljih in njegovi zgodovini, le težko pomagajo otroku, ki se sprašuje po svojem izvoru in poskuša premostiti dvojnost svojega življenja, razpetega med svet sedanjosti in zamolčane preteklosti. Ko posvojiteljem ponuja iluzijo, da se stvarnost posvojenega otroka in posvojiteljske družine v ničemer ne razlikuje od stvarnosti drugih družin, model zaprte posvojitve manipulira tudi s posvojitelji. S prepričevanjem, češ da je posvojeni otrok »ravno tako vaš, kot da bi ga sami rodili«, strokovne službe ne podpirajo posvojiteljev pri njihovi starševski vlogi, saj tako zanikanje stvarnosti zamegljuje razvidnost družine ter zmanjšuje njeno sposobnost za komunikacijo in konflikt (Čačinovič Vogrinčič 1998*a* in 1998*c*).

PROBLEMATIČNA VLOGA STROKOVNE SLUŽBE V ZAPRTEM MODELU POSVOJITVE

Za strokovne službe je v modelu zaprte posvojitve pomembno predvsem dvoje: prvič, kako zavarovati tajnost podatkov o biološki in posvojiteljski družini, in drugič, kako otroku izbrati najprimernejše posvojitelje. Kritiki zaprtega modela so prepričani, da s takim pristopom strokovne službe ne koristijo nobeni strani v trikotniku posvojitve; z njim predvsem ohranjajo svojo moč odločanja o življenju ljudi, ki so odvisni od njihovih storitev.

Kar se tiče varovanja tajnosti podatkov o izvoru otroka in o tem, kam je bil posvojen, je treba v določenih primerih, ko ni mogoč dogovor, kaj je dobro za otroka, roditelju dejansko za nekaj časa onemogočiti stik z otrokom in njegovo novo družino. Ker pa se lahko po določnem času situacija spremeni, ni razloga, da bi tudi stike bioloških staršev, ki jim je bil morda otrok odvzet zaradi zanemarjanja ali zlorabljanja, preprečevali za vedno; taki stiki so mogoči ob posredovanju strokovne službe in v dogovoru s posvojiteljsko družino ali z že odraslim posvojencem. O tem, da so stiki bioloških staršev in posvojenih otrok pogostejši, kakor bi pričakovali, in to na željo in v očitno korist obeh strani, pričajo rezultati študije, ki jo je opravil Ryburn (1996). Najbolj presenetljivo je bilo, da so se stiki vzpostavili celo v primerih, ko je bil otrok staršem odvzet s sklepom sodišča. Vztrajanje pri tajnosti podatkov o otrokovem izvoru in njegovi novi identiteti, zato da bi preprečili stike med otrokom in roditelji, se zato zdi še toliko bolj neargumentirano v primerih, ko se roditelji (največkrat je to roditeljica) prostovoljno odpovedo otroku z vso ljubeznijo in z iskreno željo, da bi mu bilo v novi družini bolje.

Zagovorniki odprtega modela posvojitve so prepričani, da bi morala biti vloga strokovne službe manj usmerjena v varovanje tajnosti podatkov o posvojencih in njihovih bioloških starših. Namesto tega bi morala strokovna služba ponuditi pomoč posvojiteljski družini in biološki staršem ali drugim sorodnikom pri ohranjanju stikov med posvojencem in njegovim izvornim okoljem, če ti stiki otroku koristijo. Kot je ugotovil Ryburn (1996), lahko stiki z rodnimi starši posvojencem precej olajšajo negotovost pri iskanju lastne identitete, zato vidijo koristnost teh stikov tudi posvojitelji. V vsakem primeru je koristno, če strokovne službe pri tem vprašanju pokažejo večjo fleksibilnost in zmožnost prilagajanja konkretnim situacijam, ki so lahko zelo različne. Ena od raziskav, ki obravnavajo stike med biološkimi in posvojiteljskimi družinami, je ugotovila, da se pričakovanja in konkretno ravnanje bioloških in posvojiteljskih družin giblje od zavračanja stikov do njihovega dopuščanja kot vmesne oblike, pa vse do zelo naklonjenega in zaželenega medsebojnega sodelovanja obeh družin (Gross 1997).

Zaprti model posvojitve močno poudarja vlogo strokovne službe pri selekciji kandidatov za posvojitelje, pri tem pa so metode in učinki te selekcije, če izvzamemo osnovne, z zakonom določene pogoje za posvojitelje, marsikdaj sporni. Optimalne družinske situacije za otroka ne moremo zanesljivo predvideti, ne glede na metode opazovanja in izbora. Lahko pa domnevamo, da bo zaprta posvojitev, ki zanika družinsko resničnost, otežila družinsko situacijo vsem posvojiteljskim družinam, tudi tistim redkim »družinam z neobičajno stopnjo zdravja«, kot jih imenuje Skynner. Delo z bodočimi posvojitelji se v modelu odprte posvojitve ne usmerja v ocenjevanje njihove »primernosti in ustreznosti« (razen ugotavljanja z zakonom določenih pogojev), temveč v pomoč pri odkrivanju in razvijanju motivov in potencialov za starševstvo ter v usposabljanje za to, da bodo razumeli potrebo po razvidnosti posvojiteljske družinske stvarnosti in da se bodo k njej vedno znova vračali.

Z raziskavo smo želeli med drugim preveriti, ali je v naši praksi že prišlo do premika od zaprtega k bolj odprtim modelom posvojitve. Naša predpostavka je bila, da je vztrajanje pri zaprtem modelu morda najpomembnejša ovira pri zagotavljanju bolj kakovostnih storitev v postopku posvojitve. Nikakor pa to ni edina ovira, saj je strokovno delo na področju posvojitev močno odvisno od obstoječih zakonskih in organizacijskih rešitev na celostnem področju dela z družino in posebej na področju domačih in mednarodnih posvojitev, kjer je veliko težav tudi zaradi pomanjkanja enotne evidence in šibke koordinacije med posameznimi izvajalci. Menimo pa, da niti deloma že zastarela zakonodaja niti neizdelane organizacijske rešitve ne onemogočajo strokovnim delavcem sprejeti in uveljaviti sodobnih konceptov in metod dela na področju posvojitev - to pa je povezano predvsem s strokovnim znanjem in boljšo usposobljenostjo za specifične delovne naloge.

ALI OBSTOJEČA ZAKONODAJA OMEJUJE STROKOVNO DELO NA POSVOJITVAH?

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih iz leta 1976 z novelo iz leta 1989 je vsa določila o posvojitvi zajel v členih 134 do 153 v posebnem 4. poglavju z naslovom Posvojitev. Za posvojitev pomembna določila so še v 6. in 7. členu uvodnih določb tega zakona ter v ustreznih členih iz tretjega dela zakona z naslovom Razmerja med starši in otroki. Med dopolnilne pravne vire sodijo predpisi, ki posredno urejajo posvojitvena razmerja: Zakon o osebnem imenu, Zakon o socialnem varstvu, Zakon o dedovanju, Zakon o ureditvi kolizije zakonov s predpisi drugih držav v določenih razmerjih, Zakon o državljanstvu Republike Slovenije. Osnovna načela posvojitve izhajajo iz Ustave Republike Slovenije iz leta 1991, ki v 56. členu poudarja, da otroci in mladostniki, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne družinske oskrbe, uživajo posebno varstvo države.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih določa le najnujnejše pogoje in načela pri posvojitvi, ki jih na kratko povzemamo v naslednjih odstavkih:

Posvojena je lahko le oseba, ki še ni polnoletna (čl. 134), posvojitelj pa mora biti polnoletna oseba, ki je vsaj 18 let starejša od posvojenca. O izjemah odloča pristojni center za socialno delo. Če je posvojenec starejši od 10 let, je potrebno njegovo soglasje (čl. 137).

Otroka oz. mladoletno osebo je mogoče posvojiti, če je izpolnjen eden izmed naslednjih pogojev, ki so vezani na njegove roditelje (čl. 141):

- starši so umrli,
- starši so neznani
- starši so že leto dni neznanega bivališča
- staršem je odvzeta roditeljska pravica
- starši trajno ne morejo izraziti svoje volje
- starši so pred pristojnim organom (CSD) privolili, da dajo otroka v posvojitev.

Zakon ne predpisuje, katere kriterije morajo izpolnjevati posvojitelji, pač pa določa, kdo ne more biti posvojitelj (čl. 136 in čl. 139):

- oseba, ki ji je odvzeta roditeljska pravica
- oseba, za katero se utemeljeno domneva, da bi posvojitev izrabila v škodo posvojenca
- oseba, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost ali je tako duševno motena ali bolna, da bi to ogrožalo posvojenčevo zdravje in življenje
- oseba, ki ne daje jamstva, da bo posvojencu omogočila skladen osebnostni razvoj in ga usposobila za samostojno življenje
- oseba, ki je posvojenčev krvni sorodnik v ravni vrsti in tudi ne sestra ali brat posvojenca
- oseba, ki je skrbnik mladoletnega otroka.

Posvojitev je mogoča po preteku enega leta od izpolnitve teh pogojev, izjemoma pa tudi prej, če CSD ugotovi, da bi bilo to v otrokovo korist (čl. 141).

S posvojitvijo nastane med posvojencem in posvojiteljem enako razmerje kot med starši in otroki, kar pomeni, da s posvojitvijo prenehajo vse pravice in dolžnosti med posvojencem in njegovimi biološkimi starši, vključno s pravico do dedovanja (čl. 143).

Z temi zakonskimi določili, ki so zlasti glede izbire posvojiteljev dokaj ohlapna, je zakonodajalec omogočil dovolj avtonomije strokovnim službam pri delu na področju posvojitev. Res je, da zakon določa samo eno pravno obliko posvojitve - popolno posvojitev, vendar pa večjo odprtost posvojitve in s tem tudi boljšo kakovost storitev za posvojence in druge udeležence v posvojitvi zagotavljajo strokovni pristopi, ki jih uporabljajo izvajalci storitev. Od uporabljenih konceptov in metod strokovnega dela je odvisno, kako bodo strokovne službe izpolnjevale določila zakona in pričakovanja stroke:

• kako bodo, na primer, nekoliko starejšemu otroku omogočili, da bo dejansko sodeloval pri odločanju o njegovi nadaljnji življenjski usodi;

• kako bodo v iskanje najprimernejše rešitve vključevali tudi roditelje, posvojitelje in rejnike in se odzivali na njihove potrebe in stiske, povezane s posvojitvijo;

• kako bodo zagotovili ohranjanje vezi med sorojenci, ki so bili posvojeni v različne družine;

• kako bodo zagotovili, da posvojeni otrok prinese v novo družino svojo preteklost in jo ohrani, ne zato, da bi ga obremenjevala, ampak zato, da z njeno pomočjo lažje vstopil v sedanjost in prihodnost.

POSVOJITVE LAHKO OBRAVNAVAMO SAMO V KONTEKSTU SOCIALNEGA DELA Z DRUŽINO

Posvojitev ni enkratno dejanje, ki se začne in konča s sprejemom pravnomočne odločbe. Za udeležence posvojiteljskega trikotnika je posvojitev doživljenjski proces, za strokovne delavce na področju socialnega dela z družino pa je posvojitev celota različnih, pogosto dolgotrajnih in kompleksnih interakcij in ukrepov. Strokovno delo v postopku posvojitve se začne s predhodnimi prizadevanji, da bi otroku zagotovili ugodne življenjske možnosti v biološki družini; pogosto je povezano tudi z vmesnim rejništvom. Pred posvojitvijo morajo potekati priprave bodočih posvojiteljev. Tudi po posvojitvi je potrebno sodelovanje s posvojiteljsko družino, ki bo morda potrebovala pomoč tudi pozneje. Po posvojitvi morda iščejo pomoč tudi biološki starši. Morda bodo nekega dne želeli pomoč pri navezovanju stika z roditelji že odrasli posvojenci itn.

Kompleksnost socialnega dela na področju posvojitev in njegovo neločljivo povezanost z drugimi vidiki dela z družino lahko ponazorimo s pomočjo temeljnih načel, ki usmerjajo delo na področju posvojitev v ZDA (Kadushin 1984: 3-4):

1. Najbolje za otroka je, če živi v lastni družini, v skupnosti, ki ji pripada, in v svoji lastni državi; posvojitev ni utemeljena vse dotlej, dokler niso bile preizkušene vse možnosti za ohranitev matične družine. Posvojitev je vedno nadomestilo za izvirni biološki dom in ne bi smela biti opravljena, dokler ni povsem jasno, da matična družina ne bo zmogla zadovoljevati otrokovih potreb in izpolnjevati svojih zakonitih dolžnosti do otroka. To pomeni, da je družinsko varstvo najboljše varstvo za otroka in da je skupnost dolžna zagotoviti družini vse potrebne vire in storitve, ki jo bodo usposobile za starševsko vlogo, da bo lahko otrok ostal doma.

2. Če otrok potrebuje nadomestno družino, jo je treba poiskati v njegovi lastni rasni, narodni, etnični in verski skupnosti. Posvojiteljska družina izven matičnega okolja je dopustna le v primeru, če primerne družine z vsemi sorodnimi značilnostmi nikakor ni mogoče najti.

3. Primarni cilj posvojitve je otroku, za katerega biološki starši ne morejo skrbeti, zagotoviti permanentno družino. Otrokova dobrobit, njegove potrebe in njegovi interesi so torej temeljne determinante dobre prakse na področju posvojitev. Izbiramo novi dom za otroke in ne otroke za izbrane posvojiteljske družine!

4. Posvojitev je nedvomno najbolj zaželena oblika permanentne nadomestne skrbi za otroke, kadar potrebujejo alternativo za svojo matično družino. Je varnejša in bolj trajna od rejniške družine. Večja verjetnost je, da bo otrok s posvojitvijo dobil potrebno dolgoročno in stalno namestitev, ki mu bo zagotavljala trajno ljubečo in intimno skrb iste osebe, česar v rejništvu ali v instituciji ne moremo pričakovati v tolikšni meri.

5. Otrokova korist narekuje, da se odločitev glede potrebe po trajni nadomestni namestitvi in varstvu sprejme, kakor hitro je mogoče, in tudi realizira s kar najmanj odlašanja. Tudi sklenitev posvojitve naj bo opravljena čimprej, seveda ob upoštevanju vseh posebnih okoliščin.

CILJI RAZISKAVE

Temeljni cilj raziskave je bil proučiti obstoječo doktrino in prakso socialnega dela na področju posvojitev, ki determinira kakovost storitev in s tem uspešnost posvojitve kot instituta družbenega varstva otrok.

Iskali smo podatke o udeležencih posvojiteljskega trikotnika: o posvojencih, roditeljih in posvojiteljih ter o strokovnih delavcih, ki vodijo postopke posvojitve. Zanimali so nas razlogi za posvojitev in metode dela, ki jih uporabljajo strokovni delavci v odnosu do posameznih kategorij udeležencev.

Ugotoviti smo želeli, kako so posvojitve porazdeljene med posameznimi centri za socialno delo

in kako imajo delo organizirano na CSD, koliko izkušenj s posvojitvami imajo strokovni delavci CSD, kakšne so te izkušnje in kakšno oporo imajo strokovni delavci v timskem delu in v superviziji.

Zanimala so nas mnenja in pogledi strokovnih delavcev na posvojitve; ugotoviti smo želeli, kakšne probleme opažajo pri svojem delu in kje bi bile po njihovem mnenju potrebne spremembe v zakonodaji, organizaciji in strokovni doktrini in metodah dela. Posebej smo pri tem poudarili vprašanje mednarodnih posvojitev in skupinskega dela s posvojitelji, tako v času priprave na posvojitev kakor pozneje.

Eden pomembnih ciljev raziskave je bil proučiti razmerje med tremi področji dela z družino, ki se sicer nujno prepletajo, vendar moramo postaviti jasne meje med njimi, če naj bodo strokovne odločitve dejansko v korist otroka. Gre za razmejevanje med delom z matično družino, delom na področju rejništva in delom na področju posvojitev.

V okviru dela na področju posvojitev smo si kot dodatni cilj zastavili vprašanje, kako posvojitelji in bodoči posvojitelji vidijo, ocenjujejo in doživljajo posvojitev in njene specifičnosti, zlasti pa sam postopek posvojitve in svojo vlogo v njem. Čeprav predpostavljamo, da je delo z uporabniki šibka točka na vseh treh stranicah trikotnika posvojitev, smo se pri zbiranju empiričnih podatkov usmerili na posvojitelje, saj je delo z njimi temeljnega pomena za doseganje ciljev posvojitve tudi z vidika otrok kot osrednjih uporabnikov. Posebej smo želeli preveriti vpliv skupinskih priprav bodočih posvojiteljev na njihovo pripravljenost in usposobljenost za starševstvo, zanimal nas je tudi njihov pogled na odprtost posvojitve in njihove izkušnje s strokovnimi službami.

S primerjalnimi študijami primerov posvojitve iz različnih časovnih obdobij smo želeli ugotoviti razlike v postopkih in metodah.

Namen raziskave je dopolniti obstoječe znanje, teoretske koncepte in metode na področju posvojitev ter ponuditi izhodišča oz. priporočila za izdelavo strokovnih standardov, ki bodo poenotili strokovno prakso in izenačili kakovost storitev vsem uporabnikom posvojiteljskega trikotnika pri vseh izvajalcih. Pričakujemo, da bodo ugotovitve raziskave koristile strokovnim skupinam, ki bodo predlagale spremembe na področju družinske zakonodaje, organizacije posvojitev (še zlasti mednarodnih) in spremembe v doktrini rejništva.

METODOLOGIJA

Raziskava je bila pretežno empirična in deskriptivna, deloma tudi komparativna. Poleg empiričnih metod so bile uporabljene tudi metode kvalitativnega raziskovanja. Raziskava je vključevala več različnih merskih instrumentov in prikazov:

- poštno anketo, izvedeno spomladi leta 1999 s strokovnimi delavci centrov za socialno delo, ki delajo na področju posvojitev; merski instrument je bil standardizirani vprašalnik s 14 vprašanji;
- osebne intervjuje, opravljene spomladi 1999 s posvojitelji in čakajočimi pari
- osebne intervjuje, opravljene jeseni 1998 s strokovnimi delavkami na Centru za socialno delo v Mariboru in s socialnimi delavkami Ginekološke klinike v Ljubljani ter Porodnišnice v Mariboru
- intervjuje (osebne in po telefonu), opravljene jeseni 1998 s strokovnimi delavkami v materinskih domovih
- po pošti izveden intervju (v jeseni 1998) s psihologinjo v zasebni psihološki svetovalnici, ki je izpeljala izobraževanje skupine posvojiteljev in rejnikov
- prikaz metod socialnega dela na področju posvojitev v CSD Radovljica in v CSD Ljubljana Center
- prikaz metod socialnega dela v Društvu posvojiteljskih družin Deteljica.

PODATKI O POSVOJITAH IN STROKOVNEM DELU NA PODROČJU POSVOJITEV V LETIH OD 1990 DO KONCA LETA 1998

Podatke o posvojenih otrocih, njihovih roditeljih in posvojiteljih, o razlogih za posvojitev in o metodah strokovnega dela pri posvojitvi povzemamo iz ankete, ki jo je vsem 62 centrom za socialno delo poslalo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve avgusta v dveh časovnih terminih: leta 1996 za obdobje 1990–1995 in februarja 1999 (v nekoliko spremenjeni obliki) za triletno obdobje od leta 1996 do konca leta 1998. Na anketo so odgovorili vsi centri za socialno delo, vendar pa kar 12 CSD v zadnjih devetih letih ni vodilo nobenega postopka posvojitve. 11 CSD je v obdobju od 1990 do 1999 izvedlo vsaj 9 ali več posvojitev, kar pomeni, da so dosegli povprečno vsaj eno posvojitev na leto, v preostalih 39 CSD, kjer so sicer vodili postopke posvojitev, pa niso dosegli

Preglednica 1: Število posvojitev v Sloveniji v letih 1990–1998

Leto	*1990*	*1991*	*1992*	*1993*	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*1998*	*Skupaj*
Število posvojitev	30	41	46	36	30	27	29	24	30	293

niti tega povprečja. Največ, kar 42 obojestranskih posvojitev, so v devetletnem obdobju izvedli na Centru za socialno delo Maribor.

Podatki, ki se sicer nekoliko razlikujejo od uradnih statističnih podatkov o številu izdanih odločb o posvojitvah, kažejo, da je bilo v navedenem devetletnem obdobju v Sloveniji skupno posvojenih 293 otrok, največ leta 1992 in najmanj leta 1997. V zadnjih 5 letih se število posvojitev ni več povzpelo nad 30. Nekoliko več otrok je bilo posvojenih v prvem obdobju po osamosvojitvi Slovenije in drugih nekdanjih jugoslovanskih republik, iz katerih je prihajalo v Slovenijo veliko posvojenih otrok, največ v sedemdesetih in osemdesetih letih. Do začetka kriznega obdobja in vojnih razmer na območju bivše Jugoslavije je veliko staršev iz Slovenije posvojilo otroke, ki so bili rojeni v drugih republikah, ali pa so jih matere, ki so v svojem okolju skrivale nosečnost, rodile in oddale v posvojitev v Sloveniji. Formalne in dejanske možnosti za posvojitev otrok s teh območij so v zadnjem času minimalne, zato je v Sloveniji prišlo do velikega nesorazmerja med številom otrok, ki potrebujejo posvojitev, in številom prosilcev, ki želijo posvojiti otroka.

NESORAZMERJE MED ŠTEVILOM OTROK, KI SO KANDIDATI ZA POSVOJITEV, IN ŠTEVILOM PROSILCEV, KI ŽELIJO POSVOJITI OTROKA

To nesorazmerje nam potrjujejo podatki o številu otrok, ki so jih v začetku leta 1999 CSD v Sloveniji obravnavali kot potencialne kandidate za posvojitev in številom vlog za posvojitev otroka.

Posamezni prosilci oddajo prošnje na več različnih CSD, zato je nemogoče ugotoviti natančno število prosilcev, saj centralne evidence o tem še ni. Ker je parov, ki bi želeli posvojiti otroka, veliko več kakor otrok, ki potrebujejo novo družino, se je obdobje, v katerem bodoči posvojitelji dočakajo uresničitev svojih želja, v zadnjem desetletju zelo podaljšalo. V preteklosti so bodoči posvojitelji otroka večinoma dočakali v enem letu po oddaji vloge (Zupančič 1987: 23), danes pa je večina prosilcev obsojena na večletno čakanje. Anketa sicer ni dala natančnega odgovora na to vprašanje, saj tretjina CSD podatka o čakalni dobi sploh ni navedla, ali pa so lahko postregli le z ocenami stanja o tem, kakšna je povprečna doba čakanja na otroka v njihovem CSD. Prejeti odgovori kažejo, da prosilci v povprečju čakajo na prihod otroka 5 let po oddaji vloge. V četrtini CSD je čakalna doba 5-6 let, v slabi petini CSD pari čakajo 3-4 leta, v 3 CSD čakajo 2 leti, v 2 CSD so odgovorili, da je čakalna doba pri njih leto dni, v 2 CSD pa kar 10 let.

RAZLOGI ZA POSVOJITEV OTROKA

Razlogi oz. pogoji za posvojitev otroka so določeni v 141. členu Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Posvojitev je mogoča po preteku enega leta od izpolnitve teh pogojev, izjemoma pa tudi prej, če CSD ugotovi, da bi bilo to v otrokovo korist.

Podatki o razlogih oz. pogojih za posvojitev, ki so jih posredovali CSD, so točni le pri materah (privolitev za posvojitev najpogosteje dajo matere). Podatki za očete so zelo nepopolni, zato ne dajejo prave podobe, izstopa pa podatek, da kar 64% posvojenih otrok ni imelo urejenega očetovstva.

Preglednica 2:

Število otrok, ki so jih na CSD v začetku leta 1999 obravnavali kot možne kandidate za posvojitev	*Skupno število prošenj za posvojitev otroka – z območja pristojnega CSD*	*Število prošenj za posvojitev z območja drugih CSD*
57	280	1408

Posvojitev je bila v večini primerov (81,2%) posledica materine privolitve, da odda otroka v posvojitev. Vsi ostali razlogi za posvojitev so navzoči v veliko manjšem obsegu. Posvojitev kot posledica odvzema roditeljske pravice je bila prisotna v manj kot desetini primerov (8,8%), na tretjem mestu med razlogi za posvojitev pa je smrt matere (6,5%). V 5 primerih je bila mati neznana, v 4 primerih pa je bila trajno nesposobna izraziti svojo voljo.

Ker je privolitev o posvojitvi otroka v veliki večini vezana na matere, naj na tem mestu omenimo tudi vprašanje, kdaj so dale roditeljice soglasje k posvojitvi otroka, ali so se za to odločile že med nosečnostjo ali kmalu po rojstvu otroka ali pozneje.

Skoraj polovica mater (41%) je dala soglasje za posvojitev takoj po porodu, 10% pa celo pred porodom. V našem zakonu sicer ni definirano, kdaj naj bi mati dala soglasje, nikakor pa naj bi to ne bilo pred rojstvom otroka. Soglasje, ki je bilo dano pred rojstvom ali takoj po njem, je sporno tudi s strokovnega vidika, zato so v nekaterih CSD že uveljavili prakso, da privolitev mati podpiše šele takrat, ko že zapusti porodnišnico. Da bi se izognili pomislekom zaradi morebitnega materinega spremenjenega doživljanja neposredno po porodu, bi bilo smiselno doreči, ali in kdaj naj bi mati še enkrat potrdila soglasje.

Ob navedenih podatkih je treba opozoriti na vprašanje, ki je v tej raziskavi ostalo nedorečeno: Kakšni so pravzaprav razlogi, zaradi katerih gredo otroci v posvojitev? Kaj se dejansko skriva v ozadju obeh pravniških formulacij: »privolitev staršev« in »odvzem roditeljske pravice«? Roditeljica pogosto privoli v posvojitev otroka, ker nima možnosti, da bi otroku zagotovila dobre razmere za rast in razvoj, ali pa zato, ker ga iz različnih razlogov (tudi zaradi zlorabe ali drugih bolečih izkušenj, strahu pred izgubo partnerja ipd.) ne more ali ne upa sprejeti.

Glede odvzema roditeljske pravice se lahko ponovno zatečemo k zakonu (116. člen ZZZDR), ki določa, da se s sodno odločbo odvzame roditeljska pravica roditelju, ki

- zlorablja roditeljsko pravico,
- je otroka zapustil ali je s svojim ravnanjem očitno pokazal, da ne bo skrbel zanj,
- ali drugače hudo zanemarja svoje dolžnosti.

Zakon nadalje pravi, da se lahko roditeljska pravica roditelju vrne, prav tako z odločbo sodišča, če preneha razlog, zaradi katerega mu je bila odvzeta - razen če je bil otrok posvojen. S posvojitvijo se torej usoda roditeljev, ki jim je bila odvzeta roditeljska pravica, dokončno zapečati, vrnitve nazaj ni več, zato je razumljivo, da so odločitve o posvojitvi in metode dela z vsemi udeleženimi v tem primeru še posebej odgovorne.

Odločitev o posvojitvi kot najboljši možnosti za otroka ne sme v nobenem primeru postati instrument za (četudi nezavedno in nehoteno) kaznovanje, stigmatizacijo ali izključevanje roditeljev, ki svoje vloge ne zmorejo zadovoljivo opraviti. Ravno tako ne bi smela na odločitev o tem, da je posvojitev v interesu otroka, vplivati želja (četudi nehotena in nezavedna), da bi s posvojitvijo naredili nekaj dobrega za druge uporabnike, to je za potencialne posvojitelje, ki lahko otroku v primerjavi z matično družino praviloma ponudijo zelo dobre razmere. Čeprav si socialno delo prizadeva ponuditi vso pomoč parom, ki želijo posvojiti otroka, pa potrebe in pričakovanja čakajočih ne smejo vplivati na odločitve o morebitnem odvzemu otroka. Bodoči posvojitelji se v postopek vključijo šele takrat, ko so predhodne odločitve in ukrepi že sprejeti (v strokovnem timu, ne individualno) in izvedeni, sicer se lahko - tudi zaradi neenake moči obeh kategorij uporabnikov - postopki posvojitve nevarno približajo manipulaciji. Pomembno je, da se socialno delo zaveda problemov, ki so povezani z različnim socialnoekonomskim položajem in različno družbeno močjo uporabnikov.

PRIMERJAVA PODATKOV O DEMOGRAFSKIH IN SOCIALNOEKONOMSKIH ZNAČILNOSTIH RODITELJEV IN POSVOJITELJEV

Pri zbiranju podatkov o roditeljih, zlasti očetih, je bilo precej težav. Znani so vsaj delni podatki o 105 bioloških očetih, za 188 posvojenih otrok pa podatkov o bioloških očetih ni. V posameznih primerih so nepopolni tudi podatki o starosti, izobrazbi ali zaposlitvi roditeljic, posvojiteljic in posvojiteljev. Število roditeljic je v tem primeru le 278 (in ne 293 kakor prej), saj so bili nekajkrat posvojeni otroci iste roditeljice (v enem primeru je bilo posvojenih celo pet otrok iste roditeljice).

Strukturne značilnosti roditeljic oz. roditeljev v primerjavi s posvojiteljicami oz. posvojitelji so prikazane v preglednici 3.

Preglednica 3:

Demografske in socialno-ekonomske značilnosti	*Roditeljice in roditelji*	*Posvojiteljice in posvojitelji*
Število	278 roditeljic (Ž) in 105 roditeljev (M)	277 posvojiteljic (Ž) in 276 posvojiteljev (M)
Povprečna starost ob posvojitvi	28,1 let Ž, 33,5 let M	36,2 let Ž, 38.3 let M
Zakonski stan ob posvojitvi	Prevladuje samski stan	Poročeni
Izobrazba	Prevladuje nizka izobrazba	Prevladuje srednja ali višja izobr.
Zaposlitev ob posvojitvi	Veliko nezaposlenih (62 % Ž, 45% M)	Zaposleni (nezaposlenih le 8% Ž in 5% M)
Državljanstvo	Slovensko (nad 90% Ž, 85% M)	Slovensko (98%)

Večina roditeljic oz. roditeljev in skorajda vsi posvojitelji so imeli slovensko državljanstvo, kar je tudi pričakovano. Da bi slovenskega otroka posvojili tuji državljani, je po zakonu mogoče le v izjemnih primerih. Tri posvojiteljice so imele nemško, ameriško in kanadsko državljanstvo, šest posvojiteljev s tujim državljanstvom pa je imelo švedsko, hrvaško, belgijsko, bosansko, ameriško in kanadsko državljanstvo. Žal iz podatkov ne moremo razbrati, ali je imel tuje državljanstvo samo eden od posvojiteljev, ali pa sta bila morda celo oba tuja državljana.

Starost posvojiteljic in posvojiteljev je bistveno višja od starosti roditeljev. Večina posvojiteljev se namreč za posvojitev otroka odloči šele, ko so izčrpane vse možnosti, da bi par rodil otroka.

Posvojiteljski pari so praviloma poročeni, le dva para naj bi po podatkih iz ankete živela v izvenzakonski skupnosti, 1 posvojiteljica pa je bila samska. Nasprotno so roditeljice večinoma samske (polovica je bila samskih, ena petina jih je živela v izvenzakonski skupnosti, le 14% roditeljic je bilo poročenih). Med biološkimi očeti, za katere so znani podatki, je bila poročena tretjina, četrtina pa jih živi v izvenzakonski skupnosti.

Zelo opazne so razlike v izobrazbi in zaposlitvi, iz katerih lahko sklepamo, da imamo pri posvojitvah opraviti z dvema povsem različnima socialnima poloma. Z redkimi izjemami so roditeljice slabo ali vsaj podpovprečno izobražene: kar tri četrtine roditeljic ima končano osnovno šolo ali manj (40% jih ima osnovno šolo, tretjina ima nedokončano osnovno šolo), ena petina jih ima srednjo šolo in le 2% roditeljic imata višjo izobrazbo. Podobna, le še nekoliko nižja je izobrazba bioloških očetov, za katere so znani podatki, nekaj višji pa je med njimi delež zaposlenih.

Posvojiteljski pari, ki so skoraj vsi zaposleni, imajo pretežno srednjo izobrazbo (56% žensk in 60% moških), sledi višja ali visoka izobrazba (29% žensk in 35% moških), ostali imajo končano osnovno šolo, le en posvojitelj ima nedokončano osnovno šolo.

Nimamo sicer podatkov o dohodku in premoženju obeh kategorij, domnevamo pa, da je materialni položaj večine posvojiteljev najmanj povprečen ali vsaj razmeroma ugoden, tako kakor lahko na nasprotni strani upravičeno domnevamo (to potrjujejo tudi študije posameznih primerov, ki smo jih dodali raziskavi), da marsikatera roditeljica in roditelj živita v revščini in socialni izključenosti. Tako bi lahko tudi za slovenske razmere pritrdili ugotovitvam Blandowa, ki opozarja na marginalizacijske vidike posvojitve: »Še vedno se daje prednost posvojiteljem višjih slojev in majhnim, neprizadetim, tudi danes še izven zakona rojenim otokom. Otroci 'slabih mater' se izročajo v vzgojo 'dobrim staršem'.« (Cit. po Lutter 1997: 30.) V situaciji, ko so otroci depriviranih, socialno izključenih posameznikov ali družin težko pričakovana rešitev za stiske parov iz srednjega in višjega družbenega sloja, je tudi razumljivo, da v družbi veliko bolj odmevajo neizpolnjena pričakovanja in človeške stiske potencialnih posvojiteljev kakor pa problemi in boleče izkušnje bioloških staršev, ki imajo bistveno manj moči in priložnosti, da bi opozarjali javnost in strokovne službe na svoje (in s tem tudi otrokove) prezrte potrebe pred posvojitvijo in po njej.

STAROST OTROK OB POSVOJITVI

Strokovno delo z otroki je v veliki meri povezano s starostjo otrok v času posvojitve, zato si najprej oglejmo podatke o starosti otrok ob posvojitvi. V letih od 1990 do 1998 je bilo največ (53%) otrok posvojenih v prvem letu starosti, povečini okrog 6 meseca starosti, najmlajša dva sta bila posvojena že v starosti 3 mesecev. Razlogov za te zgodnje posvojitve ne poznamo, zato lahko le ugibamo, ali je bila posvojitev poledica smrti roditeljev ali česa drugega. Otroci, ki so bili posvojeni v prvem letu življenja, so bili nameščeni v družine z namenom posvojitve takoj po rojstvu ali v prvih mesecih po rojstvu. Sledi druga skupina otrok, posvojenih med prvim in drugim letom starosti (19%), tako da je bila večina otrok (skoraj tri četrtine) posvojenih do konca drugega leta. Posvojitve starejših otrok, ki zahtevajo participacijo in soodločanje otroka v procesu in so zato še bolj zahtevne, so manj pogoste. Redke so zlasti posvojitve po 10. letu otrokove starosti. Najvišja starost posvojenih otrok se v posameznih letih giblje med 8 in 17 leti. Dva sedemnajstletnika sta bila posvojena le malo pred iztekom z zakonom določenega roka za posvojitev; tudi v tem primeru lahko samo ugibamo, ali so ju morda posvojili dotedanji rejniki.

KJE SO ŽIVELI OTROCI, PREDEN SO JIH NAMESTILI K BODOČIM POSVOJITELJEM Z NAMENOM POSVOJITVE?

Polovica otrok (50%) je bila nameščena v bodoče posvojiteljske družine neposredno iz porodnišnice. Večji oz. starejši otroci so pred odhodom v bodočo posvojiteljsko družino največkrat (v 25%) živeli v rejniških družinah, 11% otrok je prišlo k posvojiteljem iz bolnišnice, 6% otrok je do posvojitve živelo v rodni družini, ostali pa so živeli pri sorodnikih ali prijateljih svojih roditeljev.

KOLIKO ČASA SO OTROCI PREŽIVELI V BODOČI POSVOJITELJSKI DRUŽINI PRED POSVOJITVIJO?

Največ (67%) otrok je bilo posvojenih potem, ko so v družini, ki jih je pozneje posvojila, prebili od 6 do 12 mesecev. Približno desetina jih je bila posvojena že v prvih 6 mesecih bivanja pri bodočih posvojiteljih, druga desetina pa je do posvojitve pri njih živela od leta do dveh. Glede dolžine bivanja pri bodočih posvojiteljih pred posvojitvijo so razlike med posameznimi leti v opazovanem obdobju zelo majhne. Ugotovimo lahko, da je večji del otrok pri bodočih posvojiteljih živel v skladu z obdobjem, ki ga določa zakon. V primerih, ko so se na centru za socialno delo odločali za skrajšanje zakonsko določenega roka, so kot najpogostejši razlog navedli željo posvojiteljev po skrajšanju tega obdobja, na drugem mestu so navedli željo otroka in na tretjem željo roditelja oz. obeh roditeljev, da bi hitreje prišlo do posvojitve. Pri prizadevanjih za skrajšanje roka prevladujejo torej želje posvojiteljev, ki se počutijo zelo negotove, dokler posvojitev ni pravno zaključena. Želje otrok po hitrejši posvojitvi so manj pogoste predvsem zaradi nizke starosti večine posvojencev.

Za skrajšanje roka so se delavci CSD najpogosteje odločili na podlagi opravljenih razgovorov; drugih metod dela večinoma niso navajali, zelo redko so uporabili obiske na domu ali pridobivanje drugih mnenj. V enem primeru so navedli, da je bila predčasna posvojitev rezultat psihološkega testiranja otroka.

STROKOVNO DELO Z OTROKI V PROCESU POSVOJITVE

V času pred posvojitvijo so strokovni delavci CSD uporabljali naslednje oblike dela z otroki:

- obiski v bodočih posvojiteljskih družinah (227 storitev)
- obravnavo otrok v matičnih družinah (144 storitev)
- razgovori v okolju, kje je otrok bival, pri čemer so verjetno mišljene predvsem rejniške družine (119 storitev)
- obravnave v zdravstvenih ustanovah (41 storitev)
- pridobitev otrokovega mnenja pred posvojitvijo (31 primerov - mnenje so dali otroci, ki so bili ob posvojitvi dovolj stari, da so razumeli pomen posvojitve)
- pogovori na šoli (21 storitev)
- vključevanje otrok v organizirane dejavnosti (18 storitev)
- obravnava otroka pred namestitvijo v družino zaradi fizičnega ali psihičnega trpinčenja,

spolnega zlorabljanja ali zanemarjanja (11 primerov - odgovori veljajo le za obdobje po letu 1996, ker v prvi anketi tega vprašanja še ni bilo).

Tudi po namestitvi otroka v družino z namenom posvojitve so strokovni delavci centrov kot najpogostejšo obliko dela z otrokom izvajali obiske v družini. V povprečju naj bi obiskali vsakega otroka od 2 ali 3 krat. Kot drugo obliko spremljanja so navedli razgovore na CSD, ki naj bi potekali pred posvojitvijo. Podatki o teh razgovorih so zelo različni in nepopolni. Nekateri CSD so odgovorili, da imajo s posvojitelji redna mesečna skupinska srečanja, drugi so napisali, da se ti razgovori vršijo redno, vendar bolj poredko, veliko CSD pa je zapisalo, da opravljajo razgovore po potrebi, glede na potrebe posvojiteljev ali otrok oziroma glede na oceno strokovnega delavca, da je treba o določenih zadevah, vezanih na posvojitev, še skupaj razmišljati in kaj razjasniti. Vključevanje otrok v novo okolje strokovni delavci spremljajo tudi prek šole, napredovanja v šoli in doživljanja nove družinske situacije, pa tudi prek zdravstvenih ustanov, predvsem patronažne službe in pediatričnih ambulant.

Nekateri strokovni delavci so zapisali, da se pred posvojitvijo obračajo tudi na društvo Deteljica, če so bodoči posvojitelji njihovi člani. Strokovni delavci pogosto uporabljajo tudi telefonske komunikacije.

Med storitve socialnega dela sodi tudi svečana posvojitev, ki bi jo morali organizirati v vseh primerih posvojitve, a se tega pogosto ne držijo. Odgovori na vprašanje, ali je bil otrok prisoten na svečani posvojitvi, kažejo, da to drži le za kakšno tretjino otrok, za dobro tretjino posvojenih otrok so CSD odgovorili, da niso imeli svečane posvojitve, za preostale primere pa niso dali jasnega odgovora - navedli so le, da je svečana posvojitev odvisna od želje posvojiteljev.

Po posvojitvi so strokovni delavci otroke spremljali na dobri polovici CSD (v 37 CSD), 15 CSD je odgovorilo, da otrok po posvojitvi niso spremljali, 10 CSD pa o tem ne vodi evidence. Glede na to, da niso vsi strokovni delavci natančno zapisovali spremljanja po posvojitvi, lahko ugotovimo le nekaj osnovnih značilnosti. Očitno je, da strokovni delavci v prvem letu po posvojitvi obiščejo skoraj 60% otrok, v naslednjem letu 30%, pozneje pa le še slabo petino. Največ obiskov je nenapovedanih, sledijo obiski ob rojstnih dnevih in družinskih praznikih, opazno pa je tudi število obiskov, namenjenih reševanju težav.

Podatki o delu z otroki so sami po sebi dovolj zgovorni in potrjujejo domneve o zelo različnem in pogosto tudi pomanjkljivem strokovnem pristopu k posvojitvi. Ker pa ne vemo, kakšna je bila konkretna vsebina storitev, ki so jih navedli CSD, bi na osnovi skope navedbe o »obravnavi«, »razgovoru«, »obisku«, »pridobitvi mnenja«, »spremljanju« ipd. le težko podali zanesljivo oceno, kako so bili v postopku posvojitve upoštevani koncepti socialnega dela z družino in kako so bile prepoznane in spoštovane potrebe in pričakovanja otrok, pa tudi ostalih udeležencev v tem procesu.

STROKOVNO DELO Z RODITELJI OZ. MATIČNO DRUŽINO

Podatke o tem, ali se biološki starši po ukrepu posvojitve še kdaj oglasijo na CSD, je navedlo le nekaj centrov za socialno delo. Podatki so zbrani za približno polovico otrok, ki so bili posvojeni. Le desetina roditeljev se po teh podatkih še kdaj oglasi na CSD v zvezi s posvojitvijo njihovega otroka, več pa je bioloških staršev, ki se na CSD oglašajo zaradi težav in stisk, ki naj ne bi bile neposredno v povezavi s posvojitvijo.

Iz navedenih podatkov je težko sklepati kar koli. Ne vemo, ali se roditelji ne obračajo po pomoč zato, ker jim posvojitev ni pustila posledic, zlasti občutkov izgube in krivde ob dokončni ločitvi od otroka, kar pa je malo verjetno. O tem pričajo izkušnje pri delu z roditeljicami, ki so dale soglasje k posvojitvi otroka (Bevc 1995). Morda se roditelji na CSD v tej stiski ne obračajo zato, ker od njega ne pričakujejo pomoči, še zlasti, če v CSD vidijo predvsem organ, ki jim je odvzel otroka, pa čeprav ukrepa ni izvedla ista oseba, ki jim sicer ponuja pomoč in oporo. Mogoče pa je tudi, da ob tem, ko pridejo iskat kakšno drugo informacijo ali pomoč, v resnici želijo zvedeti tudi kaj o otroku, se pogovoriti o njem, pa tega ne storijo. Tudi če jim tega nihče na CSD ni rekel ali pokazal, se čutijo ožigosani kot nezmožni ali slabi roditelji. Razmisliti bi morali o tem, kje in kako bi lahko dobili pomoč roditelji posvojenih otrok, saj izkušnje in raziskave iz tujine kažejo, da biološki starši tudi po dolgih desetletjih niso pozabili na otroka, da želijo dobiti informacije o njem in morda vzpostaviti stike, kar praviloma koristi tudi otroku.

Da je teh stikov pri nas izredno malo (verjetno pa tudi razmišljanja o tem, da bi bili koristni),

kaže tudi odgovor na vprašanje, ali so bili med posvojiteljsko in matično družino kdaj urejeni medsebojni stiki. Na to vprašanje je odgovorila dobra polovica (38) CSD. Samo v dveh primerih posvojitve naj bi obstajali stiki med biološko in posvojiteljsko družino, v enem primeru pa piše, da obstajajo stiki med posvojiteljsko družino in starimi starši posvojenca.

DELO S POSVOJITELJI

V tujini ugotavljajo, da je med posvojitelji precej takih, ki že imajo otroke in torej tudi izkušnjo z otrokom. Pri nas močno prevladujejo posvojitelji brez lastnih otrok, čeprav podatki, ki so jih posredovali CSD, niso popolni. Od 83 posvojitev, ki so bile sklenjene v letih 1996-1998, je za 43 parov podatek, da niso imeli še nobenega otroka, 16 parov naj bi že imelo vsaj enega otroka, za preostalih 24 parov pa ni podatka, kar bolj verjetno pomeni, da pred posvojitvijo še niso imeli otrok.

Med tistimi 16 pari, ki so že imeli otroka, je imelo 7 parov 13 lastnih otrok, 7 parov je imelo že po enega posvojenega otroka, 2 para pa sta imela vsak po enega otroka v reji.

Priprave bodočih posvojiteljev na starševstvo in na razumevanje specifičnosti posvojiteljske družine so najpomembnejša sestavina strokovnega dela s posvojitelji, ki pa vključuje tudi preverjanje, ali kandidati za posvojitelje izpolnjujejo predpisane pogoje. Iz podatkov CSD ne moremo zanesljivo ugotoviti, kakšno je razmerje med tema osrednjima nalogama. Med metodami dela, ki jih s kandidati za posvojitelje izvajajo na posameznem centru za socialno delo, so skoraj vsi CSD (57) navedli individualne razgovore na centru za socialno delo; večina CSD (48) je navedla tudi obiske na domu in zbiranje dokumentacije. Poleg teh treh prevladujočih oblik dela z bodočimi posvojitelji se v slabi polovici CSD (27) pojavlja še psihološka obravnava, še nekoliko manj pa je CSD, iz katerih so kandidate napotili na priprave ali jih vključili v lastne skupinske priprave (skupno 25 CSD - vendar je bilo vprašanje o vključitvi v skupino zastavljeno le za obdobje 1996-98).

Na vprašanje, kakšne metode dela uporabljajo na CSD pri selekciji posvojiteljev in kako določajo vrstni red med prijavljenimi kandidati, so CSD večinoma ponovno navedli metode dela, ki so jih obkrožili že pri vprašanju o delu s kandidati za posvojitelje. Sicer pa so dodatno navedli še naslednje kriterije izbora, iz katerih je razvidno, da upoštevajo predvsem pričakovanja posvojiteljev, medtem ko so potrebe otrok na zadnjem mestu:

- bistven element pri selekciji so pričakovanja posvojiteljev, ki bi želeli posvojiti dojenčke,
- ne pa kakor koli bolnih in prizadetih otrok; nekateri posvojitelji imajo pomisleke tudi glede posvojitve otrok, ki nimajo staršev slovenske narodnosti (16 odgovorov)
- pomemben element pri odločitvi je dolžina čakanja na otroka (7 odgovorov)
- prednost imajo kandidati iz krajevne pristojnosti njihovega centra (5 odgovorov)
- pri odločanju so bistvene potrebe otrok (4 odgovori)
- vse dosedanje posvojitve je CSD prepustil ljubljanskim centrom (4 odgovori).

Če bi sodili le po teh podatkih, bi smeli tvegati trditev, da je strokovno delo na CSD bolj usmerjeno v zadovoljevanje pričakovanj posvojiteljev kot potreb otrok. Podobno kot sta ugotavljali že Batičeva (1990) in Vrliničeva (1993), je delo s posvojitelji še vedno zelo pomanjkljivo in se le počasi premika v smeri večjega ozaveščanja in s tem tudi delnega samoizbora kandidatov. To pa je mogoče doseči le v načrtno vodenih, sistematičnih skupinskih pripravah, ki jih CSD le izjemoma organizirajo; namesto tega včasih napotijo kandidate na priprave drugam, praviloma v društvo »Deteljica«. Pri delu s posvojitelji tako še vedno prevladujejo individualni razgovori na CSD, obiski na domovih posvojiteljev ter seveda zbiranje z zakonom določene dokumentacije.

TIMSKO DELO NA CSD IN POVEZOVANJE CSD Z DRUGIMI IZVAJALCI NA PODROČJU POSVOJITEV

Razveseljiv je napredek na področju timskega dela. Medtem ko je bilo po ugotovitvah Batičeve (1990) timsko delo na področju posvojitev navzoče le v majhnem številu (14%) CSD, pa je v letih 1990-1998 vse posvojitve obravnaval strokovni tim že v polovici CSD (v 33 CSD), nadaljnjih 14 CSD pa obravnava v timu večino posvojitev. Ostali CSD so bodisi odgovorili, da posvojitev ne obravnavajo v timu (7 CSD), ali pa sploh niso odgovorili na to vprašanje. Domnevamo lahko, da tudi v teh primerih timskega dela ni, odgovor-

nost za strokovno delo in odločitve je prepuščena posameznemu izvajalcu.

Velika večina centrov za socialno delo (50 CSD) se pri delu na področju posvojitev povezuje z drugimi centri. Pri povezovanju izstopajo povezave med sosednjimi centri (znotraj regije); v prvi polovici devetdesetih let je bilo bolj opazno povezovanje s Centrom za socialno delo Ljubljana Center, ki je nato upadlo. Nekajkrat omenjajo CSD med povezavami tudi druge ljubljanske CSD, gorenjske CSD, CSD Maribor, CSD Domžale ter primorske CSD, sicer pa se pri posameznih posvojitvah pojavijo povezave med dvema centroma s povsem različnih koncev države.

Vsebina povezav med CSD kaže, da je največkrat šlo za posredovanje mnenja o primernosti za starševstvo za posvojitelje, ki so posvojili otroke iz pristojnosti drugih centrov. Poleg tega so posebej omenjeni pravna pomoč, informativno svetovalni razgovori, posredovanje vlog, obiski na domovih, izdaja potrebnih mnenj in potrdil.

Med opravili, za katera so posamezni CSD zaprosili druge centre, je bilo prav tako največ mnenj o primernosti kandidatov za posvojitelje. V primerih, ko kandidati za posvojitelje niso živeli na območju krajevne pristojnosti CSD, v katerem so imeli otroka s pogoji za posvojitev, so iz tega CSD prosili pristojni center za mnenje o primernosti kandidatov za posvojitelje. Nekateri CSD, zlasti v primeru oddaljene namestitve otroka, pa po namestitvi prosijo pristojni center, da spremlja otroka. Poleg navedenih opravil so CSD omenjali še pomoč pri pravnih zadevah in prošnjo za psihološko mnenje, kadar CSD nima zaposlenega pravnika in psihologa.

Za obdobje od leta 1996 do 1998 je na voljo tudi podatek o sodelovanju z drugimi službami in drugimi udeleženimi v postopkih posvojitve. 22 CSD je navedlo, da so v tem času sodelovali z društvom »Deteljica« (verjetno pri napotitvi posvojiteljev v skupinske priprave), posamezni CSD pa so sodelovali še s porodnišnico, zdravstvenim domom, otroško bolnišnico, z Ministrstvom za delo, družino in socialne zadeve, z množičnimi mediji in tujimi veleposlaništvi.

Kakšna tretjina CSD je v tem času že imela opravka z mednarodnimi posvojitvami. Zvečine je bilo njihovo sodelovanje omejeno na pripravo strokovnih mnenj o posvojiteljih in izdajo potrebnih potrdil. V treh primerih pa je šlo tudi za neposredno spremljanje otroka iz tujine k družini posvojiteljev.

MNENJA IN STALIŠČA SOCIALNIH IN DRUGIH STROKOVNIH DELAVK OZ. DELAVCEV, KI DELAJO NA PODROČJU POSVOJITEV

Anketo, namenjeno strokovnim delavcem na področju posvojitev, smo v začetku februarja 1999 poslali na vseh 62 CSD. Do konca maja 1999 smo dobili vrnjenih 54 vprašalnikov, ki so jih v veliki večini izpolnile socialne delavke oz. delavci, poleg njih pa še nekaj drugih strokovnih delavcev.

Velik odziv strokovnih delavcev na anonimno poštno anketo ter zavzetost in natančnost pri odgovorih na anketna vprašanja potrjujejo domnevo, da se strokovno delo na področju posvojitev ubada s problemi, ki zahtevajo nove pristope in rešitve. S svojimi pogledi na obstoječe probleme in s predlogi za spremembe so respondenti pokazali veliko odgovornost do svojega dela in pripravljenost prispevati k ustreznejšim zakonskim in organizacijskim rešitvam ter k bolj strokovnim metodam dela z vsemi udeleženci v postopku posvojitve.

Tudi respondenti, ki so posebej omenili, da imajo le malo izkušenj s posvojitvami, so se potrudili in izrazili svoje mnenje v odgovorih na večino zastavljenih vprašanj.

Pri interpretaciji ankete s strokovnimi delavci smo si dodatno pomagali z osnovnimi podatki o posvojitvah, ki so jih v istem času, od februarja do aprila 1999, vsi centri za socialno delo posredovali Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve. Pri zbiranju podatkov smo se želeli izogniti nepotrebnemu podvajanju, zato v poštni anketi nismo spraševali po konkretnih podatkih v zvezi s posvojitvami, omejili smo se predvsem na menja in stališča strokovnih delavcev. Ker je bila anketa anonimna, smo se morali odreči primerjavam, ki bi bile morda zanimive, na primer, kako na določena stališča vpliva večje ali manjše število posameznih posvojitev v posameznem CSD ali število in struktura zaposlenih na CSD ipd. Z anonimno anketo smo želeli doseči, da bi strokovni delavci manj obremenjeno spregovorili o problemih, s katerimi se srečujejo pri svojem delu, o svojih mnenjih in stališčih do posvojitev ter o spremembah, ki bi izboljšale kakovost socialnega dela na tem občutljivem in odgovornem področju socialnega varstva.

Velika večina (skoraj 90%) anketiranih strokovnih delavk in delavcev ima več kot 10 let

Preglednica 4: Skupna delovna doba na področju socialnega dela

Skupna delovna doba	*Štev. odgovorov*	*%*
0-9 let	6	11
10-19 let	21	39
20-29 let	19	35
30 in več let	7	13
Brez odgovora	1	2

skupne delovne dobe, polovica vseh ima celo nad 20 let skupne delovne dobe. To pomeni, da pri delu s posvojitvami, ki sodi med najodgovornejše naloge v socialnem delu, le redko najdemo povsem neizkušene strokovne delavce. Vendar pa niti dolgoletne izkušnje na drugih področjih socialnega (oz. drugega strokovnega dela) same na sebi še ne zagotavljajo specifičnih znanj in usposobljenosti za delo na posvojitvah.

Preglednica 5: Delovna doba na področju posvojitev

Delovna doba pri posvojitvah	*Število odgovorov*	*%*
0-9 let	23	42
10-19 let	18	33
20-29 let	10	19
30 in več let	1	2
brez odgovora	2	4

Čeprav ima velika večina respondentov nad 10 let skupne delovne dobe, pa je njihova delovna doba pri delu s posvojitvami občutno krajša. Pomemben delež (42%) anketirancev se s posvojitvami ukvarja manj kot 10 let, petina pa manj kot 5 let. Ta podatek nam glede na majhno število posvojitev na večini CSD dopušča sklep, da so se številni respondenti v svoji dosedanji praksi srečali le s posameznimi primeri posvojitve ali pa z nobenim. Najkrajšo delovno dobo na področju posvojitev, manj kot pol leta (njena skupna delovna doba je sicer 5 let), je v času anketiranja imela diplomirana socialna delavka, ki sicer edina od vseh sodelujočih v anketi dela samo na področju posvojitev.

Podatki kažejo, da strokovno delo na področju posvojitev ostaja domena socialnega dela, pa tudi domena žensk - ne glede na dejstvo, da je socialno delo že nasploh zelo feminizirano. Med našimi respondenti izrazito prevladujejo socialne delavke in diplomirane socialne delavke, skupaj s 3 moškimi poklicnimi kolegi jih je med anketiranimi kar 80%. Na vprašalnik je odgovorilo tudi 10 psihologinj in psihologov (njihova spolna struktura je sicer bolj uravnotežena, kar pa je morda posledica majhnega vzorca) in ena profesorica socialne pedagogike.

Preglednica 6: Izobrazba anketiranih strokovnih delavk in delavcev na področju posvojitev

Izobrazba	Ženske		Moški	
	Število	%	Število	%
Dipl. soc. del.	14	26	1	2
Soc. del.	26	48	2	4
Dipl. psih.	6	11	4	7
Drugo	1	2	0	0

Če primerjamo naše rezultate s podatkih, ki so jih CSD posredovali Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve, ugotovimo razlike predvsem pri psihologih.

Preglednica 7: Izobrazba strokovnih delavcev, ki na posameznih CSD obravnavajo posvojitve

Socialni delavec	52 CSD
Psiholog kot nosilec dejavnosti	2 CSD
Psiholog skupaj s soc. del.	30 CSD
Pravnik skupaj s soc. del. in psihol.	5 CSD
Drugi: sociolog, specialni pedagog	2 CSD
Ni podatka	8 CSD

Kot vidimo iz primerjave obeh tabel, se s posvojitvami - vsaj občasno - ukvarja bistveno več psihologov, kot jih je sodelovalo v naši anketi, v dveh primerih pa sta psihologa navedena kot nosilca dejavnosti na področju posvojitev. Pravniki sodelujejo kot člani strokovnega tima le v 5 CSD; poleg njih so navedeni še sociolog in specialni pedagog (ni pa socialnega pedagoga, ki je sodeloval v naši anketi).

Iz podatkov o izobrazbeni strukturi strokovnih delavcev na področju posvojitev lahko sklepamo tudi o tem, kakšna je sestava strokovnih timov, ki bi morali obravnavati in sprejemati odločitve o vseh pomembnejših strokovnih korakih v postopku posvojitve. V polovici CSD (33 oz. 53% od skupno 62 CSD) obravnavajo vse posvojitve timsko, v petini (14 oz. 22% CSD) pa v strokovnem timu obravnavajo večino posvojitev. Strokovne time na področju posvojitev naj bi torej vsaj občasno sklicevali v skoraj treh četrtinah CSD. Domnevamo, da so strokovni timi za delo na

področju posvojitev v večini primerov timi za delo z družino in da v njih poleg socialnih delavcev pogosteje sodelujejo psihologi, pravniki pa le redko, saj se jih v timih skupaj s socialnim delavcem in psihologom pojavlja le 5. Domnevamo, da se pravniki in drugi izobrazbeni profili (razen če so se specializirali za delo z družino ali svetovanje) vključujejo v delo pri posvojitvah le po potrebi, ko gre na primer za upravne ukrepe, za otroke s posebnimi potrebami ipd.

Preglednica 8: Delovne naloge respondentov na CSD

Delovne naloge	*Število odgovorov*	*%*
Samo posvojitve	1	2
Samo delo z družino	11	20
Delo z družino in druge naloge (polivalenca)	33	61
Druge naloge izven dela z družino, ob tem še posvojitve	8	14
Drugo	1	2

Po rezultatih ankete lahko sklepamo, da specializacija za delo s posvojitvami na CSD praktično ne obstaja, edina izjema je diplomirana socialna delavka, ki se že nekaj mesecev ukvarja izključno s posvojitvami. Znano je, da je specializirana strokovna delavka za področje posvojitev trenutno zaposlena samo na CSD Maribor, ki je imel v obdobju po letu 1990 največ posvojitev v Sloveniji (opravili so 42 posvojitev, v povprečju torej skoraj 5 na leto, medtem ko se v drugih CSD povprečno pojavlja največ 1 posvojitev na leto.

Na naših CSD je razmeroma redka tudi specializacija za delo z družino, saj le petina respondentov, ki po vsej verjetnosti delajo na večjih CSD, navaja, da je njihov delokrog omejen na delo z družino. Velika večina anketirancev opravlja poleg dela z družino še druge naloge. Domnevamo, da gre v teh primerih pogosto za polivalenco, po teritorialnem principu organizirano socialno delo. V dveh primerih smo prav zaradi tega razloga dobili iz istega CSD več izpolnjenih vprašalnikov, saj se lahko potencialno vse socialne delavke srečajo s posvojitvami (dejansko pa so tudi omenjene anketiranke navedle, da posvojitev že nekaj časa niso imeli). Domnevamo tudi, da gre pri tistih respondentih, ki so navedli, da opravljajo druge naloge (izven dela z družino), ob tem pa se posebej ukvarjajo s posvojitvami, za direktorje CSD, ki to odgovorno nalogo prevzemajo nase.

Preglednica 9: Kaj je za strokovne delavke oz. delavce najlepše v zvezi s posvojitvami (mogočih je bilo več odgovorov)

	Število odgovorov	*%*
Otroku dati dom, starše, možnosti za razvoj	31	57
Omogočiti starševstvo zakoncem, ki želijo otroka	16	30
Veselje, sreča ob prihodu otroka v novo družino	11	20
Priprave na starševstvo ali priprave otroka na posvojitev	4	7

Samo dobra polovica anketirancev je v skladu z osnovnim ciljem posvojitev odgovorila, da se jim zdi najlepše pri delu s posvojitvami dejstvo, da s tem otroku priskrbijo topel dom, ljubeče starše in ugodne možnosti za rast in razvoj. Tretjina respondentov, prav narobe, doživlja največ zadovoljstva ob tem, da lahko ljudem, ki si zaman želijo otroka, omogoči starševstvo: »Najlepše je, ko bodočim posvojiteljem sporočim, da imamo otroka zanju, še posebej, če je to dojenček v porodnišnici, po katerega lahko takoj prideta.« Pričakovanja parov, ki si zaman želijo otroka, so pri posvojitvah zelo pomemben vidik, vendar je posvojitev primarno namenjena otroku. Idealno je, kadar se v določeni družbi ujamejo potrebe po nadomestnem domu za otroke s pričakovanji ljudi, ki v posvojitvi otroka vidijo izpolnitev svoje potrebe po izražanju starševske ljubezni in odgovornosti. Žal je ravnotežje med potrebami otrok in željami potencialnih posvojiteljev večkrat porušeno; pogosto je zelo težko ali skoraj nemogoče najti posvojitelje za otroke s posebnimi potrebami ali z določenimi značilnostmi, po drugi strani pa posamezni pari ali posamezniki zaman čakajo na otroke, ki jih ni. Prav zaradi tega problema je presenetljivo, da je skrajno malo strokovnih delavcev odgovorilo, da so jim dragoceni trenutki priprave na posvojitev, ki ima v procesu posvojitve odločilno vlogo. Petina jih je kot najlepše trenutke navedla prihod in medsebojno prilagajanje po prihodu otroka k (bodočim) posvojiteljem.

Precej težav (vsak četrti respondent) doživljajo strokovne delavke oz.delavci pri dolgotrajnih in mučnih postopkih odvzema otroka roditeljem. Ti postopki pravzaprav še niso del procesa posvojit-

Preglednica 10: Kaj je za strokovne delavce pri posvojitvah najtežje (mogočih je več odgovorov)

	Število odgovorov	%
težave ob odvzemu otroka roditeljem	13	24
stiska parov, ki že dolgo čakajo otroka	11	20
odločanje o ustreznosti posvojiteljev	10	18
stiske roditeljic ob odpovedi otroku	8	15
bojazen bodočih posvojiteljev, da si bodo rodni starši premislili	5	9
iskanje najboljše rešitve za otroka	4	7
drugo	6	11

ve, temveč sodijo v okvir dela z matično družino. Ker respondenti ne delajo le na posvojitvah, je razumljivo, da jih obremenjujejo neuspešna prizadevanja za izboljšanje razmer v matični družini, še preden pride do razmišljanja o posvojitvi. Dolgotrajen in zelo stresen je postopek odvzema roditeljske pravice, v katerem se socialni delavci pogosto počutijo nemočni ob trpljenju otrok. Več respondentov je že ob tem vprašanju navedlo, da v primeru odvzema zakonodaja in praksa sodišč ovirata prehod k posvojitvi kot najboljši rešitvi za otroka in preveč ščitita biološke starše. Po drugi strani pa anketiranci zelo boleče doživljajo tudi stiske roditeljev, zlasti mater, ki se odrekajo otroku (navaja jih vsak peti respondent).

Glede na to, da so anketiranci pri drugih vprašanjih poudarjali neizdelane strokovne postopke in kriterije pri odločanju, bi pričakovali, da jih bo več omenilo težavnost in odgovornost postopkov pri sprejemanju odločitve o posvojitvi in strah pred morebitnimi napačnimi odločitvami. O tem, da jim je najtežje sprejemati odgovornost pri strokovnih odločitvah, poroča četrtina respondentov. Odločitev, ko morajo presoditi o ustreznosti potencialnih posvojiteljev, doživlja kot težavno 18% respondentov, pol manj pa odločitev, da je posvojitev najboljša možnost za otroka (7%). Je morda navedena razlika tudi posledica dejstva, da kandidati za posvojitelje bolj obremenjujejo strokovnjake s svojimi pričakovanji in zahtevami kot sami otroci, ki so pogosto premajhni, da bi izražali svoja pričakovanja, sicer pa zanje tako vselej odločajo odrasli?

Več anketirancev (15%) najtežje doživlja stiske parov, ki že dolgo, pogosto že kar brezupno čakajo na otroke, teh pa ni mogoče najti. Neka anketiranka je posebej omenila, da težko prenaša pritiske čakajočih parov, še posebej zato, ker se zaveda, da so njihove možnosti, da pridejo do otroka, močno neenake.

Desetina respondentov navaja, da jim je težko, ko doživljajo negotovost bodočih posvojiteljev, ki se bojijo, da si bodo roditelji pred koncem adaptacijskega obdobja morda premislili in zahtevali otroka nazaj - pa čeprav so taki primeri v naši praksi zelo izjemni. Ena anketiranka je odgovorila, da ji je najtežje iskati posvojitelje za otroka umirajočega roditelja.

Tudi v tem primeru je več kot polovica anketirancev izhajala iz potreb potencialnih posvojiteljev, saj so kot glavni problem navedli pomanjkanje otrok za posvojitev. Četrtina anketiranih omenja neurejeno evidenco na področju posvojitev: vloge se kopičijo na različnih CSD, ni ne centralne evidence ne koordinacije.

Preglednica 11: Problemi na področju posvojitev, ki jih anketiranci trenutno najbolj občutijo (mogočih je več odgovorov)

	Število odgovorov	%
Premalo otrok, da bi ugodili kandidatom za posvojitelje	32	59
neurejena evidenca, vloge na različnih CSD, ni centralne evidence in koordinacije	14	26
nimamo ustrezne strokovne doktrine na področju posvojitev - niti pri pripravah posvojiteljev niti pri delu z biološko družino in z rejniki	11	20
zakonodaja omogoča neperspektivno, večno rejništvo (zaradi težav pri odvzemu otroka, ko razmer v biološki družini ni mogoče izboljšati)	7	13
neurejeno področje mednarodnih posvojitev - ni zakonodaje, ni centralne koordinacije oz. službe	5	9
predolgi časovni roki do zaključene posvojitve	4	7

Petina odgovorov poudarja pomanjkljivo strokovno znanje na področju posvojitev in odsotnost enotne doktrine, ki bi usmerjala delo strokovnih delavcev na področju posvojitev in rejništva, pa tudi pri delu z matično družino.

Tudi pri tem vprašanju je bilo precej pripomb na račun pomanjkljive zakonodaje in postopkov, ki omogočajo neperspektivno, večno rejništvo, namesto da bi olajšali posvojitev, ko vsi poskusi pomoči roditeljem dokončno odpovedo. Na problem večnega rejništva, morda pa tudi na vprašanje bolj fleksibilnih in bolj odprtih oblik posvojitve, kaže na primer naslednji odgovor: »Ker dolga leta delam na rejništvu, menim, da bi lahko uredila posvojitev za več otrok, za katere ni verjetno, da se bodo kdaj vrnili k staršem, saj ti ničesar ne storijo za to. To so starši, ki sicer sodelujejo, vendar svojega življenja ne morejo spremeniti v pozitivni smeri. Ves čas so nekako na robu, občasno obiskujejo otroka, ga imajo radi, prav tako otrok njih, vendar ostaja otrok v rejniški družini, čeprav bi lahko zanj bolje poskrbeli s posvojitvijo. Naša zakonodaja na vsak način bolj ščiti starše kot otroke.« Podobno meni tudi druga respondentka, ki pravi: »V naši občini je ogromno večnih rejencev, ki nimajo urejenih 'papirjev' za posvojitev. Menim, da bi se v dobro teh otrok moral spremeniti tudi Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.«

Neka socialna delavka, ki je verjetno zaposlena na manjšem centru, pa je v odgovoru na to vprašanje zapisala, da jo zelo moti, ker so veliki centri pri posvojitvah preprosto »odrezali« manjše. Pari, ki so vlogo za posvojitev oddali na matičnih CSD v manjših krajih, nimajo nobene možnosti, da bi dobili otroka, v večjih mestih pa so priložnosti za posvojitev le nekaj večje. Podoben očitek, češ da morajo v manjših CSD otroke s svojega območja oddati v posvojitev drugam, če želijo delati strokovno, od drugod pa jih sploh ne dobijo, je v odgovoru na eno od poznejših vprašanj zapisala še ena socialna delavka.

Ker so anketiranci kot največji problem navedli pomanjkanje otrok za posvojitev, so tudi v tem primeru na prvo mesto postavili zakonsko ureditev mednarodnih posvojitev in podpis mednarodnih sporazumov (predvsem z državami, ki so nasledile nekdanjo Jugoslavijo), za kar se zavzema tretjina anketirancev. Dobra četrtina jih predlaga enotno službo ali vsaj osrednji register in koordinacijo za področje posvojitev; večina teh meni, da je to nujno predvsem za mednarodne posvojitve. Naslednja četrtina anketirancev se zavzema za hitrejše in učinkovitejše postopke pri odvzemu roditeljske pravice, ko ni več možnosti za izboljšanje razmer. Moti jih težavnost dokazovanja, da starši niso zmožni skrbeti za otrokove potrebe, ali da ga ogrožajo. Čeprav so ti postopki za strokovne delavce resnično obremenjujoči, pa je rešitev verjetno bolj kompleksna, kot jo nakazuje eden od predlogov (morda porojen iz trenutnega obupa ali iz nerazumevanja vloge strokovnih služb): »CSD moramo staršem dokazovati, da niso dobri starši, da zanemarjajo otroka, čeprav bi bilo bolj prav, da oni dokazujejo, da so dobri starši in da so sposobni poskrbeti za otroka.« En odgovor posebej opozarja, da je treba biološki materi oz. staršem ponuditi več pomoči in možnosti, preden se odločijo za oddajo otroka.

Poenotenje strokovne doktrine in večjo strokovnost dela z vsemi udeleženci v procesu posvojitve (z matično družino otroka in z otrokom, s posvojitelji in rejniki) predlaga prav tako dobra četrtina odgovorov; med njimi se jih skoraj polovica zavzema za obvezne strokovne priprave bodočih posvojiteljev. En odgovor se zavzema za več psihološke obravnave v postopkih posvojitve.

Na vprašanje o spremembah zakonodaje so mnogi respondenti odgovarjali že v prejšnjem, bolj splošno zastavljenim vprašanjem, zato je bilo

Preglednica 12: Kaj bi morali urediti za rešitev tega problema (mogočih je bilo več odgovorov)

	Število odgovorov	%
Urediti z zakonom urediti mednarodne posvojitve, podpisati mednarodne pogodbe	18	33
olajšati in skrajšati postopke pri odvzemu roditeljske pravice	15	28
ustanoviti enotno službo za posvojitve v Sloveniji	10	19
ponuditi in poenotiti strokovno doktrino za posvojitve (vključno z rejništvom); omogočiti strokovnim delavcem več znanja in supervizijo	9	17
zagotoviti obvezne strokovne priprave parov na posvojitev	7	13
ustanoviti centralni register za posvojitve	5	9

Preglednica 13: Kaj bi bilo treba spremeniti v zvezi z zakonodajo (mogočih je več odgovorov)

	Število odgovorov	%
dopolniti zakonodajo v korist večje zaščite otrok in posvojiteljev	13	24
omogočiti hitrejše ukrepanje pri odvzemu roditeljske pravice	9	17
zakonsko urediti in organizirati mednarodne posvojitve	8	15
poenotiti prakso posvojitev po CSD; ukiniti pristojnost po občinah	5	9
definirati nejasni status rejništva v času do posvojitve	4	7
zakon ustreza, spremembe zakonodaje niso najbolj pomembne	4	7
z zakonom predpisati obvezne priprave na posvojitev	2	4
v postopku zagotoviti mnenje strokovne komisije	2	4

odgovorov tokrat manj. 12 respondentov na to vprašanje sploh ni odgovorilo, kar morda pomeni, da se jim spremembe zakonodaje ne zdijo tako nujne kot druge spremembe v strokovni praksi na področju posvojitev. Največ, četrtina danih odgovorov se zavzema za dopolnitev zakonodaje, ki naj v postopku posvojitve še bolj zavaruje koristi otrok, pa tudi posvojiteljev. V tem smislu jih je največ predlagalo skrajšanje rokov do posvojitve, tudi hitrejši prehod iz rejništva v posvojitev, nekaj predlogov pa se je dotaknilo spoštovanja otrokovih pravic v postopku posvojitve. Dva anketiranca sta predlagala, da se dopolni 137. člen ZZZDR, ki predpisuje soglasje otroka po 10 letu starosti. Kaj storiti, če stroka oceni, da bi načrtovana posvojitev otroku koristila, otrok pa s tem ne soglaša? Lahko odgovornost za odločitev preložimo na otroka? Drugi anketiranec je napisal, da je treba ob posvojitvi starejših otrok zagotoviti njihovo dejansko soglasje in ne le formalno pridobljeno soglasje. Med odgovori je bil naveden tudi predlog, da se z zakonom prepreči sprememba otrokovega imena brez njegovega soglasja (v 150. členu ZZZDR je rečeno, da se v odločbo o posvojitvi vpiše ime in priimek posvojenca, ki mu ga je določil posvojitelj).

Menimo, da so navedeni predlogi, skupaj z drugimi mnenji, opozorili in dilemami glede varovanja otrokovih pravic, ki jih najdemo v odgovorih na ostala anketna vprašanja, vredni posebne pozornosti. V njih se namreč odraža položaj otroka kot udeleženca v postopku posvojitve. Dobra strokovna praksa otroka kljub njegovi mladoletnosti upošteva kot osebo, ki je ob pomoči odraslih zmožna presojati in skupaj z njimi oblikovati odločitve o svojem življenju. Pri delu z otrokom v postopku posvojitve ni dovolj, da ga samo formalno vprašamo, ali se z načrtovano posvojitvijo strinja ali ne. Za to, da bi upoštevali pravico otroka, da pove svoje mnenje (in to ne velja le za primer posvojitve, temveč tudi za druge situacije), je treba zagotoviti veliko več, opozarja Lansdown (1992: 4, cit. po Roche 1995). Otroku moramo zagotoviti dovolj relevantnih informacij, da si lahko, ustrezno svoji starosti, oblikuje lastno mnenje. Omogočiti mu moramo dovolj primernih priložnosti, da lahko izrazi svoje mnenje in poglede na situacijo in da lahko prouči rešitve, ki so mu na razpolago. In nato je treba njegove poglede in želje obravnavati z vso resnostjo in spoštljivostjo. Če na ta način pristopamo k celotni udeležbi in vlogi otroka v procesu posvojitve (vključno z njegovo pravico, da izrazi svoje mnenje), je malo verjetno, da se pogledi otroka in strokovnih delavcev na to, ali je posvojitev otroku v korist, ne bi zbližali. Z večjo strokovnostjo pri delu z bodočimi posvojitelji pa bi dosegli tudi ustrezno občutljivost in spoštljiv odnos posvojiteljev do identitete posvojenca, pri čemer je vprašanje imena vsekakor ena od pomembnih postavk. Tudi v tem primeru bi kazalo razmisliti o večji fleksibilnosti zakonskih rešitev, ki izhajajo zgolj iz popolne posvojitve in ne upoštevajo sodobnih konceptov odprte posvojitve.

V drug sklop odgovorov smo združili predloge, po katerih je treba spremeniti zakonodajo in neučinkovite postopke, ki preveč ščitijo pravice staršev, ko gre za odvzem roditeljske pravice, premalo pa upoštevajo potrebe otrok. Predlagatelji menijo, da bi s spremembami omogočili hitrejše in bolj učinkovito ukrepanje v korist otrok. Med temi predlogi najdemo tudi izrecno zahtevo, da bi morali v 116. členu ZZZDR bolj natančno opredeliti, kdaj gre za zlorabo roditeljske pravice, za zapustitev in zanemarjanje otrok, saj so sedanja določila preohlapna in vodijo v neskončno dolge postopke, ki škodujejo otrokom.

Predlog za pravno ureditev mednarodnih posvojitev je pri tem vprašanju podalo pol manj anketirancev, kot pa se jih je v prejšnjem

vprašanju zavzelo za ureditev mednarodnih posvojitev. Predlagali so predvsem poenotenje dela na področju mednarodnih posvojitev in pa podpise mednarodnih sporazumov in ratifikacijo Konvencije o varstvu otrok in sodelovanju pri meddržavnih posvojitvah (ta je bila maja 1999 že ratificirana - Uradni list RS, št.45/99, Mednarodne pogodbe št. 14).

Del anketiranih je predlagal uporabo enotnih standardov in postopkov pri strokovnem delu, ki se zdaj precej razlikujejo od enega do drugega CSD. Nekateri od teh so predlagali odpravo teritorialne pristojnosti CSD, ki jo najtežje občutijo roditeljice (problem anonimnosti v manjših krajih), moti pa tudi kandidate za posvojitelje, ki lahko vlogo za posvojitev oddajo le na krajevno pristojnem centru.

Preglednica 14: Mnenje anketirancev o mednarodnih posvojitvah (mogočih je več odgovorov)

	Število odgovorov	%
Mednarodne posvojitve so pozitivne - več otrok za posvojitev, tudi korist za otroke	27	50
Urediti zakonodajo, sprejeti mednarodne sporazume	14	26
Zagotoviti centralno službo ali koordinacijo za mednarodne posvojitve	8	15
Imajo zadržke - strah pred komercializacijo in zlorabami v škodo otrok, pomen kulturnih razlik	8	15
Nimajo izkušenj ali ustreznih informacij	9	17

Nekaj manj kot petina respondentov na to vprašanje ni mogla odgovoriti, ker premalo poznajo problematiko mednarodnih posvojitev. Polovica anketiranih meni, da so mednarodne posvojitve dobra rešitev tudi za Slovenijo. Z njimi bomo omogočili večjemu številu čakajočih parov, da izpolnijo svoje želje po otroku, obenem pa bomo otrokom iz tujine, ki bi morda ostali brez staršev, omogočili varen dom in ugodne razmere za življenje in razvoj. Torej podpirajo mednarodne posvojitve in veliko pričakujejo od ureditve tega problema, kot kaže tipični odgovor: »Pozdravljam mednarodne posvojitve, glede na to, da je kandidatov za posvojitelje vedno več, otrok za posvojitev pa ni. Predvidevam, da je to dobra rešitev, tako za bodoče posvojitelje, ki si otroka močno želijo, kot za otroke, ki bi na ta način našli dom in ljubeče starše.«

Ena respondentka je v svojem odgovoru opozorila na sicer že večkrat omenjeni problem posvojitve otrok s posebnimi potrebami. Napisala je, da z vidika naših prizadetih otrok mednarodnih posvojitev ne rabimo, saj za prizadete otroke tudi z odpiranjem posvojitev v mednarodni prostor ne bomo našli rešitve v posvojitvi.

Druga vrsta odgovorov, ki jih je skupno dalo 41% anketiranih, poudarja predvsem potrebo po tem, da se uredi zakonodaja za mednarodne posvojitve, da se sklenejo sporazumi in da se organizira enotna služba za mednarodne posvojitve.

Tistih, ki izražajo večje pomisleke v zvezi z mednarodnimi posvojitvami in opozarjajo na večjo previdnost, je malo. Bojijo se komercializacije, trgovanja z otroki in zlorab, ki se dogajajo v svetu; ne bi želeli, da bi se to preneslo tudi v naše okolje. Posamezniki so omenili, da morda tudi naši pari že uporabljajo ilegalne poti, kako priti do otroka, zato bi bilo vseeno koristno, če to področje uredimo in s tem zmanjšamo potrebo po trgovanju oz. po iskanju nezakonitih poti, kako priti do otroka.

Nekaj respondentov je opozorilo na pomen kulturnih razlik pri mednarodnih posvojitvah. Otroku, ki smo ga »presadili« v povsem drugačno kulturo, ni lahko; to kažejo izkušnje držav, kjer je bilo v zadnjih desetletjih veliko medrasnih in medetničnih posvojitev. Na Švedskem, na primer, kjer je prevladujoče družbeno okolje (podobno kot v Sloveniji) do tujcev dokaj zaprto, so nam socialni delavci povedali, da imajo posvojeni otroci, ki po zunanjem videzu odstopajo od domačinov, težave z identiteto, pa tudi občutke, da niso sprejeti v okolju kot »pravi« Švedi. Ker so pred leti na Švedskem posvojili veliko otrok iz Vietnama in sosednjih držav, se danes mladi ljudje, ki izvirajo iz tega območja, organizirajo v samopomočne skupine posvojencev in se tudi skupaj odpravljajo odkrivat svoje korenine. O problematiki medrasnih in medetničnih posvojitev je veliko razprav tudi v državah, ki so rasno, etično in kulturno bolj heterogene, na primer v ZDA in v Veliki Britaniji. V obeh državah že nekaj časa težijo k temu, da otroke, če je le mogoče, namestijo k staršem iz iste rasne ali narodnostne skupine in jim s tem olajšajo kulturno identiteto. Nekatere novejše raziskave ugotavljajo, da negativne posledice medrasnih in medetničnih posvojitev niso

tako samoumevne in obremenjujoče, kot so menili še pred kratkim, potrebno pa je, da posvojitelji otroku omogočijo, da pride v stik s svojo izvirno kulturo in da se lahko z njo pozitivno identificira (Simon, Alstein, Melli 1994; Bausch, Serpe 1997). V primeru, da so beli posvojitelji pripravljeni na tako vlogo, ni nobenega razloga, da ne bi v večjem številu posvajali afroameriških otrok, ki zdaj ostajajo v zavetiščih in rejniških družinah, ker zanje ne najdejo posvojiteljev iste rase, menijo Simon in sodelavci. Podobna ugotovitev velja za mednarodne posvojitve nasploh, pravijo isti avtorji. Prepričani so namreč, da so mednarodne posvojitve za otroke iz nerazvitih dežel kljub večkrat spornim rezultatom še vedno boljša rešitev, kot da ostajajo nepreskrbljeni v svojem domačem okolju.

Take dileme, povezane s kulturnimi razlikami in težavami pri identificiranju z zelo oddaljeno kulturo, je morda imela v mislih anketiranka, ki je zapisala, da so pri mednarodnih posvojitvah priprave posvojiteljev še bolj potrebne in zahtevne. Enako potrebna je po našem mnenju tudi dolgoročnejša pomoč družinam, ki bodo posvojile otroke iz tujega okolja, saj bo treba ne le premagovati običajne težave posvojenih otrok in njihovih družin, temveč jim bo treba pomagati pri medsebojnem povezovanju in spoznavanju kulture, iz katere izvirajo. Verjetno se vsi bodoči posvojitelji, ki danes razmišljajo o tem, da bi posvojili dojenčka ali malčka iz Afrike ali na primer iz Kitajske, tovrstnih posledic mednarodnih posvojitev ne zavedajo zadosti, zato bi jim morali omogočiti, da se še pred odhodom po otroka pripravijo na to, kako mu bodo dolgoročno stali ob strani pri vzpostavljanju mostu med »tu in tam«. Ob tem bi jim lahko, čeprav gre v njihovih primerih za veliko manjše kulturne razlike, kakšno izkušnjo posredovali posvojenci iz drugih območij nekdanje Jugoslavije, posvojeni v času, ko se stroka problema medetničnih posvojitev, pa čeprav v okviru skupne države, skorajda ni zavedala.

V tem vprašanju smo združili štirinajst različnih problemov, ki jih zaznavamo na področju posvojitev. Anketirance smo zaprosili, da označijo in na koncu še rangirajo, katere spremembe bi bile po njihovem mnenju nujne.

Glede na prikazane rezultate lahko sklepamo, da se strokovni delavci na področju posvojitev najbolj zavzemajo za spremembe, ki bodo omogočile učinkovitejše ukrepe v korist otroka. O teh problemih in predlogih smo razpravljali že pri prejšnjih vprašanjih.

Na drugem mestu so spremembe, povezane z večjo preglednostjo in izenačevanjem strokovne prakse in priložnosti na področju posvojitev. K temu naj bi prispevala skupna koordinacija in centralni register, v katerem bi se združevali podatki o otrocih, ki potrebujejo posvojitev, in podatki o kandidatih za posvojitelje. Poleg tega bi v takem registru hranili tudi podatke o roditeljih, ki bi jih morda želeli zvedeti odrasli posvojenci.

Na tretjem, četrtem in petem mestu si sledijo (zelo blizu druga drugi) potrebne spremembe, ki poudarjajo kakovost strokovnega dela in usposob-

Preglednica 15: Predlogi sprememb, ki bodo po mnenju anketiranih prispevale k bolj strokovnemu delu (razvrščeni po pomembnosti)

		Povprečje	*Std. dev.*	*Mediana*	*Kvartilni razmik*
1	Odločneje ukrepati v korist otroka	2,20	1,053	3	2
2	Centralni register in koordinacija	2,07	1,061	3	2
3	Načrtovanje v timu	1,93	1,113	2	2
4	Obvezna supervizija ali intervizija	1,89	1,093	2	2
5	Vsakoletno izpopolnjevanje znanja	1,87	0,991	2	2
6	Obvezna priprava posvojiteljev	1,78	1,176	2	2
7	Skupine za medsebojno pomoč posvojiteljev	1,76	0,989	2	2
8	Standardi in normativi	1,69	1,079	1	2
9	Centralna služba za mednarodne posvojitve	1,67	1,166	1	2
10	Regijska koordinacija CSD	1,52	1,112	1	2
11	Skrajšati zakonski rok	1,02	1,310	0	3
12	Ukiniti krajevno pristojnost za posvojitelje	0,87	1,047	0,5	2
13	CSD pomoč, ukrepi drugje	0,70	0,882	0	1
14	Ukiniti krajevno pristojnost za roditeljice	0,69	1,079	0	1

ljenost izvajalcev. Timsko delo, ki je pri posvojitvah pogoj za strokovno opravljeno delo, zaenkrat redno prakticirajo komaj na polovici centrov, veliko strokovnih delavcev še ni vključenih v supervizijo, ni še rednega vsakoletnega izobraževanja in usposabljanja za strokovno delo. V precejšnjem številu so se anketiranci zavzeli tudi za obvezne priprave bodočih posvojiteljev in za podporo samopomočnim skupinam posvojiteljev in posvojiteljskih družin.

Na koncu lestvice, na zadnjih treh mestih, so spremembe, ki jih večina anketiranih ne podpira. Prav na zadnjem mestu je odprava krajevne pristojnosti za roditeljice, ki se zdi manj tvegana sprememba kot morebiten prenos ukrepov s centrov za socialno delo kam drugam.

Preglednica 16: Mnenje o pomenu priprav v skupini (mogočih je več odgovorov)

	Število odgovorov	%
Skupinske priprave oz. skupinsko delo s posvojitelji je potrebno	30	55
nimajo izkušenj oz. znanja o tem vprašanju	12	20
priprave niso nujne	3	5,5
priprave niso potrebne	3	5,5

Skupinsko delo z bodočimi posvojitelji so prvi začeli izvajati na CSD Ljubljana Center, kjer so to metodo dela pozneje opustili in jo prenesli na Društvo posvojiteljskih družin Deteljica, ki ima trenutno največ izkušenj s skupinskim delom na področju posvojitev, saj so skupinske priprave v okviru tega društva doslej potekale že v petih skupinah. Trenutno so skupinske priprave na posvojitev organizirane le na CSD z območja gorenjske regije in na CSD Maribor; za nekaj parov s svojega območja pa so v letu 1998 organizirali enkratno usposabljanje tudi v celjski regiji. Obseg in vsebino obstoječih skupinskih priprav bodočih posvojiteljev smo podrobneje predstavili v raziskavi Postopek posvojitve (Rapoša Tajnšek 1998: 42-50, 62-67).

Domnevamo, da večina naših respondentov le posredno pozna priprave v skupini, in sicer prek dela s pari, ki so še ali so bili vključeni v skupinske priprave drugje, največkrat v društvu »Deteljica«. V podatkih, ki so jih CSD posredovali ministrstvu, je kar tretjina (22) CSD navedla, da so v letih 1996 do 1998 sodelovali z »Deteljico«.

Zaradi nerazvitosti skupinskega dela s posvojitelji v večini CSD se pri vprašanju, kaj menijo o pomenu priprav v skupini, ni mogla opredeliti kar petina anketiranih. Po drugi strani pa je razveseljivo, da jih dobra polovica meni, da je delo v skupini pri pripravah na posvojitev in tudi po njej potrebno in koristno. Videti je, da so strokovni delavci veliko bolj prepričani v koristnost skupinskega dela s posvojitelji, kot pa bi lahko sodili na osnovi dejanske prakse, ki skupinskih priprav še ni sprejela med nujne delovne metode. Nekaj respondentov je ob tem pripomnilo, da jim za skupinsko delo preprosto ne ostane dovolj časa, oziroma, da to delo ni upoštevano v delovnih obvezah in normativih.

Samo kakšna desetina anketiranih je menila, da skupinsko delo s posvojitelji ni nujno ali potrebno. Trije anketiranci so odgovorili, da skupinske priprave niso nujne, vendar ne škodijo oz. so lahko dobrodošle. Drugi trije anketiranci pa izrecno pravijo, da obvezne priprave v skupini niso potrebne. Navajamo mnenje ene od anketirank, ki zanika specifičnost posvojiteljske situacije: »Skupinsko delo ni nujno za vsak par, saj so nekateri ljudje že po naravi skrbni, ljubeči starši in bodo znali vzgajati otroka tudi brez teh priprav.« Druga respondentka, ki pravi, da sama sicer nima izkušenj, razmišlja pa o tem, da s pripravami pričakovanja parov samo še povečujemo in da jim vzbujamo lažno upanje, da bodo dobili otroka.

Preglednica 17: Kakšne so izkušnje anketiranih strokovnih delavk in delavcev s pripravami v skupini

	Število odgovorov	%
Imajo pozitivne izkušnje s skupinskimi pripravami – razlika je opazna	21	39
ne morejo odgovoriti, ker nimajo izkušenj s skupinskimi pripravami (ali niso analizirali razlik)	16	30
ne opažajo razlik	6	11
izkušnje s pripravami v skupini niso samo dobre	3	5,5
brez odgovora	8	15

Delež respondentov, ki nimajo izkušenj s pripravami v skupini, je 30%; k tem lahko prištejemo še tiste, ki odgovora glede izkušenj s skupinskim delom sploh niso napisali. Slaba polovica (45%)

respondentov tako ni mogla posredovati svojih izkušenj s skupinskim delom s posvojitelji. Druga, malce večja polovica, pa je v veliki večini navedla pozitivne izkušnje, o katerih poroča 39% vseh anketirancev. Njihove izkušnje povzemamo v naslednjih značilnih odgovorih:

> Posvojiteljske družine, ki so vključene v priprave, ob medsebojni izmenjavi izkušenj lažje sprejmejo tveganja, se ozavestijo za starševstvo, pridejo v stik s svojimi željami, pričakovanji, strahovi, se opredelijo glede izvora otroka (rasa, vera, zdravstvena situacija, matična družina). Na splošno so bolje pripravljene na sprejem otroka, strokovni delavci pa na ta način bolje spoznamo kandidate in lažje izberemo starše konkretnemu otroku.
>
> Priprave v skupini so morda še bolj potrebne potem, ko je otrok že v družini: koristijo pri vključevanju družine v okolje, pri soočenju z morebitnimi težavami, pri izmenjavi izkušenj.
>
> Pari, ki so obiskovali skupino, so bolj pripravljeni na sprejem otroka in na težave. Tudi po prihodu otroka je pomembno, da par še obiskuje skupino in s skupno pomočjo rešuje morebitne težave.
>
> Posvojitelji, ki so bili vključeni v skupino, so bolje pripravljeni na posvojitev, ker so predhodno razčistili pomembna vprašanja, pripravljeni so tudi sprejeti otroka s težavami.
>
> Moje izkušnje so, da se pari, ki so bili v skupinah, lažje odločajo za posvojitev večjih otrok in so bolj pripravljeni sprejeti otrokovo zgodovino.
>
> V skupini ljudje lažje spregovorimo o svojih problemih, dilemah, željah, do tega pride spontano. Zakonci dobijo v skupini tudi splošno znanje s področja odnosov v družini in priprave na starševstvo, zelo pomembno pa je, da jih skupina pripravi, da otroku ne smejo zamolčati preteklosti.
>
> Ker smo šele pred kratkim začeli skupinsko delo, imam malo izkušenj, menim pa, da je bilo skupinsko delo s posvojiteljskimi družinami zelo pozitivno. Posebej pomembno je pred posvojitvijo, po njej pa morda prav tako, verjetno le z manjšo intenziteto. Ko smo povabili na srečanje posvojitelje, ki imajo danes že nekoliko starejše posvojene otroke, so nam povedali, da so pogrešali skupinsko delo.
>
> Družine, ki so vključene v priprave, so bolj odprte, pogovarjajo se o težavah in tudi pozneje se ob problemih veliko hitreje in lažje obrnejo po pomoč na CSD.
>
> Priprave omogočajo optimalno pripravljenost na sprejem tujega otroka, preseganje lastnega življenjskega primanjkljaja (neplodnosti) in odprtost posvojiteljev navzven in navznoter, pripravljenost govoriti o posvojitvi v družini in izven nje ter pripravljenost posredovati izkušnje drugim parom ali javnosti.
>
> Opažamo razlike med posvojitelji, ki prihajajo po naše otroke. Tisti, ki so bili vključeni v skupine (na primer v »Deteljico«), so veliko bolj seznanjeni s predpisi o posvojitvi, bolj so pripravljeni na sprejem otroka, bolj so samozavestni itn.
>
> Usposobljene družine so pripravljene na reševanje problemov in jih ne kopičijo v strahu pred mnenjem drugih. Opažamo tako velike razlike v vzgojnem ravnanju in osebnosti zrelosti posvojiteljev, ki so bili vključeni v skupinske priprave v »Deteljici«, da posvojiteljske družine izbiramo samo med njimi.

Pri navedenih pozitivnih izkušnjah ne vemo, na katere obstoječe oblike skupinskega dela s posvojitelji v Sloveniji se nanašajo odgovori anketirancev, razen pri tistih, ki se sklicujejo na skupinsko delo v društvu »Deteljica«.

V treh odgovorih, ki deloma izražajo pomisleke ali celo negativne izkušnje v zvezi s skupinskim delom, respondenti žal niso pojasnili, za kaj gre. Vse tri odgovore navajamo v celoti:

> Razlik ne opažam, odločitve o sodelovanju bi prepustila parom. Izkušnje nekaterih, ki so bili vključeni v društvo »Deteljica«, so negativne.
>
> Priprave in skupinsko delo bi bile potrebne, vendar pa bodoči posvojitelji ne bi smeli biti izpostavljeni prevelikim zahtevam.
>
> Priprave so zaželene, ne pa nujne. Če že so, naj se izvajajo po vseh CSD po usklajenem strokovnem programu. Izkušnje bodočih posvojiteljev glede priprav, ki so se jih udeleževali po centrih v Sloveniji, niso vedno pozitivne. Bistvenih razlik pri vključenih in tistih brez priprav ni.

Še nekaj drugih respondentov je odgovorilo, da razlik ne opažajo oziroma da jih ne spremljajo. Značilna odgovora v tej skupini sta naslednja:

Sodelovala sem s pari, ki so bili vključeni v skupino in tistimi, ki niso bili. Razlike nisem opazila. Mislim, da je treba odločitev o sodelovanju v skupini prepustiti posvojiteljem.

Pri svojem delu nisem opazila razlik. Menim, da posvojitelji lahko brez skupinskih priprav dobro izpolnijo starševsko vlogo ob lastni motivaciji za starševstvo in ob poglobljeni obravnavi na CSD, kjer je izpeljan postopek posvojitve.

Skupinske priprave bodočih posvojiteljev in skupinsko delo s posvojiteljskimi družinami po prihodu otroka sodijo - podobno kot delo z otrokom in matično in rejniško družino v postopku posvojitve - med temeljne metode in principe socialnega dela na področju posvojitev. Ne gre za to, da bi s ponudbo skupinskih priprav kot obveznega dela v postopku posvojitve ter s povabilom na sodelovanje v skupini po prihodu otroka izražali dvome v sposobnost posvojiteljev za starševstvo, ali da bi jih prek dela v skupini ocenjevali, kontrolirali, jim vzbujali mučne občutke, da niso »pravi« starši in da morajo biti zato »kaznovani« s pripravami na starševstvo, ki bi koristile prav vsem staršem. Sodelovanje v skupini morajo strokovni delavci najprej sami razumeti in ga sprejeti kot najboljšo možnost in priložnost za to, da se skupno življenje v posvojiteljski družini začne in nadaljuje v dobro vseh družinskih članov, ki morajo znati živeti z dvojno realnostjo posvojenega otroka in posvojiteljske družine. Ob takem izhodišču strokovni delavci ne morejo imeti »slabega občutka«, da s pripravami na posvojitev obremenjujejo in kaznujejo ljudi, ki želijo storiti nekaj najlepšega - ponuditi dom otroku, ki je ostal brez njega. Celotno delo s posvojitelji v postopku posvojitve in tudi po zaključeni posvojitvi je usmerjeno v to, da bo posvojiteljska družina bolje spoznala, razvila in izkoristila svoje potenciale za družinsko življenje in starševske naloge v situaciji, ki je specifična in jo je včasih težko obvladovati brez dodatne pomoči.

Posvojitelji, ki so že preživeli »medene tedne« prvih mesecev in let skupnega življenja z otrokom, sami najbolje vedo, da posvojitev nikakor ni najlažji način, kako priti do otroka, kako z njim živeti in preživeti. To vedo tudi posvojeni otroci - biti posvojen je zahtevna življenjska vloga, ki celo v najbolj idealnem in najbolj odprtem primeru posvojitve od otroka zahteva, da razreši svoj dodatni problem, problem dvojne identitete (Swientek 1997). »Živeti nekje vmes« ni lahko, zato morajo biti posvojiteljske družine vnaprej pripravljene, da lahko pride do težav, da bodo hitreje in manj obremenjeno poiskale tudi strokovno pomoč. Izkušnje v ZDA kažejo, da je pravočasna strokovna pomoč posvojiteljskim družinam potrebna in učinkovita tako v prvem obdobju po posvojitvi kot tudi pozneje, zlati v obdobju odraščanja (Smith, Howard, Monroe 1998). Velik pomen strokovne pomoči, ki so je posvojeni otroci in posvojitelji deležni zlasti v rizičnem obdobju adolescence, potrjuje tudi longitudinalna primerjalna študija, ki so jo na velikem vzorcu opravili v ZDA (Feigelman 1997). Raziskava je spremljala razvoj otrok iz treh različnih tipov družin (popolna, nepopolna in posvojiteljska družina) in njihovo življenje v odrasli dobi. Otroci, ki so do 18. leta živeli v družinah z obema staršema, so imeli najmanj težav v dobi odraščanja in so se najbolje znašli tudi kot odrasli ljudje. Največ problemov v letih adolescence, ki so se nadaljevali tudi v odraslem življenju, so opazili pri otrocih, ki so rasli v vseh drugih oblikah nepopolne nuklearne družine. Vmes med obema tipoma družin so se znašli posvojeni otroci, ki so odraščali ob obeh posvojiteljih. Tudi zanje je bilo, podobno kot za otroke iz nepopolnih družin, značilno precej viharno mladostniško obdobje, ki je nekaterim povzročalo težave tudi v poznejših letih. Vendar pa so imeli posvojeni otroci v svojih poznih dvajsetih in v zgodnjih tridesetih letih starosti veliko bolj urejeno in stabilno življenje kot otroci, ki so v otroštvu živeli v nepopolnih družinah. Kot odrasli ljudje so se posvojenci skoraj povsem izenačili z otroci iz popolnih družin pri večini opazovanih lastnosti: pri doseženi izobrazbi, pri zaposlitvi in uspehih pri delu, pri dohodku oz. pridobljenem premoženju, lastništvu hiše, stabilnosti zakonske zveze in uživanju drog (v tem obdobju). Razlike med tema skupinama so bile le v tem, da so nekdanji posvojeni otroci imeli nekaj več partnerskih zvez pred poroko in da je več žensk iz skupine posvojenih otrok poročalo o manjšem zadovoljstvu v zakonu.

Dileme o tem, ali so strokovne priprave v skupini in delo - tudi v skupinah - s posvojiteljskimi družinami po posvojitvi strokovno utemeljene, potrebne in koristne, v socialnem delu ni. Ko vstopajo v proces posvojitve in po zaključeni posvojitvi, mora biti posvojiteljem zagotovljena strokovna pomoč kot proces skupnega odkrivanja in

sprejemanja posvojiteljske družinske stvarnosti. Brez sodelovanja v skupini je strokovna pomoč posvojiteljskim družinam neučinkovita, odprtost posvojitve, realnost dveh svetov v življenju posvojenca in pristajanje družine na resničnost bodo brez izmenjave izkušenj v skupini (in ob sodelovanju starejših posvojiteljev in posvojencev) ostali le prazni teoretski koncepti.

Ob vsej podpori, ki jo dajemo pomenu skupinskega dela s posvojiteljskimi družinami, pa moramo ob pozitivnih izkušnjah analizirati tudi nekatere vsebinske in organizacijske nedorečenosti v okviru obstoječih skupinskih priprav. Kakšen je osnovni cilj in namen priprav, kakšne naj bi bile obvezne vsebine, koliko časa naj potekajo, kdo in kje naj jih izvaja, ali naj bodoči posvojitelji sami financirajo ali vsaj sofinancirajo priprave ali pa je to dolžnost države, kakšna je vloga socialnih in drugih strokovnih delavcev v skupinskih pripravah - na vsa ta vprašanja bo treba kmalu odgovoriti. Ni nujno, da se uveljavi en sam model, zagotoviti pa bi morali, da bodo v vseh modelih in konkretnih organizacijskih oblikah spoštovani temeljni strokovni koncepti. Pri tem lahko koristno uporabimo izkušnje iz vseh dosedanjih oblik skupinskega dela s posvojiteljskimi družinami na centrih za socialno delo in v društvu »Deteljica«, ki je razvilo uspešen program preventivne pomoči otrokom, namenjen bodočim in aktualnim posvojiteljskim družinam (Bevc 1997, Kovačec 1998). Njihov program dela v skupini bi lahko z določenimi prilagoditvami koristno uporabili tudi v drugih skupinah, ki povečini še preizkušajo ustrezne vsebine in oblike priprave na posvojitev.

V zvezi z »Deteljico« se v strokovnih krogih pojavljajo tudi nekateri pomisleki in očitki v zvezi z delom te prve samopomočne organizacije posvojiteljev v našem okolju. Gre predvsem za dileme, ali društvo morda ne posega v pristojnosti strokovnih služb oz. jim »jemlje« njihove pristojnosti in ali niso metode dela v društvu prezahtevne in neprimerne za udeležence, češ da se preveč opirajo na metode, ki so se razvile in potrdile pri zdravljenju zasvojenosti. V društvu so medtem spoznali, da je priprave na začetku bolje malce intenzivirati, skupina pa še vedno deluje dalj časa, tudi še potem, ko precej parov že ima otroka. Z vidika socialnega dela se zastavlja vprašanje, ali ne bi že prve tretjine delovanja skupine, ki daje velik poudarek preteklosti in »preseganju življenjskega primanjkljaja - jalovosti oz. neplodnosti«, usmerili bolj v pozitivne potenciale, ne da bi spregledali sicer nujno potrebno soočanje s stiskami in razočaranji ob neuspelih poskusih starševstva, ki pa ne bi smelo biti v ospredju, če želimo pogled obrniti v sedanjost in prihodnost.

V vsakem primeru je »Deteljica odigrala pomembno vlogo pri samoorganiziranju posvojiteljev in vstopu civilne družbe na področje posvojitev, prispevala pa je tudi k izboljšanju strokovne prakse v državnih socialnih službah. O pozitivni vlogi civilnih združenj na področju posvojitev poročajo tudi v drugih državah, saj so prav pričakovanja in zahteve udeležencev v posvojiteljskem trikotniku državne službe prisilile k uvajanju novih konceptov in metod (Greenfield 1995). Za državne službe včasih neprijetno, a koristno dejstvo, da so udeleženci posvojitev, ki imajo podporo skupine, bolj zahtevni in bolj kritični, pa potrjujejo tudi ugotovitve naše ankete s posvojitelji.

Preglednica 18: Kaj bi morali spremeniti pri strokovnem delu z roditelji

	Štev. odgovorov	*%*
več pomoči roditeljem; če ni izboljšanja, hitreje ukrepati	26	48
večja pozornost potrebam roditeljic	10	19
poenotiti strokovne standarde pri delu z biološko družino	4	7
spremembe v zakonodaji in v praksi niso potrebne, delo je že zdaj ustrezno	3	5,5
ne ve, brez odgovora	9	17

Pri odgovorih na to vprašanje so strokovni delavci omenjali dve kategoriji uporabnikov: roditelje, ki jim je bil otrok odvzet, in roditelje, ki so dali soglasje k posvojitvi otroka. V obeh primerih so obstoječe metode dela z roditelji nepopolne.

Polovica anketirancev je ponovno pokazala na eno od najbolj kritičnih točk pri socialnem delu z družino: na neustrezne oblike in metode pomoči matični družini, na drugi strani pa na predolge in neučinkovite postopke odvzema otroka, ko je to potrebno v korist otroka. Namesto strategije pomoči, ki bi pravočasno podprla družino in okrepila njeno moč, se še vedno velikokrat uporablja reaktivno-kontrolna strategija, ki težko pripelje k pozitivnim spremembam. Morda bi lahko s pravočasnimi ukrepi preprečili situacije, v katerih je odvzem roditeljske pravice edina mogoča rešitev

za otroka. Ko pa pride do te odločitve, si strokovni delavci želijo več možnosti in pristojnosti za učinkovitejše in hitrejše ukrepanje. Želijo si tudi spremembe v postopkih pred sodiščem in spremembe zakonodaje, ki bo bolj varovala otroka in manj ščitila neodgovorne starše.

Z vidika posvojitev sta pri delu z roditelji, ki jim je odvzeta roditeljska pravica, pomembni dve vprašanji: kako pomagati staršem, ki so s posvojitvijo dejansko izgubili otroka, in kako jih podpreti v tistem, kar lahko vendarle še storijo za svoje otroke. Čeprav so kontakti staršev, ki jim je bil otrok odvzet proti njihovi volji, z njihovimi posvojenimi potomci razmeroma malo raziskani, pa vendarle obstajajo dokazi, da so celo v tem primeru stiki bioloških staršev in otrok mogoči in pozitivni za vse udeležene strani (Ryburn 1999). Navadno se v takih primerih bojimo predvsem vmešavanja bioloških straršev v posvojiteljsko družino, v tem primeru pa se je pokazalo, da stiki z biološkimi starši lahko tudi izboljšajo otrokovo predstavo o roditeljih in s tem tudi pozitivno podobo o sebi samem. Stiki z otrokom pa so bili pomembni tudi za roditelje in za zmanjšanje njihovih občutkov krivde. Raziskovalce je presenetilo predvsem relativno veliko število kontaktov, ki so bili prisotni v 42% primerov, 12% posvojencev je stike ohranjalo s sorojenci, 19% posvojencev pa je želelo vzpostaviti stike z roditelji (ne pozabimo: šlo je za starše, ki so jim otroke odvzeli zaradi zanemarjanja in celo zlorab). Iz raziskave navajamo pogled dveh posvojiteljic na stike otroka z biološkimi starši (Ryburn 1996: 637):

> S pomočjo članov njene rodne družine smo odgrnili skrivnost okrog posvojitve; hčerka zdaj bolje razume, od kod izvira in ima odprta vrata za več kontaktov, če jih bo pozneje želela. Zdaj se je na nek način zasidrala tudi v svoji rodni družini.
>
> Najina posvojena hčerka se zdaj počuti kot bolj celovita oseba, pozna svoj izvor in biološka dejstva. Zdaj živi bolj »v miru« sama s seboj.

Drugo plat pogosto zanemarjenega dela z roditelji, tokrat s tistimi, ki dajo soglasje k posvojitvi svojega otroka, omenja skoraj petina anketiranih. Pri tem so navajali zlasti stiske roditeljic, o katerih se pri nas več razmišlja in piše šele v zadnjem obdobju (Bevc 1995; 1998). Za socialno delo je nesprejemljivo, če se morajo starši (največkrat je to samo mati) zaradi socialne stiske odpovedati otroku, vendar vse kaže, da se to dogaja tudi pri nas. Razpoložljivi podatki o socialnem položaju roditeljic in razlogih, zakaj oddajajo otroka, pa tudi o metodah dela z njimi so zaskrbljujoči (gl. tudi intervjuje s socialnimi delavkami v porodnišnicah v Rapoša Tajnšek 1998). Vprašanje je, ali roditeljici res omogočimo dovolj priložnosti, da izboljša svojo življenjsko in družinsko situacijo, preden se odloči za posvojitev, ali da lahko, če sama tega ne zmore (na primer zaradi duševne prizadetosti) dolgoročno sodeluje pri skrbi za otroka v ustreznem, varnem okolju.

Tudi pri delu z roditelji, ki dajo soglasje k posvojitvi, je pomembna pomoč pred posvojitvijo in po njej. Odprta posvojitev, ki koristi otroku, daje tudi biološkim staršem več možnosti, da dobijo informacije o otroku, spremljajo njegov razvoj ali ga celo obiskujejo. S tem pa se močno zmanjšajo negativne posledice oddaje otroka, kot so občutki izgube, krivde in obžalovanja. Cushman, Kalmus in Namerow (1997) poročajo, da ločitev od otroka manj boleče doživljajo tudi tiste biološke matere, ki so kakor koli sodelovale pri izbiri posvojiteljev za svojega otroka. Zakon o popolni posvojitvi sicer otežuje, nikakor pa ne onemogoča določenega spremljanja otroka in stikov, če so seveda vsi udeleženi ozaveščeni in prepričani v koristi odprte (pa čeprav formalno popolne) posvojitve. Če želi biološka mati ostati anonimna, ji je treba to omogočiti, obenem pa jo opozoriti tudi na pravice otroka in na možnost, da bo nekoč želel dobiti podatke o svojem izvoru. Te podatke bi socialna služba posvojenim otrokom morala ohraniti, ob tem pa zagotoviti roditeljem, da jih otroci pozneje ne bodo poskušali spoznati, če s tem tudi sami ne bodo soglašali. Posredniško vlogo pri morebitnih srečanjih, s katerimi bi se strinjali biološki starši ali drugi prizadeti sorodniki, bi lahko opravljala - tako kot dela v določenih primerih že danes -strokovna služba za posvojitve.

Kot lahko vidimo iz preglednice, so mnenja respondentov o tem, ali je predhodno nameščanje otrok k bodočim posvojiteljem in ali je rejniško razmerje za to najustreznejša rešitev dokaj deljena. Skoraj tri četrtine strokovnih delavcev meni, da je sedanja rešitev smiselna in koristna za vse udeležence. Te odgovore bi lahko razdelili v tri skupine glede na to, komu izmed vpletenih ta rešitev najbolj ustreza oz. katero izmed njih navajajo respondenti. Posredujemo nekaj značilnih

Preglednica 19: Mnenje o predhodnem nameščanju otrok k bodočim posvojiteljem

	Štev. odgovorov	%
Predhodno nameščanje otroka je ustrezna rešitev, daje čas za dokončno odločitev	39	72
predhodno nameščanje otroka v bodočo posvojiteljsko družino je dobra rešitev, le termin rejništvo ne ustreza	10	18
obstoječa rešitev ni ustrezna	3	5,5
nima izkušenj, zato ne ve odgovora	1	2

odgovorov za vsako izmed kategorij dobljenih odgovorov.

a) Koristnost predhodne namestitve otroka iz vidika vseh (ali večine) udeležencev:

Predhodna namestitev otroka k posvojiteljem je koristna tako za posvojence (če so že starejši) kakor tudi za bodoče posvojitelje, saj jim omogoča čas za medsebojno prilagajanje in spoznavanje.

Obe strani tako dobita čas in biološki roditelji še lahko poskrbijo za otroka.

Čas za prilagajanje je zelo potreben, tako za otroka kakor tudi za posvojitelje, ne glede na to, ali je to rejniško razmerje ali ne.

Odkrivanje medsebojne naklonjenosti, preizkus odločitve.

b) Koristnost predhodne namestitve iz vidika otroka:

Tako lahko tudi ugotovimo, ali bo posvojitev v korist otroka.

V tem času je mogoče spoznati, kako se otrok ujema s starši (posvojitelji), in rejniško razmerje je najprimernejše.

c) Koristnost predhodne namestitve otroka z vidika posvojiteljev:

Možnost za posvojitelje, da se odpovedo posvojitvi, če ugotovijo, da z otrokom niso dobili pravega stika.

Rejniško razmerje za določen čas je priložnost, da posvojitelja preverita svojo odločitev.

Bodoči posvojitelji morajo biti seznanjeni in sprejemljivi za dejstvo, da je posvojitev dokončna šele z izdajo odločbe.

Bodoči posvojitelji živijo določen čas v strahu, da otroka morda ne bodo mogli obdržati. Kljub pripravam ta strah pri posvojiteljih ostaja.

d) Koristnost predhodne namestitve otroka iz vidika bioloških staršev:

Ta čas je predvsem pomemben za biološke starše, ki imajo s tem priložnost za morebitno spremembo svoje odločitve.

Biološki starši bi morali imeti v tem času možnost stalnih stikov z otrokom, kar bi jim omogočilo, da bi bila njihova odločitev bolj zavestna.

Naravni roditelji imajo možnost spremeniti svoje vedenje in poskrbeti za svoje otroke.

Med odgovori strokovnih delavcev prevladujejo tisti, ki se nanašajo na koristnost rešitve v prid bodočim posvojiteljem, precej manj jih eksplicitno poudarja koristi vseh udeležencev. Koristi otroka so po številu odgovorov na tretjem mestu. Redki so tisti strokovni delavci, ki so mislili predvsem na koristi bioloških staršev (le 4). Seveda bi na osnovi teh, morda bolj v naglici napisanih odgovorov težko sodili o tem, kdo je za strokovne delavce v primeru posvojitve primarni uporabnik. Vseeno pa se vsiljuje misel, da vsi ne uporabljajo dosledno celostnega pogleda na udeležence v postopku in da (najbrž nehote) bolj upoštevajo potrebe enega izmed njih. Morda se zdi kar malo preveč samoumevno, da je predvsem otrok tisti, ki ga je treba zaščiti in poskrbeti za njegove koristi. V tehtanju koristi bioloških staršev in potencialnih posvojiteljev pa bi morali socialni delavci zavestno ohranjati interpozicijo in interese bodisi bioloških staršev bodisi posvojiteljev upoštevati zgolj v primeru, če so skladni s potrebami otroka.

Poudariti je treba, da na vprašanje o primernosti rejniškega razmerja večina respondentov ni natančno odgovorila. Vendar pa ga v svojih odgovorih tudi niso izrazito odklanjali. Nekateri so omenjali možnosti drugačne rešitve, vendar je niso eksplicitno poimenovali. Naj navedemo nekaj kritičnih misli - z domnevo, da ti respondenti sedanjo ureditev nekako pogojno sprejemajo:

Poskusna namestitev otroka k posvojiteljem pred posvojitvijo pri novorojenčkih nima nikakršnega smisla.

Pomembno je, da se lahko ta čas po potrebi podaljša ali skrajša, glede na konkretne okoliščine vsakega posameznega primera.

Status bodočih posvojiteljev je do izdaje odločbe o posvojitvi neurejen.

Nekateri strokovni delavci se strinjajo s sedanjo prakso predhodnega nameščanja otrok k posvojiteljem, neustrezno pa se jim zdi poimenovanje te oblike oziroma njeno prepletanje z rejništvom. Pojavljajo se konkretni predlogi, da se v primeru pričakovane posvojitve ne bi sklepala rejniška pogodba, več anketirancev se zavzema za to, da bodoči posvojitelji ne bi prejemali rejnine. Strinjamo se s tistimi strokovnimi delavci, ki predlagajo, da je treba pojem »rejništva z namenom posvojitve« nadomestiti z ustreznejšim pojmom oz. institutom, ki bi otroku zagotavljal potrebno pravno varnost. Vprašanje predhodne namestitve otrok v morebitni posvojiteljski družini je torej treba urediti na poseben način in tako, da bo ta jasno razmejena od rejništva in bo za otroka kar najmanj tvegana.

Sedanje pravne ureditve in prakse na tem področju ne odobravajo trije respondenti, ki menijo, da rejniško razmerje pred posvojitvijo ni najustreznejša rešitev.

Preglednica 20: Kakšna je primerna dolžina bivanja otroka pri potencialnih posvojiteljih pred posvojitvijo

	Štev. odgovorov	%
omogočiti individualno prilagajanje tega časa	26	47
1 leto povsem ustreza	14	26
od 6 mesecev do 1 leta	7	13
tudi manj kot 6 mesecev	5	9
nima izkušenj, ne ve odgovora	2	4

Glede dolžine bivanja otroka pri bodočih posvojiteljih pred formalnim aktom posvojitve so bili odgovori strokovnih delavcev prav tako dokaj raznoliki.

Po mnenju slabe polovice respondentov naj bi bilo trajanje otrokove predhodne namestitve pri bodočih posvojiteljih urejeno fleksibilno. Trajanje je odvisno od starosti otroka, pripravljenosti posvojiteljev in vseh drugih okoliščin. Nekateri predlogi gredo tudi v to smer, da naj bi o tem bolj suvereno odločal strokovni delavec, ki postopek vodi. Dolžina predhodnega bivanja pri posvojiteljih je odvisna tudi od statusa in sodelovanja bioloških staršev v postopku (soglasje, odvzem, ohranjanja stikov in podobno).

Dobra četrtina strokovnih delavcev je mnenja, da je sedanja rešitev povsem ustrezna in sprememb niso potrebne. Nekateri med njimi tudi poudarjajo, da je zakon že tudi sedaj dovolj fleksibilen in omogoča posvojitev pred potekom enega leta bivanja otroka pri posvojiteljih. Zlasti za starejše otroke se zdi vsem primerna doba 12 mesecev.

Po mnenju nekaterih respondentov pa je pri starejših otrocih pomembno spoštovati (ali pa celo podaljšati) zakonsko predvideni rok medsebojnega prilagajanja, saj otroci prihajajo z določenimi vedenjskimi vzorci in svojo zgodovino. Posvojitev naj bi bila opravljena takrat, ko je otrok, če je starejši, na to pripravljen.

Nekateri se zavzemajo za skrajšanje enoletnega roka pred posvojitvijo. Pri tem poudarjajo potrebo po drugačnem obravnavanju otrok v starosti do enega leta in tistih, ki so starejši od enega leta. Največ respondentov iz te skupine predlaga predhodno namestitev otroka k posvojiteljem bodisi za dobo 6 mesecev ali pa tudi manj. To zadnje naj bi veljalo predvsem na dojenčke. V nasprotju s tem pa je mnenje, da bi morali ravno pri starejših otrocih skrajšati rok zaradi stiske posvojiteljev in (morebitne) želje otroka, da bi bil čimprej posvojen. Najdejo pa se tudi posamezni odgovori, v katerih strokovni delavci predlagajo 6 mesečni poskusni čas, ne glede na starost otroka.

Med odgovori smo naleteli tudi na takega, ki ocenjuje poskusno bivanje otroka pri bodočih posvojiteljih kot nesmiseln, kar delavec/delavka utemeljuje s tem, da mora posvojitelj otroka pač sprejeti takega, kakršen je, kot je tudi v primeru naravnih staršev. Ob tem respondent očitno pozablja na druge udeležence v postopku, predvsem na otroka, pa tudi na biološke starše.

Preglednica 21: Izkušnje s prehodom otroka iz rejniške družine v družino bodočih posvojiteljev

	Štev. odgovorov	%
Nimajo izkušenj, ne vedo odgovora	26	48
imajo dobre izkušnje	11	20
izkušnje so dobre - ob dobrih pripravah vseh udeleženih	7	13
imajo tudi slabe izkušnje	4	7
drugo	6	11

O izkušnjah s prehodom otroka iz rejniške družine v posvojteljsko slaba polovica respondentov ni mogla poročati, ker jih nima. Med tistimi, ki izkušnje imajo, prevladujejo respondenti, ki vidijo prednosti te oblike. Respondenti tudi ugotavljajo, da je lahko prehod iz začasnega in nadomestnega v permanentno in varno družinsko okolje za otroka neboleč, če je dobro pripravljen.

Naj navedemo nekaj tipičnih odgovorov respondentov v tem sklopu:

> Rejnice lahko zelo dobro pripravijo otroka na premestitev, če se zavedajo, kakšna je njihova vloga v skrbi za otroka. Pri tem pa je seveda pomembna tudi stopnja ozaveščenosti bodočih posvojiteljev. Izkušnje so najboljše, če sta obe družini na premestitev in načrtovano posvojitev dobro pripravljeni.
>
> Dobre emocionalne izkušnje otroka v rejniški družini so tudi dobra dota za njegovo vživljanje v posvojiteljsko družino. Pri tem je zelo pomembno dobro delo z rejniško družino, da ta ne pričakuje, da bo otrok ostal pri njih in ne ovira njegovega odhoda s prevelikim navezovanjem otroka nase.
>
> Delo na tem področju je zelo subtilno in mora biti dobro načrtovano, potekati mora z velikim posluhom za počutje otrok.

Nekateri strokovni delavci opozarjajo, da lahko starost otroka in njegove predhodne travme otežijo vživljanje v novo okolje. Čim večji je otrok, tem več strpnosti vseh udeležencev je pri tem potrebne. Otrokov odziv ob namestitvi k bodočim posvojiteljem je lahko neprijeten, saj pride k tujcem. Zato bi kazalo ob tem misliti na postopnost in mu omogočiti počasen prehod - obiski, prosti čas, preživljanje počitnic in podobno.

Izkušnje tudi kažejo, da se otroci, ki so v rejniški družini dobro sprejeti in nanjo navezani, na novo okolje sicer dalj časa prilagajajo, vendar pa imajo boljšo osnovo za dober emocionalni stik s posvojitelji (1 odgovor). Dobili smo tudi odgovor strokovnega delavca/ delavke, ki takega premeščanja ne podpira, kadar gre za večje otroke. Premestitev je lahko zanje namreč preveč boleča izkušnja, zlasti še, če do načrtovane posvojitve pozneje ne pride.

Strokovni delavci tudi opozarjajo, da naj bi se v praksi izogibali nepotrebnemu premeščanju otrok iz družine v družino in bi morali otrokovo bodočnost čimprej natančneje načrtovati. Otroka bi bilo najbolje namestiti neposredno v posvojiteljsko družino.

Štirje respondenti navajajo slabe izkušnje na tem področju, vendar jih niso vsi konkretneje opisali. V enem primeru, ko je šlo za otroka v starosti nad 10 let, so bile prilagoditvene težave izrazitejše. Iz enega CSD poročajo, da so imeli primer, ko je bil rejenec nameščen v rejništvo z namenom posvojitve, vendar do posvojitve pozneje ni prišlo (razloga ne navajajo). Otrok se je dobro prilagodil in družina dobro funkcionira, vendar pa je otrok obdržal status rejenca. Ob tem primeru se lahko vprašamo, ali ni morda na dejstvo, da je otrok ostal rejenec, vplivalo prav rejniško razmerje, ki je bilo sklenjeno ob namestitvi otroka v rejo z namenom posvojitve.

Respondenti navajajo tudi pomen ohranjanja stikov med rejniki in otrokom, kadar gre za večje otroke. Ta prehod je lahko za otroka zelo boleč, če so stiki pretrgani, zato je pomembno, da posvojitelja to razumeta in omogočita otroku ohranjati te stike še naprej.

PRIMERI, V KATERIH NAČRTOVANE POSVOJITVE NISO IZVEDLI

Na vprašanje o nerealiziranih posvojitvah, pri katerem smo pričakovali opise primerov, v katerih do načrtovane posvojitve ni prišlo, in kratko analizo posledic za vse udeležence, kar tri četrtine respondentov (76%) ni moglo odgovoriti, ker takega primera niso imeli. Tako smo dobili le 12 odgovorov strokovnih delavcev, ki so navajali različne primere iz svoje prakse.

Opisane primere lahko razvrstimo glede na razloge, ki so vplivali na to, da se posvojitev ni opravila:

a) Nevtralni razlogi (1 primer):

Na te razloge nihče ni vplival, šlo je za pravne zaplete premoženjske narave, ki so ovirali posvojitev. Otrok je ostal pri potencialnih posvojiteljih, dobil njihov priimek in se dobro vživel. Primer lahko razumemo kot dejansko posvojitev, ki pa ni legalizirana.

b) Biološki starši so spremenili svojo odločitev (3 primeri):

Navedeni primeri so zanimivi, med seboj pa se dokaj razlikujejo. V prvem primeru je roditeljica preklicala izjavo o oddaji otroka v posvojitev po mesecu dni njegovega bivanja pri potencialnih posvojiteljih. Respondent navaja, da je bila ta

situacija težka za posvojitelje (domnevamo pa, da se je zadeva srečno odvijala za otroka in njegovo mamo!).

V drugem primeru so starši prav tako spremenili svojo odločitev, vendar otroka niso vzeli k sebi in še »čaka« v Otroškem domu.

Zgovorna je tudi zgodba 6-letnega otroka, ki ga je hotela mati dati v posvojitev zaradi nove partnerske zveze. Po nekaj mesecih njegovega bivanja pri potencialnih posvojiteljih pa je svojo odločitev spremenila zaradi pritiskov okolja.

Biološki starši imajo nedvomno pravico, da o svoji prvotni odločitvi ponovno premislijo in jo spremenijo, čemur je namenjen tudi zakonski rok za legalizacijo posvojitve. To je seveda treba dosledno spoštovati tudi pri strokovnem delu z vsemi udeleženci v kompleksnem postopku posvojitev. Te pripovedi nas spet opozarjajo na izjemno pomembno mesto temeljitih priprav vseh tistih, ki v tem postopku sodelujejo. Vse, kar je v postopku opuščeno ali pa je slabo opravljeno, se namreč odraža predvsem na otroku in njegovih čustvih in na ogroženem občutku varnosti.

c) Posvojitelji so odstopili od nameravane posvojitve:

V to skupino sodijo vsi ostali primeri, ki so jih opisali strokovni delavci. Nekatere najbolj značilne bomo navedli tudi tukaj.

V enem izmed primerov se zakonca nista mogla prilagoditi na življenje z otrokom, zaradi česar je razpadla njuna zveza in do posvojitve ni prišlo. Drugi posvojiteljski par ni mogel sprejeti otroka, ki je bil nekoliko težaven. V enem primeru je šlo za težko razvojno motnjo otroka, zaradi katere paru (domnevno zdravniki) posvojitev odsvetovali. Biološka mati je pri svoji odločitvi o odpovedi otroku vztrajala in otrok danes živi v rejniški družini.

Med temi primeri izstopa tragična zgodba 6-letnega otroka, ki je bil že dvakrat neuspešno nameščen v rejništvo z namenom posvojitve. Očitno v tem primeru ni bilo dovolj priprav bodočih posvojiteljev, da bi bili sposobni sprejeti otrokovo drugačnost. Hkrati pa nas primer opozarja tudi na dejstvo, da je za nekatere otroke dobra rejniška družina optimalna rešitev in nedvomno mnogo boljša kot večkratna zavrnjena posvojitev in pogosto premeščanje iz enega v drugo družinsko okolje. To je skupina otrok, iz katere se rekrutirajo večni rejenci, torej tisti, ki ostajajo v »rejniških vicah« (Barth 1994: 140) do svoje polnoletnosti ali pa še dlje, če niso sposobni za samostojno življenje. Ravno v teh primerih se tudi najbolj izraža kvaliteta priprav na posvojitev in pripravljenost bodočih staršev, da otroka sprejmejo takega, kakršen je. To pa je hkrati tudi odraz kvalitetnega dela na tem področju, dela, ki vključuje tako potrebno znanje, primerno etično naravnanost, kakor tudi osebno zavzetost strokovnih delavcev.

Ameriški zakon o posvojitvah in otroškem varstvu iz leta 1988 izrecno navaja, da mora biti za rejence izdelan *permanentni načrt ureditve statusa* v 18 mesecih po namestitvi, le za izjemne primere se lahko ta rok podaljša na 24 mesecev. Zakoni posameznih zveznih držav pa so še strožji in uveljavljajo krajše roke (Kalifornija, denimo 12 oz. 18 mesecev). Izkušnje kažejo, da do vrnitve otroka v matično družino, če sploh, pride prej kot v dveh letih (Barth 1994: 139). Kljub vsemu temu pa raziskovalci ugotavljajo, da gre iz rejništva v posvojitev manj kot 10% otrok. Med dejavniki, ki vplivajo na ovire za posvojitev, avtorji navajajo predvsem starost otroka, saj je posvojenih manj kot 20% tistih otrok, ki so bili ob prihodu v rejniško družino starejši od 3 let. Z vsakim letom otrokove starosti naj bi se možnosti za njegovo posvojitev bistveno zmanjšale (McMurtry, Lie 1992, cit. po Barth, *op. cit.*).

Načrtovanje permanentne rešitve za otroka nedvomno terja učinkovito odločanje in ureditev kar najbolj trajne namestitve otroka, ki bi sicer za vedno ostal v rejništvu. Tudi nova raziskava o rejništvu v Sloveniji (Miloševič Arnold, Struna, Zemljič 1999) opozarja na dejstvo, da otroci v rejništvu še vedno ostajajo dolga leta: več kot polovica (54,8%) sedanjih rejencev je v rejništvu že več ko pet let, za dobro četrtino (25,9%) se predvideva, da bodo pri rejnikih ostali še več ko pet let. Najbolj alarmanten se zdi pri tem podatek, da za dobro tretjino (33,1%) rejencev strokovni delavci trenutno ne morejo predvideti nadaljnjega trajanja rejništva. Na eksplicitno vprašanje o načrtovani prihodnosti rejencev so strokovni delavci odgovorili, da za slabo četrtino (24,5%) tega ni mogoče predvideti. Na vprašanje o možnostih za vrnitev v matično družino strokovni delavci navajajo, da tega trenutno ne morejo oceniti, za skoraj polovico rejencev (45%) pa navajajo, da njihova vrnitev verjetno ne bo nikoli mogoča (Miloševič Arnold, Struna, Zemljič 1999: 68-69, 83). Vse navedeno nedvomno pomeni, da v praksi strokovni delavci na področju rejništva še ne pripravljajo individualnih projektov oz. načrtov za rejence, ki bi nakazovali otrokovo perspektivo,

sistematično spremljanje njegovega življenja in morebitne pozitivne spremembe v matični družini in trajno iskanje optimalnih rešitev. Tako kot socialni in drugi strokovni delavci, ki so v naši anketi večkrat poudarili, da bi morali ukrepati ob problemu večnega rejništva, želimo tudi sami ponovno opozoriti na dejstvo, da imamo še vedno preveliko število rejencev, ki lahko bili posvojeni, pa se to iz takega ali drugačnega razloga ni uredilo. Nedvomno je veliko zapletov v zvezi z odvzemom roditeljskih pravic in drugih ovir, ki preprečujejo, da bi otrok dobil trajen dom pri posvojiteljih, vendar pa obstaja možnost, da je kakšen rejenec ostal nekako »pozabljen« v rejniški družini. Ob rezultatih prej navedene raziskave o rejništvu dobimo namreč vtis, da se v praksi pogosto spregleda dejstvo, da je rejništvo začasni ukrep za pomoč otroku in družini in da je treba storiti vse za trajno rešitev otrokovega položaja. Zato morda ne bi bila odveč zakonska obveza po ameriškem vzoru, ki bi centrom za socialno delo določala rok, do katerega je treba za otroka (seveda skupaj s starši) poiskati stalno in najboljšo možno rešitev.

POVZETEK INTERVJUJEV S PARI, KI SO PRED KRATKIM POSVOJILI OTROKA, IN S PARI, KI SO DALI VLOGO ZA POSVOJITEV

Članici raziskovalne skupine, absolventki VŠSD, sta opravili intervjuje s 43 pari, od tega s 24 pari posvojiteljev, ki so posvojili otroka v zadnjih dveh letih pred raziskavo, in z 19 pari, ki so v času raziskave čakali na otroka – to pomeni, da so imeli vlogo za posvojitev na CSD, približno polovica jih je bila vključena tudi v skupinske priprave.

Čeprav je čakajočih parov v Slovenji veliko več kot tistih, ki so v zadnjih letih posvojili otroka, so CSD, ki so nam pomagali vzpostaviti stik s temi pari (potem ko so predhodno dobili njihov pristanek za sodelovanje v raziskavi), praviloma imeli precej težav pri pridobivanju kandidatov za intervju. Strokovne delavke so se bale, da ne bi s povabilom k intervjuju čakajočim parom po nepotrebnem vzbujale upov, da bodo kmalu dobili otroka, ki jim ga CSD ne more zagotoviti. Stisko parov, ki čakajo na posvojitev otroka, sta občutili tudi absolventki VŠSD, ki sta opravili intervjuje, saj so bili ti pari v pogovoru veliko bolj zadržani od posvojiteljev, verjetno zaradi strahu, da ne bi njihovi odgovori (kljub zagotovljeni zaupnosti) vplivali na bodoče sodelovanje s CSD.

Raziskava je primerjala izkušnje in stališča posvojiteljev oziroma čakajočih parov, ki so (ali so bili) vključeni v skupinske priprave, s tistimi, ki v takih pripravah niso (ali niso bili) udeleženi. Razmerje med obema skupinama ne odraža dejanskega stanja v Sloveniji, saj večina posvojiteljev oz. čakajočih parov pri nas ni vključena v priprave, medtem ko smo v svoj vzorec načrtno uvrstili (zaradi primerjave) več parov s pripravami: med pari, ki čakajo na otroka, jih je bila v pripravah slaba polovica (9 od 19 parov), med posvojitelji pa nam skupin ni uspelo izenačiti, tako da je bila od 24 parov posvojiteljev le tretjina (8 od 24 parov) vključena v priprave.

Ob posvojitvi so bili vsi pari, ne glede na vključenost v priprave, poročeni povprečno 11 let. Pari, ki čakajo na otroka in so vključeni v priprave, so povprečno poročeni 9 let, pari brez priprav pa 11 let. Zanimivo je, da je povprečna starost čakajočih parov, ki sodelujejo v pripravah (moški 35, ženske 32), za pet let nižja od povprečne starosti parov, ki niso vključeni v priprave (moški 40, ženske 37); prav tako je bila starost posvojiteljev, ki so bili vključeni v priprave (moški 37, ženske 35), ob posvojitvi v povprečju za 4 leta nižja od starosti posvojiteljev brez priprav (moški 41, ženske 37). Izobrazbena struktura je med pari brez priprav višja – medtem ko pri parih v pripravah prevladuje srednješolska izobrazba, je pri drugi skupini več intervjuvancev z višjo ali visoko izobrazbo. Zaradi majhnega vzorca na podlagi navedenih razlik v starosti in izobrazbi ni mogoče postavljati domnev o tem, ali so morda mlajši in manj izobraženi pari bolj naklonjeni pripravam v skupini kot starejši in bolj izobraženi, oziroma, ali pari v pripravah hitreje pridejo do otroka.

Posvojitelje in čakajoče pare, ki so ali so bili vključeni v priprave, je tja napotila socialna delavka, v nekaj primerih pa znanka. Pari so bili vključeni v priprave predvsem v »Deteljici« (8 parov) in v priprave, ki jih organizirajo CSD na Gorenjskem (5 parov), po 2 para pa sta bila v pripravah v Mariboru in v celjski regiji. Priprave potekajo različno dolgo – od pol leta do tri leta.

Po vložitvi prošnje so imeli pari brez priprav večinoma pogoste stike s CSD, pari v pripravah pa le občasne. Sodelovanje s CSD ocenjujejo pari v pripravah nekoliko bolj kritično.

Pri ocenjevanju priprav se kažejo razlike med posvojitelji in čakajočimi. Posvojitelji so se pri ocenjevanju bolj opirali na znanja in veščine, ki

so jih pridobili med pripravami, in imajo bolj jasno sliko, katere teme bi bile v pripravah še potrebne, saj se že srečujejo s konkretnimi problemi in vedo, kaj jih zanima. Čakajoči pari pa priprave ocenjujejo bolj glede na njihov potek in izvedbo.

Z literaturo o posvojitvi so bolje seznanjeni pari v pripravah, saj imajo priprave edukacijski namen in udeležence seznanjajo s tako literaturo. Zanimivo je, da kljub temu skoraj tretjina parov v pripravah ne ve, kaj bi lahko o posvojitvah prebrala. Pari, ki niso v pripravah, pa so izrazili željo, da bi na CSD obstajal seznam obstoječe literature.

Večina parov meni, da ne obstajajo razlike med posvojiteljsko in naravno družino, vendar se deloma kaže vpliv priprav, ki bodoče posvojitelje bolje pripravijo na realnost in specifičnost posvojiteljske družine. Ne glede na priprave pa se intervjuvanci zavedajo, da je treba otroku povedati, da je posvojen.

Pari, ki niso v pripravah, bolj pogrešajo večjo aktivnost strokovnih delavcev na področju posvojitev, pari, ki so (bili) vključeni v priprave, pa zaradi pozitivne izkušnje, ki so jo doživeli v pripravah, svetujejo organiziranje priprav za vse bodoče posvojitelje.

IZKUŠNJE IN PREDLOGI POSVOJITELJEV

Posvojitelji so večinoma dobili zelo majhne otroke, stare do enega meseca; v času intervjujev so bili posvojenci stari povečini nad tri leta. Pri petini parov še ni prišlo do uradne posvojitve otroka, drugi pa so otroka posvojili po približno enem letu rejništva z namenom posvojitve.

Ker je prevladovala posvojitev otrok do enega leta starosti, jih je večina dobila porodniški dopust za nego in vzgojo otroka, čas za medsebojno prilagajanje pa so pogrešali posvojitelji starejših otrok. Pari, ki so posvojili starejšega otroka, so imeli težave pri njegovem prilagajanju na novo okolje; po njihovem mnenju rejniki niso dovolj pripravili otroka na posvojitev.

Posvojitelji v pripravah so začetek skupnega življenja z otrokom doživljali bolj pozitivno, ker so bili bolje pripravljeni na sprejem otroka, medtem ko so pari brez priprav navajali neizkušenost, negotovost vase in nepripravljenost na prihod otroka.

Pokazala se je razlika pri nasvetih parom, ki razmišljajo o posvojitvi: posvojitelji brez priprav jih opozarjajo na previdnost pri tem, kakšnega otroka bodo posvojili. Posvojitelji, ki so bili v pripravah, pa imajo bolj pozitiven odnos do drugačnosti in bodočim posvojiteljem svetujejo, naj nimajo predsodkov.

Kar se tiče predlogov za morebitne spremembe, si posvojitelji želijo bolj urejeno rejništvo in spremembo zakona o umetni oploditvi. Predvsem pa si želijo skrajšanje enoletnega roka, ki je določen za uradno posvojitev, in uvedbo mednarodne posvojitve.

PRIČAKOVANJA PAROV, KI ŠE ČAKAJO NA OTROKA

Vsi pari, ne glede na priprave, si želijo uvedbo mednarodne posvojitve, spremembo zakona o posvojitvi, reorganizacijo služb na tem področju in več denarja, namenjenega pripravam bodočih posvojiteljev. Želijo si več spoznavanja in druženja z drugimi pari v podobni situaciji in več splošnih informacij.

Vsi pari, ki so vključeni v priprave, pričakujejo, da bo država reorganizirala področje posvojitve, del tistih brez priprav pa ne ve, kaj bi lahko pri tem storila država.

Pari, ki so vključeni v priprave, pričakujejo, da bodo s pomočjo priprav lažje in bolje sprejeli posvojenega otroka, pričakujejo pa tudi krajšo čakalno dobo

Pari, ki niso vključeni v priprave, pa bi si želeli v pripravah dobiti več pozitivnega upanja in napotke, kako povedati otroku, da je posvojen.

Priprave vplivajo na bolj realna pričakovanja parov glede starosti otrok, ki bi jih želeli posvojiti, saj si pari brez priprav v večjem številu želijo posvojiti dojenčka ali vsaj otroka do tretjega leta starosti, vključeni v priprave so nekoliko bolj naklonjeni posvojitvi starejšega predšolskega otroka, oboji pa bi se težko odločili za prizadetega otroka. Pari v pripravah bi se tudi lažje odločili za rejništvo kot izhod v sili.

SKLEPI IN PREDLOGI

Pri oblikovanju sklepov in predlogov smo upoštevali rezultate vseh delov raziskave: ugotovitve ankete, ki je zbrala osnovne podatke o posvojitvah in strokovnem delu centrov za socialno delo na

tem področju, rezultate ankete s strokovnimi delavci centrov za socialno delo, ki se ukvarjajo s posvojitvami, rezultate raziskave med posvojitelji in bodočimi posvojitelji, ki je primerjala razlike med pari v skupinskih pripravah in pari, ki se teh priprav niso udeležili, rezultate intervjujev s socialnimi delavkami v porodnišnicah in rezultate dodanih študij posameznih primerov posvojitve.

Najpomembnejše ugotovitve, probleme in predloge, ki izhajajo iz raziskave, lahko združimo v naslednje sklope:

1. doktrina in praksa socialnega dela na področju posvojitev
2. razmejevanje med delom z matično družino, rejništvom in posvojitvami
3. problemi skupne evidence in koordinacije dela pri posvojitvah
4. mednarodne posvojitve
5. priporočilo v zvezi z enostranskimi posvojitvami
6. povzetek predlogov o najpomembnejših spremembah.

V zaključkih in predlogih največ pozornosti namenjamo doktrini in praksi socialnega dela na področju dela z družino oz. na področju posvojitev. Menimo, da bi lahko z boljšo strokovno prakso v večji meri kot doslej - tudi v okviru sedanjih zakonskih določb in obstoječe organiziranosti - uresničevali sodobne koncepte socialnega dela in model odprte posvojitve, za katerega se zavzemamo.

DOKTRINA IN PRAKSA SOCIALNEGA DELA NA PODROČJU POSVOJITEV

Število enostranskih posvojitev v Sloveniji v zadnjem obdobju ne presega 30 posvojitev letno, to pa ima precejšnje posledice tudi za strokovno delo. Veliko CSD, ki se praviloma vsak zase ukvarjajo s posvojitvami, se s postopki posvojitev srečuje le občasno, zato si mnogi strokovni delavci ne morejo pridobiti dovolj izkušenj za kakovostno delo na tem zahtevnem področju dela z družino. Pričakovali bi, da bodo v teh primerih poiskali pomoč bolj izkušenih kolegov in se v vseh primerih oprli na strokovni tim, ki bi moral postati obvezna metoda dela pri posvojitvah. Čeprav smo pri timskem delu opazili precejšen napredek, pa se v polovici CSD strokovni timi še niso uveljavili kot redna, obvezna metoda dela pri vseh postopkih posvojitve. Ponekod se timsko delo uporablja le pri posameznih primerih posvojitev ali pa sploh ne. Usodne, življenjsko pomembne situacije in odločitve strokovnega dela so v teh primerih prepuščene presoji posameznikov.

Nosilke strokovnega dela na področju posvojitev so v največ primerih socialne delavke z višjo izobrazbo, diplomiranih socialnih delavk (moški socialni delavci so komaj prisotni) je na tem zahtevnem področju premalo. V večjem obsegu se v posvojitve vključujejo tudi psihologi, ko gre za pravne vidike posvojitev, pa ponekod sodelujejo še pravniki. Interdisciplinarno sodelovanje pri posvojitvah je potrebno in koristno, vendar pa delo drugih strokovnjakov ne more biti nadrejeno kompleksno opravljenemu socialnemu delu..

Potreba po večji strokovnosti dela na področju posvojitev se kot rdeča nit prepleta skoz celotno raziskavo in njene ugotovitve. Doktrina socialnega dela pri ravnanju z udeleženci posvojitev je v ustaljenih kategorijah, ki jih ponujajo opisi storitev CSD na področju posvojitev, težko prepoznavna. Kategorije, kakršne so na primer pogovor, obisk na domu ali v družini, zbiranje dokumentacije, izdelava socialne anamneze, spremljanje ipd., ne omogočajo zadostnega vpogleda v to, kako so bila pri posvojitvah upoštevana načela socialnega dela: kako je strokovno delo upoštevalo vsakega udeleženca, kako je načrtovalo postopke in korake posvojitve ter v njih vsem udeležencem zagotavljalo spoštovanje, dogovarjanje in tudi pomoč. Stroka socialnega dela projekt posvojitve vedno zastavi tako, da zajame vse udeležence: posvojenca, matično družino oziroma rodiljico, posvojitelje in lasten strokovni prispevek oziroma delež strokovne službe. Stroka načrtuje, vzpostavi in vzdržuje delovni odnos, ki omogoča sodelovanje z vsemi udeleženimi.. Posvojitev je zelo kompleksna in zahtevna naloga socialnega dela, ki mora biti opravljena strokovno brezhibno, če naj z njo zagotovimo otroku spodbudne pogoje za življenje, odraslim udeležencem pa sodelovanje in pomoč pri učenju za nove življenjske okoliščine in nove življenjske naloge. Da lahko dosežemo navedene cilje, jih moramo vedno znova definirati skupaj z udeleženci in skupaj z njimi načrtovati tudi pot, ki bo privedla do zaželenih ciljev oziroma sprememb.

Ko definiramo socialno delo na področju posvojitev kot projekt skupnega raziskovanja (skupaj z udeleženci) pogojev, možnosti in odločitev v zvezi s posvojitvijo, definiramo tudi prostor za

vključevanje psihologov ali drugih strokovnjakov v ta proces. Svojo vlogo v procesu mora psiholog definirati sam; z vidika socialnega dela potrebujemo rezultate njegovih metod in tehnik zato, da bi psiholog udeležencem posvojitve - na njihovo lastno željo ali na željo socialnih delavcev (in seveda z njihovim pristankom) - pomagal osvetliti ali bolje razumeti problem, lastne emocije, strah, bolečino ali ravnanje drugih. Prispevek psihologa vidimo tudi kot samostojen, vendar dogovorjen element v kompleksni socialni študiji oz. socialnem poročilu. Poročilo psihologa je samostojen element celotnega gradiva o postopku posvojitve, ki nastaja v strokovnem timu, ki posvojitev vodi. Strokovni tim tudi določa mesto in uporabnost vsakega dela socialne študije oz. socialnega poročila v zvezi s posvojitvijo.

Pri delu s posameznimi udeleženci v trikotniku posvojitev smo ugotovili precejšnje pomanjkljivosti, ki bi jih lahko zmanjšali tudi s pomočjo naslednjih priporočil za bolj strokovno delo.

DELO S POSVOJENIMI OTROKI

Kot metode dela z otrokom se v anketi CSD največkrat pojavljajo obiski v posvojiteljski družini in obravnava v okviru matične družine. Drugače pa so strokovni delavci v anketi v zvezi z otroki izražali predvsem mnenja, da bi morali bolj upoštevati potrebe in pravice otrok, ki so v postopkih posvojitve oziroma odvzema roditeljske pravice manj zaščiteni kot njihovi starši. Glede samega postopka posvojitve je bilo nekaj predlogov, da bi morali v korist otroka hitreje zaključiti posvojitev in da bi morali zagotoviti otrokovo soglasje, tako ob sami posvojitvi kakor ob spremembi imena (zakon določa, da posvojitelj določi ime in priimek otroka). Zapisana je bila tudi pripomba, da se ob problemu nesoglasja starejšega otroka odgovornost za njegovo nadaljnje življenje ne bi smela preložiti na njegova ramena.

Nedvomno je treba v sistemu odprte posvojitve bolje izdelati vlogo posvojenega otroka in pri tem izhajati iz njegove pravice, da odraste hkrati kot otrok svojih roditeljev in svojih staršev posvojiteljev. To je njegova stvarnost, ki se v nobenem primeru ne sme zanikati ali ponarediti. Zanikanje ne more biti osnova za posvojitev. Otrok, še posebej pa starejši otrok, mora prinesti v novo družino svojo preteklost, zato da bo lahko tam (v preteklosti) tudi ostala. Socialni delavci morajo skupaj z otrokom ali s posvojitelji, tako kakor to delajo na primer v Veliki Britaniji, izdelati »življenjsko knjigo« otroka, v kateri je zapisano in shranjeno vse, kar je mogoče zapisati o njegovem življenju (Albreht 1992). In to v dobrem, saj otrok ne potrebuje obtoževanja ali poniževanja svojih bioloških staršev, pač pa potrebuje oporo, da bo lahko sprejel okoliščine svojega življenja in jih prenesel v posvojiteljsko družino. Z življenjsko knjigo socialno delo otroku zagotovi pomoč pri iskanju njegove identitete in omogoči, da je resnica zapisana tako, da ne rani in ne zastruplja. Glede na tehnične možnosti lahko stroka naredi še korak naprej od »knjige življenja« in otroku priskrbi video posnetke vseh razpoložljivih oseb, krajev in dogodkov, ki so bili pomembni za njegovo preteklo življenje.

Poleg osnovne skrbi za to, da se zavaruje posvojenčeva resničnost, mora strokovna služba načrtovati tudi druge korake otrokovega prehoda iz matične ali rejniške družine k posvojiteljem. Pri tem mora opustiti preohlapne formulacije, kakršne so »obravnava«, »obisk«, srečanje« ipd., in skrbno beležiti vse posamezne korake tega prehoda. Pri načrtovanju korakov nas mora voditi prepričanje, da je tudi otrok - s pomočjo odraslih - zmožen presojati o svojem življenju in sodelovati pri zanj tako pomembni odločitvi, kot je posvojitev. Otrok mora dobiti vse začetne informacije o posvojitvi in posvojiteljih, tudi z njim moramo začeti in voditi pogovor o tem, kaj se načrtuje in dogaja. Razen v zelo izjemnih situacijah ne bi smeli otroka prestaviti v novo okolje nepripravljenega, češ da je to za vse najbolje in da si bo že opomogel od morebitnega šoka. Naj še enkrat ponovimo stališče Lansdowna, ki opozarja, da upoštevanje pravice otroka, da se strinja s posvojitvijo, nikakor ni le formalnost. Njegova pravica je, da ga ob vsakem načrtovanem koraku upoštevamo kot resnega sogovornika in mu zagotovimo dovolj relevantnih informacij, da si bo lahko oblikoval lastno mnenje. Prav tako mu moramo omogočiti dovolj primernih priložnosti, da bo lahko izrazil svoje mnenje in poglede na situacijo in da bo lahko razumel in proučil vse možne rešitve, ki so mu na razpolago. In na koncu je treba zares prisluhniti njegovim besedam ter s tem, kar poveda, ravnati resno in spoštljivo (Lansdown 1992). Pomembno je torej, da posvojitev načrtujemo skupaj z otrokom, da skupaj načrtujemo in analiziramo prvo srečanje s posvojitelji in vsa nadaljnja srečanja. Po vsakem obisku ali

srečanju, pred prehodom k posvojiteljem in po njem, je treba eksplicitno nadaljevati pogovor z otrokom, ne le s posvojitelji in morda še rejniki, o tem, kaj je bilo, kaj se zdaj dogaja in kakšne načrte še imamo. Ne le posvojitelji in rejniki, tudi otrok, tako starejši kot majhen otrok, potrebuje strokovnega delavca kot sogovornika za svoja vprašanja, bojazni, želje in odločitve.

DELO S POSVOJITELJI

Delo s posvojitelji poteka na večini CSD v obliki individualnih pogovorov, obiskov na domu, zbiranja dokumentacije in spremljanja po namestitvi otroka v družino. Pomemben del obstoječe prakse socialnega dela je tudi izdelava tako imenovane »socialne anamneze« o bodočih posvojiteljih, ki je potrebna pred odločitvijo o primernosti kandidatov za posvojitelje. Strokovni postopki in metode so tudi v tem primeru opisani v ohlapnih kategorijah, ki premalo povedo o dejanski vsebini opisanih korakov v postopku in o pristopu, ki bi moral biti pot skupnega iskanja, ne pa predvsem ocenjevanja in odločanja o kandidatih za posvojitelje.

Vprašanje, ki si ga zastavljamo pri dosedanjem delu s posvojitelji, se glasi: ali je in do kolikšne mere je mogoče v teh postopkih razjasniti in pojasniti vso kompleksnost posvojiteljske situacije, zapletenost življenjske stvarnosti in identitete posvojenega otroka, odgovoriti na vsa vprašanja, ki vznemirjajo posvojitelje? Odgovori anketiranih strokovnih delavcev in odgovori anketiranih posvojiteljev in čakajočih parov so poudarjali pomen in koristnost bolj sistematičnih in temeljitejših priprav, ki jih večina posvojiteljev doslej ni bila deležna. Skupinske priprave na posvojitev trenutno izvajajo le na zelo redkih CSD, nekaj drugih CSD pa napoti svoje kandidate na priprave v Društvo posvojiteljskih družin »Deteljica«. Strokovno delo v »Deteljici« izhaja iz nekdanjih skupinskih priprav parov na CSD Ljubljana Center in si je na področju dela s posvojitelji v zadnjih letih pridobilo največ izkušenj. Skupinske priprave bodočih posvojiteljev in skupinsko delo s posvojiteljskimi družinami sta po mnenju večine strokovnih delavcev potrebni in koristni metodi. Tisti strokovni delavci, ki imajo izkušnje s pari v pripravah, večinoma poudarjajo njihovo boljšo pripravljenost na sprejem otroka in večjo odprtost do posvojiteljske stvarnosti.. Manjše število anketirancev razlik ni opazilo, ali pa so imeli v zvezi s skupinskimi pripravami pomisleke, predvsem glede obveznosti in zahtevnosti priprav.

V skladu s konceptom odprte posvojitve so priprave posvojiteljev smiselne in uresničljive le v skupini, v kateri prihaja do medsebojnega soočanja in izmenjave izkušenj, ne le med bodočimi posvojitelji, temveč tudi s strani posvojiteljev z daljšim »stažem« in samih posvojencev. Zato menimo, da morajo priprave v skupini postati nujni in obvezni del priprave posvojiteljev.

Prvi korak pri delu z bodočimi posvojitelji je navadno prvi stik na CSD, kjer dobi par prve informacije o posvojitvi (po možnosti tudi brošuro z vsemi potrebnimi informacijami) in poteh, kako priti do zaželenega cilja. Če se par odloči, da bo skupaj s strokovno službo prehodil pot do posvojitve, je treba pozneje skleniti dogovor o nadaljnjem sodelovanju. Ob tem se seveda tudi ugotovi, ali potencialna posvojitelja izpolnjujeta minimalne, z zakonom določene pogoje za posvojitev. Dogovor o tem, kaj storiti, če par ne izpolnjuje osnovnih zakonskih pogojev, pa je prav tako obvezen del postopka, v katerem strokovni delavci skupaj s parom raziščejo, kaj bi morda lahko spremenila, da bi pogojem zadostila, oziroma, kako naj sprejmeta življenje brez otroka, če posvojitev ne bi bila mogoča.

V dogovoru, ki ga socialno delo sklene z bodočima posvojiteljema, morajo biti prikazani vsi predvideni koraki ter podane obveze in omejitve obeh strani, na primer glede sodelovanja v pripravah, dolžine priprav, morebitne lastne aktivnosti bodočih posvojiteljev pri iskanju otroka itn. Celotno delo z bodočimi posvojitelji mora biti zastavljeno kot skupen »socialnodelavski« projekt, kjer ne gre za ocenjevanje primernosti posvojiteljev za starševstvo, temveč za skupno raziskovanje pogojev, možnosti, motivov in odločitev za posvojitev. Vse, kar delamo, delamo skupaj s posvojitelji in ne brez njih ali mimo njih. To pravilo velja tudi za pripravo socialne študije ali socialnega poročila, ki je osnova za odločitev o posvojiteljih. Predlagamo, da namesto strokovno preseženega termina »socialna anamneza«, ki izhaja iz medicine, uporabljamo na področju posvojitev, pa tudi na drugih področjih socialnega dela sodobnejše termine, na primer »socialna študija« ali »socialno poročilo«. Pri sestavljanju socialne študije oz. socialnega poročila se najlepše pokaže, da je »delo s kandidati za posvojitelje« v bistvu

delo kandidatov samih, saj je predvsem od njih odvisno, kako bodo prehodili ponujeno pot odkrivanja in vživljanja v novo, posvojiteljsko situacijo. Socialna študija oz. socialno poročilo je v veliki meri rezultat skupnega sodelovanja; vsebovati mora tisto, kar vidijo, mislijo in ocenjujejo bodoči posvojitelji v svojem odgovoru na strokovne razlage in vprašanja, vsebovati pa mora tudi mnenje strokovnega tima o tem, kako s strani stroke vidimo in ocenjujemo skupaj prehojeno pot.

Pri usposabljanju bodočih posvojiteljev predlagamo naslednje tri osnovne teme oziroma večje sklope, ki jih obravnavajo posamezne delavnice ali druge oblike skupinskega dela:

a) Temeljne informacije o posvojitvi (pravni, zgodovinski, družbeni vidiki posvojitve, pogoji in možnosti za posvojitev otroka tu in zdaj, osnovne značilnosti in pomen odprte posvojitve) v povezavi z sprejemanjem dogovora o vstopu v usposabljanje.

b) Seznanjanje in soočanje s posebnostjo posvojiteljske situacije: kaj pomeni biti posvojenec in kaj pomeni biti posvojitelj, kako sprejeti to vlogo, se »udomačiti« v vlogi posvojitelja, kako razumeti problem dvojne identitete posvojenca in kako mu pomagati pri iskanju lastne identitete. Vprašanja iz tega sklopa se pravzaprav pojavljajo ves čas: najprej na informativni, nato na spoznavni in pozneje na bolj osebni ravni. Dotikanje lastne življenjske zgodovine in sprejemanja realnosti, da večina posvojiteljev ni mogla imeti otrok, je prav tako pomembna vsebina tega sklopa. Vendar pa tema osebne bolečine ne sme prekriti vseh drugih, na rast in razvoj naravnanih tem - poudarek je na sedanjosti in prihodnosti, ne na preteklosti. Bodoči posvojitelji ne smejo dobiti občutka, da je zaradi dejstva, da niso mogli roditi otroka, z njimi nekaj narobe, temveč morajo to sprejeti kot del svoje življenjske stvarnosti, tako kot bo dejstvo, da je posvojen, del življenjske stvarnosti njihovega otroka.

Posebna tema v okviru tega sklopa je vloga stroke oziroma centra za socialno delo kot sopotnika pri nastajanju in v poznejšem življenju posvojiteljske družine. Vloga CSD kot sopotnika ni izraz nezaupanja v človeške in starševske sposobnosti posvojiteljev, je le ponudba »varovalne poti« za posvojitelje in posvojenca, da bi se zmogli pravočasno obrniti po pomoč, ko jo bodo morda potrebovali. Glede na tuje in domače izkušnje se potreba po pomoči pogosto pojavi v času otrokovega odraščanja, ko so že tako rahli stiki s strokovnimi delavci iz prvih let po posvojitvi že zdavnaj pretrgani. Morda se bodo posvojitelji odločili, da poiščejo pomoč tudi v samopomočnih skupinah, ki jih mora podpirati tudi stroka.

c) Tretji sklop usposabljanja bodočih posvojiteljev je pravzaprav enak običajnemu usposabljanju za starševstvo in za reševanje vsakdanjih problemov družinskega življenja, kjer so pomembne delavnice o otroku in njegovem razvoju, o družini in njenem funkcioniranju ipd. V tem sklopu imajo posvojitelji priložnost, da pridobijo zase tisto, česar večina bodočih staršev ne dobi dovolj - znanje in izkušnje za družinsko življenje in vzgojo otrok. Seveda se bodo v tem sklopu ponovno pojavljala tudi vprašanja iz drugega sklopa, na primer, kako povedati dvoletniku, da je posvojen, ali kako omogočiti otroku stike z biološkimi starši, kako uravnavati odnose med eno in drugo družino itn.

Ko govorimo o pripravah na starševstvo, naj navedemo še mnenje ene od anketirank, ki je predlagala, da bi morali razvijati številne preventivne oblike usposabljanja za družinsko življenje v šolah in v delovnih okoljih, da bi zmanjšali število problemov v družinah.

DELO Z RODITELJI

Delo z roditelji je po podatkih, ki so jih posredovali CSD, pa tudi glede na rezultate poštne ankete s socialnimi delavci dokaj dvorezno, predvsem pa zapostavljeno področje.

Po eni strani so strokovni delavci pokazali na problem neučinkovitih in dolgotrajnih postopkov pri odvzemu roditeljske pravice roditeljem, ki zanemarjajo ali ogrožajo otroka. Ta problem se sicer dotika posvojitve le posredno, ko gre za čim manj boleč prehod otroka v novo družino in ko gre za ohranjanje dvojne identitete otroka ter morebitne poznejše vezi med posvojiteljsko in rodno družino. Čeprav je le v desetini posvojitev kot razlog naveden odvzem roditeljske pravice, pa bi morali temu problemu v strokovnem delu posvetiti veliko več pozornosti, tako pri delu z roditelji, ki po oddaji ali odvzemu otroka komaj kdaj poiščejo pomoč na CSD, kakor pri delu s posvojitelji in s samimi otroki.

Na drugi strani je precej anketirancev poudarilo, da bi morali biološki družini bolj vsestransko pomagati, preden začnemo razmišljati

o tem, da je posvojitev najprimernejša rešitev za otroka. Šele ko res ni več upanja, da se bo situacija uredila, je treba pospešiti sodne postopke in v dobro otroka čimprej izpeljati prehod v posvojiteljsko družino ter zaključiti tudi samo posvojitev. Strokovni delavci prav pri tem predlagajo spremembe zakonodaje, ki naj bi omejila možnost manipuliranja staršev in bolj precizno določila, kdaj gre za zanemarjanje ali zlorabo otroka (116. člen) in kaj pomeni leto dni neznanega bivališča (141. člen).

Strokovni delavci so opozorili tudi na zapostavljeno delo z roditeljicami, ki se odločajo za oddajo otroka v posvojitev. Menijo, da bi morali roditeljicam omogočiti več časa za premislek ter jim zagotoviti materialno in vso drugo pomoč in podporo, preden sprejmejo dokončno odločitev o tem koraku. Čeprav izkušnje kažejo, da je večina roditeliic že pred porodom trdno odločena, da bodo dale otroka v posvojitev in da pri tem vztrajajo kljub ponujeni možnosti začasnega skupnega življenja z otrokom v materinskem domu, je nedopustna praksa, po kateri roditeljice podpišejo soglasje že pred porodom ali takoj po njem, še v porodnišnici. Drugačen, bolj strokoven pristop, ki se je uveljavil v ljubljanski porodnišnici pri sodelovanju s CSD Ljubljana Center in drugimi CSD, potrjuje, da je mogoče toliko časa poskrbeti za otroka, da si mati vsaj malo opomore od poroda in zapusti porodnišnico ter šele nato poda uradno soglasje k posvojitvi otroka. Takoj po porodu zadošča le ustno izražena namera o posvojitvi, ki je pomembna za ravnanje zdravstvenega osebja, ki mora spoštovati željo matere, in pa za socialno delo v porodnišnici. Centri za socialno delo morajo s postopkom posvojitve praviloma (izjeme so včasih vendarle potrebne) počakati toliko časa, da mati zapusti porodnišnico in po enem do dveh tednih po otrokovem rojstvu poda prvo soglasje k posvojitvi na CSD, po dogovoru pa lahko tudi doma ali kje drugje, če to želi. Šele nato lahko socialna služba odloči, komu bo dodelila otroka z namenom posvojitve, potencialne posvojitelje obvesti o otroku in jim ga preda v začasno varstvo. Z roditeljico se CSD dogovori o tem, da lahko še premisli do dokončne odločitve in jo povabi, da po kakšnih dveh mesecih, vendar pa ne prej kot po šestih tednih od otrokovega rojstva, potrdi svojo izjavo o soglasju za posvojitev.

RAZMEJEVANJE MED DELOM Z MATIČNO DRUŽINO, REJNIŠTVOM IN POSVOJITVAMI

Nesorazmerje med številom vlog potencialnih posvojiteljev, ki želijo posvojiti otroka, in številom otrok, pri katerih se kot najustreznejša rešitev kaže ukrep posvojitve (57 primerov, kjer razmišljajo o morebitnih predlogih za posvojitev v začetku leta 1999, in najmanj 280 vlog posvojiteljev na krajevno pristojnih CSD, sicer pa 1.400), nehote povečuje pritiske na strokovne delavce, ki se v želji, da bi ugodili pričakovanjem kandidatov za posvojitelje, nehote znajdejo v dilemi, ali so res naredili vse, da bi otroku omogočili življenje v njegovi naravni družini. V zvezi s tem so pogosti predlogi in zahteve strokovnih delavcev, da bi morali jasno razmejiti, kdaj je cilj dela ohranitev matične družine, kdaj je cilj dela začasno rejništvo in kdaj se začne iskanje rešitve v smeri posvojitve. Menimo, da so lahko pri tem razmejevanju dobra opora za izdelavo podrobnejših priporočil uvodoma citirana Kadushinova načela, ki posvojitev definirajo v kontekstu celovite pomoči družini oz. otroku.

Glede predhodne namestitve otroka k bodočim posvojiteljem menimo, da mora biti namestitev izključno z namenom posvojitve, zato se proces posvojitve ne more začeti, dokler ni povsem jasno, da se roditelji s posvojitvijo strinjajo ali da so jim odvzete roditeljske pravice. Nejasnost situacije in ponarejanje sta pri tem nedopustna, tako kot je nedopusten institut »rejništva z namenom posvojitve«.

Skupno življenje otroka in bodočih posvojiteljev pred dokončno posvojitvijo je koristno za vse udeležence in bi kazalo to prakso ohraniti, kar je podprla tudi večina anketiranih strokovnih delavcev; opozarjajo pa na neustrezno rabo termina in instituta rejništva za namen posvojitve.

Predlagamo, da zakon poskusni rok skupnega življenja otroka in posvojiteljev oziroma čas, ki je namenjen tudi biološkim staršem za urejanje pogojev za življenje z otrokom ali ponovni premislek glede svoje odločitve, določi dovolj fleksibilno. Tudi po mnenju anketiranih strokovnih delavcev bi ustrezal čas od 6 mesecev do enega leta, seveda z možnimi odstopanji pod in nad to mejo v posebnih primerih.

Tako po vsebini kakor tudi po pravni plati in imenu je treba predhodno namestitev otroka k morebitnim posvojiteljem jasno ločiti od rejništva.

Zakon lahko vpelje nov institut in tudi ustrezni pravni termin, ki bo opredeljeval položaj vseh udeležencev v tem prehodnem obdobju. V strokovnem jeziku socialnega dela bi to lahko poimenovali, denimo, »namestitev otroka z namenom posvojitve«. Center za socialno delo bi moral biti z zakonom pooblaščen, da za ta posebni namen izda odločbo o namestitvi otroka z namenom posvojitve (ali odločbo o poskusni posvojitvi). S potencialnimi posvojitelji pa naj bi center sklenil poseben dogovor o namestitvi otroka z namenom posvojitve (ali o poskusni posvojitvi); ta bi moral vsebovati vse pogoje, ki jih je treba upoštevati v tem roku do morebitne legalne posvojitve otroka.

Prav tako naj bi zakon jasno časovno omejil tudi rejništvo oz. naložil strokovnim službam, da za otroka poiščejo trajno in optimalno rešitev v določenem roku (morda v 18 mesecih) po namestitvi v rejniško družino. Morda ob izidu novega zakona tudi ne bi bilo odveč naložiti strokovnim službam, da revidirajo področje rejništva in (seveda v določenem roku) za vsakega rejenca izdelajo načrt njegove perspektive. Potreben pa bi bil tudi dogovor s sodišči, saj je sodna praksa, kot poročajo strokovni delavci, glede odvzema roditeljskih pravic staršem, ki so zanemarili svoje dolžnosti do otroka ali ga zlorabili, izredno raznolika. Programi pomoči družini za dom in številni programi nevladnih organizacij danes nedvomno omogočajo učinkovito in pravočasno pomoč, ali pa, če ne gre drugače, tudi intervencijo v razmerje med starši in otroci, da se zavarujejo otrokove koristi.

Novela zakona naj predvidi poleg obveznih priprav bodočih posvojiteljev tudi obvezne priprave bodočih rejnikov. Le tako bodo vsi, ki začasno ali stalno prevzemajo vlogo otrokovih staršev, natančno vedeli, kaj se od njih pričakuje in kaj lahko v zvezi s tem pričakujejo tudi sami.

Primeri nerealiziranih načrtovanih posvojitev nas opozarjajo, da v Sloveniji potrebujemo institut specializiranega rejništva za otroke s posebnimi potrebami, za katere je težko najti posvojitelje, »običajne« rejniške družine pa težko zadostijo vsem njihovim potrebam.

PROBLEMI SKUPNE EVIDENCE IN KOORDINACIJE DELA PRI POSVOJITVAH

Primeri, ko manjši CSD zaprosijo druge, da prevzamejo njihov primer posvojitve, so redki, slabo razvite so tudi (razen med gorenjskimi CSD) povezave pri posvojitvah znotraj regije. Ideje o regijskem povezovanju in oblikovanju regijskih strokovnih timov, ki bi tudi manjšim CSD omogočili, da vse pomembne korake v postopku posvojitve oz. pri delu z družino sprejmejo v interdisciplinarnem strokovnem timu, se v praksi še niso uveljavile. Tudi v naši poštni anketi so spremembe v smeri regijskega povezovanja dobile le zmerno podporo, celo nekaj nižjo kot ideje o centralni službi za mednarodne posvojitve, medtem ko sta centralna koordinacija in register posvojitev dobila veliko podporo. Strokovni delavci kot veliko oviro pri svojem delu navajajo nepreglednost evidence o kandidatih za posvojitev in za posvojitelje, moti jih problem različno dolgih čakalnih dob po CSD in pa dejstvo, da so pri tem prikrajšani manjši CSD.

Problemom organiziranosti in koordinacije dela na področju posvojitev bo treba vsekakor posvetiti večjo pozornost, čeprav je po našem mnenju osnovni problem v tem trenutku poenotenje strokovnega dela in praktična uporaba znanja, ki na tem področju že obstaja.

Na neki način sodi k problemom organiziranosti tudi razvoj supervizijske mreže, ki bo obvezno zajela vse strokovne delavce, in dodatno usposabljanje strokovnih delavcev, ki je na tem področju precej zapostavljeno.

Poleg »Deteljice« se bodo nedvomno pojavili še novi ponudniki za izvajanje storitev s področja priprave na posvojitev ali morda tudi s področja posredovanja pri mednarodnih posvojitvah. Sodelovanje civilne sfere, morda pa tudi zasebnega sektorja lahko dopolni praznine v delu državnega sektorja in ga spodbuja k večji kakovosti storitev. Vendar bi morali dobro premisliti, za kateri model razmerja med državno in drugimi sferami se bomo odločili: za model, ki dopušča veliko svobode in s tem tudi tveganja (kot v ZDA), za izključno državne službe na tem področju (npr. na Švedskem) ali za vmesno obliko, kjer država dopušča posredniško vlogo drugih izvajalcev, sama posvojitev pa je zaupana državnim socialnim službam (npr. v Franciji). V vsakem primeru bo morala država vsem izvajalcem določiti standarde stro-

kovnega dela, ki se nanašajo na delo s posameznimi udeleženci v postopku posvojitve, in izvajanje teh standardov tudi preverjati.

MEDNARODNE POSVOJITVE

Čeprav bo s spremenjenim odnosom do rejništva kot zgolj začasne oblike varstva otrok in z večjo odločnostjo pri odvzemu roditeljskih pravic, kadar je to neizbežno, število posvojenih otrok z območja Slovenije verjetno nekaj večje, pa postaja očitno, da si bo čedalje več parov, ki želijo posvojiti otroka, pomagalo tudi z mednarodnimi posvojitvami.

Mednarodne posvojitve so po mnenju strokovnih delavcev, ki z njimi sicer nimajo veliko izkušenj, dobrodošla rešitev za stiske parov, ki čakajo otroka, pa tudi dobra rešitev za same otroke. Zato v velikem številu predlagajo, da se uredijo mednarodni sporazumi, ki bodo omogočali posvojitve otrok v tujini, zlasti še na območju nekdanje Jugoslavije.

Tako kot pri vseh posvojitvah je treba tudi pri mednarodnih posvojitvah izrazito vztrajati pri odprti posvojitvi, ki vključuje razvidnost posvojiteljske stvarnosti, problem dvojne identitete posvojencev in njihovo pravico, da vzpostavijo vez s svojo izvorno kulturo. Tudi v tem primeru so zelo pomembne predhodne obvezne priprave bodočih posvojiteljev (nobenega razloga ni, da bi potekale posebej) in pa pomoč pri premagovanju morebitnih težav v družinah po posvojitvi, tudi v okviru mreže samopomočnih skupin.

Za učinkovito povezovanje s tujino bo treba verjetno ustanoviti osrednji center za mednarodne posvojitve, ki bo urejal stike z drugimi državami in koordiniral delo s CSD, ki bodo sodelovali s posvojitelji v pripravah, v samem postopku posvojitve in po zaključeni mednarodni posvojitvi. Center za mednarodne posvojitve bi lahko deloval tudi kot sestavni del enotnega centra ali zavoda za posvojitve, ki bi koordiniral delo in vodil evidence tudi za domače posvojitve, razvijal strokovno doktrino in skrbel za usposabljanje in supervizijo strokovnih delavcev na tem področju. Tak center bi lahko deloval samostojno, lahko pa bi se razvil tudi ob katerem od obstoječih CSD.

PRIPOROČILO V ZVEZI Z ENOSTRANSKIMI POSVOJITVAMI

Raziskava se je načrtno omejila le na problematiko obojestranskih posvojitev, zato enostranskih posvojitev nismo obravnavali. Menimo pa, da mora strokovno delo tudi pri enostranskih posvojitvah, enako kot pri dvostranskih, bolj upoštevati koncept odprte posvojitve. Tudi pri enostranski posvojitvi je pomembno dogovarjanje z udeleženci posvojitve o tem, kako zagotoviti otrokovo pravico do resničnosti družinske situacije, vključno z morebitnimi stiki z odsotnim roditeljem.

POVZETEK PREDLOGOV NAJPOMEMBNEJŠIH SPREMEMB, KI BODO PRISPEVALE K BOLJŠI STROKOVNI PRAKSI NA PODROČJU POSVOJITEV

- Dopolniti in izboljšati je treba metode dela z vsemi udeleženci v trikotniku oziroma četverokotniku posvojitve: s posvojenimi otroci, z njihovimi roditelji, s posvojitelji in z rejniškimi družinami, ki so pogosto vmesni člen v postopku posvojitve. Skupaj je treba poiskati rešitve, ki bodo upoštevale vse udeležene v postopku posvojitve.
- Vsem udeleženim v procesu posvojitve je treba omogočiti večjo razvidnost trenutne in doživljenjske posvojiteljske realnosti.
- Zagotoviti je treba delo in sprejemanje odločitev v strokovnih timih, obvezno supervizijo in dopolnilno izobraževanje strokovnih delavcev na področju posvojitev.
- Razmejiti je treba nejasno definirana razmerja pri delu z matično družino, na področju rejništva in posvojitev.
- Posvojenim otrokom je treba omogočiti, da bodo lahko oblikovali in izrazili svoje mnenje v postopku posvojitve, da bodo lahko ohranili svojo zgodovino in živeli v realnosti dveh svetov, vključno z dostopom do informacij o svoji preteklosti.
- Delo z roditelji je bistveno pred odločitvijo, da je posvojitev najustreznejša rešitev za otroka. Tudi po odločitvi pa jim je treba pomagati, da bodo lažje premagovali stiske, ki jih povzroča izguba otroka; omogočiti jim je treba informacije o razvoju otroka.
- Posvojiteljem je treba omogočiti obvezne in sistematične priprave, ki naj potekajo predvsem v skupini. Priprave morajo biti usmerjene v

odprtost posvojitve in v izmenjavo starševskih izkušenj, ustrezna skupinska in individualna podpora je potrebna tudi po posvojitvi.

- Posodobiti je treba zakonodajo na področju dela z družino, rejništva in posvojitev, tako da bo mogoče bolj upoštevati potrebe otroka in pospešiti predolge pravne postopke, kadar je to v otrokovo korist.
- Poiskati je treba ustreznejše organizacijske oblike, povečati transparentnost postopkov ter izboljšati koordinacijo dela med centri za socialno delo in drugimi izvajalci na področju posvojitev, še posebej tistimi v sferi civilne družbe.
- Urediti je treba pravne in organizacijske okvire mednarodnih posvojitev, izdelati postopke in navodila za izvajanje mednarodnih posvojitev.

LITERATURA

ALBREHT, Mojca (1992), *Posvojitve: Organizacija socialnih služb na področju posvojitev v Sloveniji in v nekaterih drugih državah*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).

ANDLOVIC, Jože (1994), *Posvojitve otrok v Sloveniji: Predlog organiziranja*. Seminar Firis, Bled, september 1994.

BATIČ, Andreja (1990), *Posvojitev: Ocena strokovne usposobljenosti strokovnih delavcev pri centrih za socialno delo v Republiki Sloveniji na področju posvojitev*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

BARTH, P., RICHARDS, R., COURTNEY, M., BERRY, M. (1994), Timing is Everything: An analysis of the time to adoption and legalization. *Social Work Research*, 18, 3: 139-148.

BEAR, Ingrid (1997), Mednarodna priporočila in sporazumi, ki se ukvarjajo z meddržavnimi posvojitvami. *Strokovno-pravni informator* (Logatec), 6: 37-46.

BEVC, Viktorija (1995), *Socialno delo z ženskami, katerih otroci so odšli v posvojitev, skoz Lussijev sistemski nauk in feministično perspektivo*. Ljubljana:VŠSD (diplomska naloga).

- (1998), Oddaja otroka v posvojitev. *Tretji dan* (Ljubljana), 1: 76-82.

- (1997), Priprava zakoncev na nadomestno starševstvo v programu preventivne pomoči otrokom. *Socialno delo*, 36, 3: 229-237.

CUSHMAN, L.F., KALMUSS, D., NAMEROW, P. B. (1997), Openess in Adoption: Experiences and social psychological outcomes among birth mothers. *Marriage & Family Review*, 25, 1-2: 7-18

Brdar, Renata, Mikolič, Mojca (1994), *Posvojenec sem: Posvojitev s stališča otrok*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Čačinovič Vogrinčič, Gabi (1998*a*), Evalvacija socialnega dela z družinami na centrih za socialno delo. Ljubljana:VŠSD (poročilo o raziskavi).

- (1998*b*), Socialno delo z družino. Ljubljana: VŠSD (študijsko gradivo).

- (1998*c*), *Psihologija družine: Prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče

Črnko, Andreja (1993), *Stališča žensk in pot do posvojitev*. Ljubljana:VŠSD (diplomska naloga).

Drofenik, Marija (1998), *Izvajanje osebne pomoči družini za dom: Študija primera*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).

Feigelman, W. (1997), Adopted Adults: Comparisions With Persons Raised in Conventional Families. *Marriage & Family Review*, 25, 3-4:199-223

Geč Korošec, M., Kraljić, S. (1997), *Družinsko pravo*. Maribor: Univerza v Mariboru: Pravna fakulteta.

Greenfield, Joanna (1995), Intercountry Adoption: A French perspective. *Social work in Europe*, 2, 1: 41-43

Gross, H.E. (1997), Variants of Open Adoptions: The early years. *Marriage and Family Review*, 25, 1-2:19-42

Ismaili, Mirjam (1989), *Posvojitev*. Ljubljana:VŠSD (diplomska naloga).

Kadushin, Alfred, Martin, A. Judith (1988), Child Welfare Services, New York: Macmillan Pub. Company.

Kadushin, Alfred (1984), Principles, Values and Assumptions Underlying Adoption Practice. V: Paul Sachdey (ur.), *Adoption: Current Issues and Trends*. Toronto: Butterwords (3-14).

Kofol, Jasna (1998), *Posvojeni otroci v dobi odraščanja*. Ljubljana:VŠSD (diplomska naloga).

Končina Peternel, M. (1995), Pristojnosti za odločanje o ukrepih za varstvo otrokovih koristi: Družinska sodišča ali organi socialnega varstva. *Strokovno-pravni informator* (Logatec), 3: 17-25.

Konvencija združenih narodov o otrokovih pravicah (1990). *Ur. l. SFRJ*, 15/90.

Konvencija o varstvu otrok in sodelovanju pri mednarodnih posvojitvah, sprejeta dne 29. maja 1993 v Haagu (1999). *Uradni list RS*, 45/1999 (Mednarodne pogodbe, 14).

Kveder, Kristina (1999), *Ravnanje socialnih delavcev pri posvojitvah*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga)..

Lansdown, G. (1992), Key Right is the Child's Right to Be Heard. *Childright*, 4.

Lepšina, Martina(1991), *Posvojitve*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Lorbeg, Andreja (1998), *Pot do otroka in stališča do žensk, ki oddajo otroka v posvojitev*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).

Lussi, Peter (1990), Sistemski nauk o socialnem delu. *Socialno delo*, 29, 1-3: 81-94.

Lutter, Elisabeth (1997), Razvoj posvojitev. *Strokovno-pravni informator* (Logatec), 9/97: 28-42.

Socialna zbornica Slovenije (1997), Materinski domovi in sorodne institucije. *Socialni izziv*, 8.

Mesec, B., Čačinovič Vogrinčič G. (1998), Socialno delo z družino: Študija primera na osnovi dokumentacije. V: Mesec, B. (ur.), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: VŠSD.

Mikolič, Mojca, Rajšelj, Sabina (1999), *Doživljanja, stališča in pričakovanja parov glede na vključenost v priprave bodočih posvojiteljev*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Miloševič Arnold, Vida (1998), *Rejništvo v Sloveniji včeraj, danes, jutri*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (raziskovalno poročilo).

Petriček, Tatjana (1994), Mednarodne pogodbe s področja posvojitev: Poročilo s posveta na Bledu. Strokovno-pravni informator (Logatec), 10/94: 14-24.

Posvojitve v Sloveniji (1998). *Pepita*, marec: str. 48-49.

Ramovš, Jože (1990), *Sto domačih zdravil za dušo in telo*. Celje: Mohorjeva družba

Raposa Tajnšek, Pavla (1998), *Postopek posvojitev*. Ljubljana: VŠSD (raziskovalno poročilo).

Roche, Jeremy (1995), Children's Rights: In the name of the child. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 17, 3: 281-300.

Ryburn, Murray (1996), A Study of Post-Adoption Contact in Compulsory Adoptions. *British Journal of Social Work*, 26, 5: 627-646.

Sečen, Marjana (1994), *Materinski domovi in zavetišča v RS*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Skalar, Vinko (1995), Oblike zunajdružinske vzgojne pomoči v Sloveniji. *Iskanje, vzgoja, prevzgoja* (Ljubljana), 14: 22-30.

Smith, S.L., Howard, J.A., Monroe, A.D. (1998), An Analisys of Child Behavior Problems in Adoption in Difficulty. *Journal of Social Service Research*, 24, 1-2: 61-84.

Sorosky, Arthur, Baran, Annette, Pannor, Reuben (1978), *The Adoption Triangle: The Effect of the Sealed Record on Adoptees, Birth Parents and Adoptive Parents*. Garden City: Anchore-Doubleday.

Struna, Mateja, Zemljič, Irena (1999), *Rejništvo v Sloveniji*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga)..

Swientek, C. (1997), Identiteta med biološko in socialno družinsko pripadnostjo pri posvojencih. *Strokovno-pravni informator* (Logatec), 6: 47-58.

Šauperl, Marija (1995), *Socialno delo v kontekstu posvojitev otrok*. Ljubljana:VŠSD (diplomska naloga).

Valenčič, Jože (1994), Upravna pristojnost na področju posvojitev. *Strokovno-pravni informator* (Logatec), 11-94: 14-21.

Vrlinič, Zdenka (1993), *Posvojitve: Priprava na posvojitev*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Vouk-Železnik, J. (1996), Pristopamo k evropski konvenciji o uveljavljanju otrokovih pravic. *Informativni bilten Vlade RS*, 9/1996: 19-20.

Zakonska zveza in družinska razmerja (1993). Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.

Zorko, Elvira (1998), *Delo centra za socialno delo z družino*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Zupančič, Ela (1987), *Posvojen otrok, zaželen in ljubljen*. Ljubljana: Občinska raziskovalna skupnost Ljubljana-Center, Cankarjeva založba.

- (1987), *Izpolnjena hrepenenja*. Ljubljana: Založba Naša žena.

Žigante, Metka (1995), Ko matična družina odpove. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

Viktorija Bevc

KVALITETNEJŠE PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA UDELEŽENCEV PROGRAMA PSIHOSOCIALNE POMOČI V ZAKONSKI KRIZI ZARADI NEPLODNOSTI

UVOD

Način preživljanja prostega časa pomembno vpliva na človekovo počutje, delovanje in na kakovost celotnega človekovega življenja. Vpliv pa je tudi povraten: ko se človek slabo počuti in kadar ga bremenijo težave, mu ostaja manj energije in interesa za organiziranje kvalitetno preživetega življenja in s tem tudi prostega časa.

To spoznanje je zlasti blizu nam, strokovnjakom s področja socialnega dela, ki se pogosto srečujemo z ljudmi v stiski. Težave, ki potiskajo posameznika v življenjsko krizo, zavirajo razvoj potencialov za organiziranje kakovostnega življenja, ovirajo sposobnost reševanja težav in tako rinejo človeka še v globljo stisko.

Dejavnosti v prostem času zanesljivo vplivajo na dvig kvalitete celotnega življenja in pomagajo človeku pri lažjem reševanju težav na ostalih področjih, ker z dvigom samozavesti vodijo posameznika k aktiviranju njegovih blokiranih potencialov. S tem se izboljšuje tudi kvaliteta življenja posameznikovih najbližjih.

S socialnodelavsko pomočjo, ki vpliva na dvig kvalitete življenja in hkrati kvalitete prostega časa, udeleženec v problemu, če tako poimenujemo uporabnike storitev v socialnem delu, lažje odpravlja svoje težave in njihove posledice, s tem pa tudi lažje premaguje stisko, ki hromi življenjske moči zaradi dlje časa trajajočega problema.

Socialno delo mora ponuditi pomoč take vrste, da lahko udeleženec v problemu razvije in prispeva lastno ovirano energijo za reševanje problema. Strokovnjak mora delovati na temelju etike participacije, kar pomeni, da se v socialnodelavskem odnosu trudi za vzpostavitev dialoga z udeleženim v problemu, za razvitje in okrepitev udeležencevih virov in moči za razumevanje in skupno iskanje rešitev.

Podobno izkušnjo imajo pari, ki so se vključili v program preventivne pomoči otrokom, večina od njih kot kandidati za posvojitev otroka, in ostajajo kljub zdravljenju neplodnosti brez rodnega otroka.

Ta program je pričel delovati pred desetimi leti z osnovnim namenom, da pripravi par na sprejem otroka v posvojitev ali rejništvo in ponudi podporo in pomoč družini po sprejetju otroka. Vendar so potrebe zakoncev brez rodnih otrok narekovale dopolnjevanje programa: pozneje se je pokazalo, da so te dopolnitve pomembno vplivale na kvaliteto življenja para in na dvig kvalitete partnerstva in prostega časa.

Kot voditeljica programa bom prikazala spoznanja članov programa in učinke, ki jih ima program na sodelujočega posameznika. Torej gre za prikaz sprememb, premikov pri vključenih v program, ki so posledica aktiviranja moči, da lahko posameznik prične reševati svoj problem.

Dolgotrajno zdravljenje neplodnosti, ki ni dalo pozitivnega rezultata, zakonce vsak dan bolj potiska v krizo, jih zaznamuje v okolju ter pogosto povzroči socialno (samo)izolacijo. Posledice krize zaradi neplodnosti namreč posežejo v celotno življenje posameznika in para ter se odražajo tudi na kakovosti preživljanja prostega časa. Kako neplodnost preplavi celotnega človeka in bistveno poseže v kvaliteto vsakdanjega življenja, je javno izpovedala Berta P. (Radio Slovenija, Nočni program, 2000):

> [Z]ase vem, da sem zelo močno doživljala občutek nezmožnosti, imeti rodnega otroka [...] V resnici nisem videla nobene druge stvari na nobenem drugem področju, ne doma, ne v zakonu, ne v družbi, ki sva jo imela, ne na izletih, na katere sva šla, ne v službi, ne pri študiju, nikjer, nobenega smisla več. Edina

stvar, ki mi je kaj še kaj pomenila, je bilo to, da bi bila mama. In vse druge stvari sem podredila temu.

Prav te posledice neplodnosti in zaznamovanosti so narekovale v programu nove metodološke pristope: dodatna spodbujevalna sredstva in vsebine za soočanje s stanjem brez rodnih otrok in preseganje vseh posledic, ki jih je paru zapustila neplodnost.

Po letih delovanja se je pokazalo, da program psihosocialne pomoči parom, ki so v krizi zaradi neplodnosti, omogoča preraščanje stigmatizacije in usmerja par v kvalitetnejše preživljanje prostega časa, s tem pa pelje tudi v kvalitetnejše partnersko in družinsko življenje. To je rešitev druge vrste; neplodni par ne dobi otroka v posvojitev, da bi s tem rešili zakonsko krizo, temveč je najprej usmerjen v izgradnjo kvalitetnega partnerstva in šele pozneje tudi starševstva.

Tokratni prispevek je nastal na podlagi izkušenj specifične skupine ljudi; to so neplodni pari, ki so se v želji po posvojitvi ali rejništvu otroka vključili v program priprave na sprejem tujega otroka, ki poteka pod okriljem društva posvojiteljskih družin. Program psihosocialne pomoči neplodnim parom se je razvil kot razširitev tega osnovnega programa zaradi potreb vključenih parov. Torej program psihosocialne pomoči neplodnim parom ne deluje zgolj kot samostojen program, ampak kot eden od treh projektnih sklopov programa. V zadnjem času pa se vanj vključujejo tudi pari, ki se še niso odločili za posvojitev otroka, želijo pa prebroditi krizo, ki je nastala med zakoncema zaradi dlje časa trajajočega stanja brez rodnih otrok. Pri teh zakoncih še ne moremo govoriti o neplodnosti, ki bi imela zdravstveno potrjeno ozadje. Lahko pa prepoznamo krizo odnosov med partnerjema, ki ji sama nista kos in tako poiščeta pomoč v programu.

Razlog za tako specifičen vzorec populacije je treba iskati tudi v dejstvu, da sta praksa v strokovnih službah socialnega varstva in pravna ureditev taki, da omogočata posvojitev in rejništvo v večini primerov le zakonskim parom. V praksi se le izjemoma zgodi, da otroka posvoji ali vzame v rejništvo tudi samska ženska. To pa seveda ne pomeni, da se s problemom neplodnosti in njenih posledic, ki jih bo zlasti skoz izkušnje parov, ki so vključeni v program, opisoval prispevek, ne sooča tudi velik del populacije, ki tu ni zajet (npr. pari v izvenzakonski ali istospolni skupnosti, samski moški idr.). Predvidevamo lahko, da obstajajo tovrstne težave tudi pri njih, le da takih izkušenj v programu ni in zato o njih ne moremo govoriti. Vsekakor pa bi bilo tudi napak posploševati izkušnje, ki jih imajo udeleženci programa, čeprav o podobnih izkušnjah pišejo tudi nekateri ameriški družinski terapevti (Cooper Hilbert 1999).

Namen članka ni polemizirati o tem, ali sta taka obstoječa praksa in pravna ureditev področja posvojitev in rejništva otrok pri nas diskriminatorna ali ne, ampak predstaviti izkušnje populacije, s katero delamo v programu.

ODPRAVLJANJE POSLEDIC NEPLODNOSTI ZAKONA PELJE K DVIGU KVALITETE PROSTEGA ČASA IN CELOTNEGA ZAKONSKEGA ŽIVLJENJA PARA

NEPLODNOST, BOLEČA IZKUŠNJA DRUGAČNOSTI

Neplodnost para postavlja zakonca v bolečo izkušnjo drugačnosti. Pogosto se sramujeta tega, da ne moreta imeti rodnega otroka. Počutita se prikrajšana in zaznamovana in zato v glavnem ne govorita o neplodnosti.

Tudi v strokovnih službah, v kamor se ti pari obračajo z vlogami za posvojitev otroka, ni znano, da bi zakonci sami spregovorili o prikrajšanosti, ki večino od njih pelje v trpljenje in zakonsko krizo.

Tudi strokovni delavci z njimi ne načnejo pogovora o posledicah neplodnosti, pogosto celo zavračajo tak dialog. Tako opisuje svojo izkušnjo s seminarja o posvojitvah članica programa Eva Porenta (2001: 40):

> Ne spomnim se, da bi kdaj doživela takšno ožigosanje, kot sem ga prav na tem seminarju. Pa ne zaradi poimenovanja stanja nas [»jalovih«] parov, ki žal ne moremo imeti rodnih otrok, temveč zaradi zavračanja dialoga med strokovnimi delavci in nami. Prav to zavračanje mi daje občutek »kužnosti«, drugačnosti, me dela zaznamovano.

Strokovne službe s pristopom, ki ga ponazarja Mija V., rekoč, da je »bolje o problemu molčati, nikogar prizadeti, vendar tudi nikomur pomagati«

(Utrinki na predavanje 6. 6. 2001, spis št. 6, 15. 6. 2001), kažejo na drugačnost, o kateri se javno ne govori, in tako vzdržujejo stigmo neplodnosti para, česar si par pač ne želi. Ravno narobe. Tako je zapisal član programa Tomo B. (Ali Deteljica stigmatizira?, spis št. 32, 18.6.2001):

> Nimam občutka, da bi me Deteljica stigmatizirala. Prej narobe! Prav v Deteljici sem se in se še rešujem mnogih stigem, zaznamovanosti:
> • stigme, ki mi jih je vžgala prej neizmerna želja po otroku
> • stigme, ki mi jo je zadalo spoznanje lastne jalovosti
> • stigme, ki mi jo v življenju večkrat, vedno znova, vžge neosebni in nerazumevajoč odnos v domači skupnosti, na CSD, v družbi, krivične novele zakona.
>
> Torej ni Deteljica tista, ki bi me z besedami »vidva sta jalova« zaznamovala. Ne - tukaj sem šele našel prostor, kjer sem že pridobljene stigme začel izpirati in čistiti. Ostajajo brazgotine in odrešujoč občutek, da ti je nekdo znal prisluhniti.

Cooper Hilbert (1999: 67-71), ki se opira na izkušnje iz lastne terapevtske prakse, opozarja, da se večina jalovih parov ni pripravljena spoprijeti s krizo jalovosti. Tudi strokovnjaki žal še vedno ne upoštevajo prav te izkušnje neplodnosti, ki pogublja par. Prvič, ker jalov par o tem molči, ne želi spregovoriti in ne išče pomoči, in drugič, ker se morda marsikateri par niti ne zaveda, kje so korenine zakonskih težav.

Neplodnost para v strokovnih diskusijah in pogovorih s prosilci za posvojitev otroka kot taka ostaja nedotaknjena tema. Zato ne daje nikakršne možnosti za prav tisto socialno delo, ki je usmerjeno v pomoč udeležencem v problemu in razvoj njihovih moči in potencialov za korake v srečnejšo prihodnost, ki naj bi bila v korist posvojenega otroka, posledično pa tudi vse posvojiteljske družine, in bi vodila h kvalitetnejšemu življenju.

OPREDELITEV NEPLODNOSTI ALI JALOVOSTI PARA, ZNAČILNOSTI IN POSLEDICE

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1970) beseda neploden opredeljuje »tistega, ki ni ploden - neploden moški«, »tisto, ki ni plodna - neplodna ženska«, beseda jalov pa »takega, ki ne more imeti potomcev«.

V programu je pomembno prepoznati dejstvo, da zakonca ne moreta imeti rodnih otrok, torej nimata ali ne moreta imeti potomcev, in ne, kdo od njiju je neploden. Za opredelitev tega stanja uporabljamo izraz neplodnost ali jalovost para. Koliko je izraz neploden oz. neplodnost primernejši, sodobnejši od izraza jalov oz. jalovost, je težko reči. Morda beseda jalov zveni krutejše od izraza neploden. Dejansko pa je vseeno, s katero besedo pari izrazijo resnico, da ostajajo brez rodnih otrok. V programu je uporaba izraza prepuščena njim samim. Vsekakor pa se danes po mnenju svetovne zdravstvene organizacije obravnava neplodnost para kot celota in ne več samo ženska ali moška neplodnost. O neplodnem paru govorimo, če ženska po letu dni normalnih, rednih spolnih odnosov brez vsake kontracepcije ne zanosi (Meden Vrtovec in sod. 1989: 235).

Neplodnost je stresno stanje, pri katerem se ciklično menjavata upanje na zanositev in razočaranje, ko je ni. Življenje para se osredotoči na misel na otroka, vse ostalo postane manj pomembno (Burger, Tul, Velikonja 1995: 8).

Značilnosti, ki spremljajo pare kot posledica jalovosti, so nizko samovredotenje, občutki velike žalosti, depresija, večja medosebna občutljivost, razdražljivost, težave s partnerjem, nezadovoljivo seksualno življenje in psihosomatski simptomi. Bor G. F. (spis št. 11, 25. 1. 2000) se spominja: »Ob spoznanju, da ne bova mogla imeti otrok po naravni poti, se mi je najprej zrušil svet.« Podobno je doživljal Andrej J. (spis št. 11, 24. 1. 2000): »Spoznanje, da sem jalov, me je zelo prizadelo,« vendar je pozneje v skupini ugotovil še nekaj bolj zapletenega: »Nisem pa si mislil, da se je v več plasteh tako globoko usidralo vame.«

Pari se različno odzivajo na neplodnost; nekateri jo doživljajo bolj, nekateri manj stresno. Strokovnjaki, ki so raziskovali oblike in načine spoprijemanja para z neplodnostjo, so ugotovili, da je vse navedeno odvisno od samovrednotenja, socialno-ekonomskega standarda in starosti posameznika (Burger, Tul, Velikonja 1995: 8).

Starševstvo je za spolno identifikacijo pomembnejše pri ženski kot pri moškem. O tem pišejo mnoge članice, npr. Bojana T. (spis št. 11, 24. 1. 2000): »Šele sedaj vidim, kako je problem moje jalovosti preplavil in zasenčil vsa področja mojega življenja. Videla sem samo ta problem - imeti

svojega otroka za vsako ceno.«

Pri ženskah so psihične težave, ki spremljajo neplodnost, pogostejše in povzročajo nevrotične motnje (Burger, Tul, Velikonja 1995: 8).

Raziskave kažejo, da je lahko posledica dlje časa trajajoče obremenilne in stresne situacije, ki jo prinaša neplodnost vse od začetka zdravljenja, tudi tako imenovano psihogeno funkcionalno nevrotično stanje in psihogena neplodnost. V obeh primerih je pomembno dejstvo (Rugelj 2000: 519), da se zaradi nevroze posameznik odziva na okolje slabše, kot bi se lahko, ne razvije svojih potencialov in živi manj kvalitetno. To velja tudi za življenje večine jalovih parov, ki skoz leta zdravljenja postajajo obsedeni s potrebo po otroku in nestrpni glede njene zadovoljitve.

»Dolga leta sva se zapirala pred drugimi, 'normalnimi' pari in v sebi iskala krivdo za neuspeh,« je zapisala Danica L. (spis, 25. 1. 2000) in opozorila na socialno izoliranost, ki je samo ena od posledic stanja neplodnosti, saj se partnerja sčasoma pričneta izogibati prijateljev in sorodnikov, ki imajo otroke. Srečanje z otrokom je zanju preboleče, saj ju nenehno spominja na lastno prikrajšanost. Nekaterim neplodnim parom se zgodi, da se čustveno pretirano navežejo na tujega otroka iz okolice in mu posvečajo vso svojo pozornost. Na ta način poskušajo zadovoljiti svoje neuresničene želje. Tudi o tem pari pogosto pripovedujejo že ob prvem razgovoru.

V mnogih primerih se partnerja doživljata kot celostno nesposobna ali celo invalidna v svoji moškosti in ženskosti. Metka K. (spis št. 11, 24. 1. 2000) se je kot ženska počutila izpolnjeno le v stanju nosečnosti in v pričakovanju materinstva: »V času nosečnosti sem se počutila zelo lepo in samozavestno, končno sem imela občutek, da sem kot ostale ženske.«

Izkušnje iz programa, da neplodnost poseže v vse vidike intimnega življenja para, ugotavlja tudi družinska terapevtka Cooper-Hilbert (1999: 65). Pogosto je moten in celo pretrgan naravni ritem spolnega življenja para, zakonci pogosto čutijo jezo na svoje telo, počutijo se osramočeni, nekateri so jezni in razočarani zaradi partnerjeve ali lastne nesposobnosti, da bi izpolnil željo po zanositvi.

»Bila sem jezna, ogorčena, razočarana vedno bolj sama nad seboj [...], moje razpoloženje se je čedalje bolj prevešalo v občutek skrajne nemoči in obupa,« je zapisala Berta P. (Utrinki na sestanek skupine 4. 12. 1997) in dodala, da se v svoji otopelosti ni zavedala ne življenja ne ljudi okoli sebe. Enako se dogaja večini neplodnih parov, ki se s svojim pogrezanjem v problem in izolacijo od okolice ni pripravljena spoprijeti s krizo neplodnosti.

ZAKONSKA KRIZA ZARADI NEPLODNOSTI

V letih, ko začaran krog upanja na zanositev in obupa, ker te ni, popolnoma zapolni življenje para, par zaradi neplodnosti zanesljivo zdrsne v zakonsko krizo. To je čas, ko življenje zakoncev preplavlja močna želja po otroku, pogosto tudi za ceno lastnega zdravja, partnerskega odnosa in mehanične spolnosti, ki ju pripelje na rob obupa in postavi pod vprašaj obstoj njune zveze. Izkušnje iz programa kažejo, da večina parov, ki se sreča s problemom neplodnosti, gre skoz krizo zaradi neplodnosti, ki poteka v šestih fazah:

- Prva faza: Začetki zavedanja, da je zanositev problem.
- Druga faza: Par poišče zdravniško pomoč in prične zdravljenje neplodnosti.
- Tretja faza: Par se pogrezne v problem neplodnosti; pozornost para se omeji zgolj na problem zanositve, vse življenje para je preplavljeno z močnim hrepenenjem, ki se pri nekaterih sprevrže v hlepenje po otroku za vsako ceno (lastno zdravje, odnos s partnerjem itn.).
- Četrta faza: Pogrezanje v problem neplodnosti še vedno traja. Par prične iskati alternativne možnosti zanositve (umetna oploditev, sprejem spolnih celic darovalca ipd.).
- Peta faza: Soočenje z resnico neplodnosti para. Žalovanje zaradi izgube otroka, ki ga nikoli ni bilo, razočaranje zaradi odsotnosti zanositve, razočaranje z zdravljenjem. Predaja in sprejem drugih odločitev, ki so bodisi posvojitev oz. rejništvo otroka ali življenje brez otroka. Pari navadno pridejo v naš program v fazi, ko se pričnejo soočati z neplodnostjo zakona.
- Šesta faza: Življenjska izkušnja - zapuščina neplodnosti. Soočenje para s posledicami jalovosti, realno sprejetje neplodnosti, usmeritev v partnerski odnos in nadomestno starševstvo. V tej fazi program omogoči vključenim parom ozavestiti in odpraviti posledice, ki jih je zapustila neplodnost para, in jim poskuša omogočiti, da se predajo novemu življenju - z otrokom ali brez njega.

V programu psihosocialne pomoči neplodnim parom smo pozorni na vse, kar neplodnost pomeni paru, na specifične probleme para zaradi neplodnosti in na to, kako zakonca problem neplodnosti povezuje ali odtujuje v partnerstvu – torej na to, kako funkcionirata kot partnerja, sorodnika, prijatelja in sodelavca. Ob teh kazalcih se natančno manifestira tudi kakovost življenja para.

Zakonca Kaja in Tone M. sta se v program vključila na pobudo žene. Ko je v neki reviji prebrala o delovanju programa, je telefonirala in povedala, da se z možem že tretje leto zdravita zaradi neplodnosti, da niso našli nobenih zdravstvenih razlogov; sama čuti, da je neplodnost psihični problem, ki oba zelo obremenjuje: »To stanje ni dobro za najin odnos. Vrtiva se drug okrog drugega. Potrebujeva pomoč. Nisva še odločena za posvojitev.« Sta v krizi neplodnosti zakona, ki jo razodeva ženino pismo:

> Življenje je neznosno, bolečina vse hujša. Vsi odnosi so tako težki, v primarni družini, v službi, z moževo mamo in tudi z možem ... Tudi mož se mi odmika, v službi ne najdem pravega zadovoljstva, otrok ni ... Včasih je tako zelo hudo, tako sam si, tako potreben pomoči, tople besede, objema ... in ga ni. Saj ni vedno tako, hvala bogu, da je tudi drugače. Še znam poiskati lepe in dobre stvari, toda žal so včasih le kratkotrajen nadomestek. V duši ostaja praznina, neizmerno hrepenenje. (K. M., list iz dnevnika, 9. 2. 2001.)

V programu sta manj ko leto dni. Program izpolnjujeta vestno in se trudita za kvalitetnejše partnerstvo. Njuna želja po otroku ostaja, a sedaj se ji je pridružilo tudi zavedanje, da otrok zaenkrat še ne sme priti v tako boleč in preobčutljiv odnos, ki ga jima je zapustila neplodnost. S pomočjo prijateljskih dvojic iz skupine uspešno premagujeta krizo, odkrivata lepote in pomen pohodništva, branja, pisanja in sprejemanja in dajanja izkušenj. Na tridnevnem planinskem taboru sta preplezala steno Male Mojstrovke in še z nekaterimi, ki jim je bila to prva izkušnja v plezanju, zavriskala od veselja nad življenjem. Pari povedo, da v takih trenutkih neplodnost ni več pomembna. Zakonca M. počasi bogatita svoje življenje, bolj polno preživljata prosti čas in tako premagujeta krizo, ki je pred slabim letom dni ogrožala njun zakon. Ko bosta polno zaživela, bosta kandidata za zelo dobra nadomestna starša.

DELOVANJE PROGRAMA PREVENTIVNE POMOČI OTROKOM V OKRILJU DRUŠTVA DETELJICA

Program preventivne pomoči otrokom sem pričela izvajati od leta 1992, vendar v okviru dejavnosti društva Deteljica šele od njegove ustanovitve leta 1994.

Društvo Deteljica je neprofitna, nevladna organizacija, ki smo jo organizirali kot odgovor na potrebe posvojiteljev in parov, ki so razmišljali o posvojitvi otroka, ker njihove potrebe niso bile zadovoljene v programih državnih svetovalnih služb. Torej je društvo nekakšna organizacija civilne družbe, ki zastopa interese uporabnikov, ki pa so pogosto v nasprotju z družbenimi interesi, čeprav organiziranje programov znotraj njih sledi zastavljenemu poslanstvu in zadovoljitvi potreb članov. Istočasno pa deluje tudi v dobro javnosti (Ovsenik, Ambrož 1999: 43, 88, 110) in v korist otrokom, čigar razmere zahtevajo socialnovarstveni ukrep posvojitve ali rejništva. Postopek posvojitve otroka je po javnih pooblastilih naložen centrom za socialno delo, ki so državni javni zavodi, v programu Deteljice pa vodimo pripravo parov na posvojitev otroka in pomoč družini po sprejemu. Sodelovanje s strokovnimi službami centrov za socialno teče v primerih, ko te službe iščejo ustrezne nadomestne starše otroku, ki je za posvojitev ali rejništvo, ali pa v primerih, ko v program usmerijo pare, ki so pri njih oddali vlogo za posvojitev otroka. Strokovni delavki programa sva v postopku posvojitve ali rejnštva otroka zunanji sodelavki strokovne službe centra za socialno delo, ki vodi postopek posvojitve ali rejništva. Program Deteljice ne posega na področje izvajanja javnih pooblastil, kakor je ocenilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve na pobudo Socialne zbornice Slovenije (Valenčič 2001).

Program preventivne pomoči otrokom zaenkrat še ni (so)financiran iz državnih sredstev, temveč v glavnem iz donatorskih sredstev in prostovoljnih prispevkov. Prav zaradi tega obstaja dilema, ali gre za neprofitno ali volontersko organizacijo (Ovsenik, Ambrož 1999: 81). Pomembni pa so rezultati, ki se kažejo v bistveni spremembi kvalitete življenja neplodnih parov, posvojiteljskih in rejniških družin in v kakovostnejši strokovni storitvi javnih služb, to pa kaže na pomembno koristnost dejavnosti društva (*loc. cit.*: 110).

Odgovorni za področje posvojitev na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve niso

naklonjeni programu, čeprav je v Sloveniji edini, ki sistematično izvaja pripravo nadomestnih staršev na sprejem otroka v posvojitev, pa tudi v rejništvo. Ima tudi pomembno vlogo pri samoorganiziranju posvojiteljev in pri vstopu civilne družbe na področje posvojitev ter prispeva k izboljšanju strokovne prakse v državnih socialnih ustanovah. Kot društvo s svojim delovanjem je zgled uspešnega civilnega društva in je kot tako na področju posvojitev dober zgled pomembnosti komplementarnega sodelovanja med javno institucijo, npr. centrom za socialno delo, in civilnim združenjem, npr. programom Deteljice, o čemer govori raziskava s področja posvojitev iz leta 1999 (Rapoša Tajnšek s sodelavci, 1999: 47, 125).

Program preventivne pomoči otrokom se je ves čas delovanja razvijal. Danes je sestavljen iz treh programskih sklopov oziroma projektnih programov:

- programa psihosocialne pomoči zakoncem v krizi zaradi neplodnosti,
- programa priprave na posvojitev prek informacij in izkušenj o posvojitvi in rejništvu otrok,
- programa psihosocialne pomoči družini po sprejemu otroka.

Programski sklopi se med seboj prepletajo in le vsi trije skupaj omogočajo celostno pomoč pri odločitvi o sprejemu tujega otroka in kakovostno pripravo na posvojiteljsko ali rejniško starševstvo.

Program traja tri leta in poteka po modifikaciji socialnoandragoške metode (Rugelj 2000: 1007-1017) s poudarkom na nekaterih spodbujevalnih sredstvih, ki so pomembna za ozaveščanje neplodnosti in njenih posledic ter pripomorejo k oblikovanju kvalitetnejšega življenja z otrokom ali brez njega. Ta so:

- dvakrat mesečno redni sestanki skupine; tam potekajo: predstavitve zakoncev, uvodni nagovori, podelitve osebnih izkušenj, strokovna predavanja;
- skupna izobraževalna srečanja z zunanjimi strokovnjaki vsak drugi mesec;
- mesečni skupinski pohodi v naravo, vsakoletni 3-dnevni planinski tabor in spodbujanje k razvijanju stika z naravo in zdravega življenjskega sloga, kar je med drugim dobro tudi za redno razbremenitev stresa;
- družabna srečanja (vsakoletno tradicionalno srečanje posvojiteljskih družin, prednovoletno srečanje, svečane posvojitve idr.);
- branje knjig in člankov, ki pripomorejo k dvigu iz stiske, porojene iz neplodnosti, vsebinsko usmerjajo v zdravo in kvalitetno življenje ter tako bogatijo partnerstvo in starševstvo;
- pisanje utrinkov o prebranih knjigah in člankih, pohodih, sestankih in predstavitvah posameznika;
- pisanje izpovednih spisov;
- priprava preglednih referatov o utrinkih ali spisih;
- učenje življenja za sprejemanje in vračanja izkušenj, torej pomoč drugemu na podlagi lastne izkušnje, sodelovanje na javnih nastopih.

Vsa navedena metodično spodbujevalna sredstva bogatijo tudi kvaliteto življenja para in dvigajo tudi kvaliteto preživljanja prostega časa. Zlasti pa je ozaveščena neplodnost in odprava njenih posledic pomembna za oblikovanje zdrave identitete posvojenega otroka in celotne posvojiteljske družine.

V programu se lahko zakonski par namreč osvobodi posledic, ki mu jih je zapustila neplodnost, in tako svobodno zadiha. Lahko se razbremeni odvisnostne potrebe po otroku, ki okupira življenje zakoncev in pogosto povsem blokira njune medsebojne odnose in odnose z drugimi ljudmi. Kajti, kot piše Peck (1993: 79):

> Odvisen človek hlepi po sprejemanju, ne pa po dajanju. Odvisnost vzdržuje otroškost, ne spodbuja pa osebnostne rasti. Človeka omejuje, ne pa osvobaja. Konec koncev uničuje odnose, namesto da bi jih gradila, uničuje ljudi, namesto da bi jih oblikovala.

Tudi Barbara T. (spis Moja jalovost, 28. 9. 1999) je podobno opisala svojo izkušnjo potrebe po otroku za vsako ceno: »Včasih je bila želja po otroku prav bolestna. Kar mešalo se mi (nama) je od tega. Nobenega življenjskega cilja nisem imela in noben problem na svetu zame ni bil večji.«

Cilj programa preventivne pomoči otrokom oziroma priprave zakonskih parov na sprejem otroka v posvojitev ali rejništvo je osvobajanje od odvisnostne težnje in pri nekaterih tudi že razvite odvisnosti od otroka, oblikovanje novih odnosov in priprava posameznika in para na ljubeče odnose in novo življenje, z otrokom ali brez njega. Seveda pa ne brez naporov, ki jih od vsakega udeleženca zahteva program. Prav sadovi teh aktiviranih moči pa bogatijo tudi kvaliteto življenja para.

Osnovna značilnost parov, ki se vključijo v program, je, da po dolgih letih zakona ostajajo

brez rodnih otrok. Nekateri od njih so že v postopku zdravljenja neplodnosti, nekateri še ne, vsi pa si želijo rešiti zakonsko krizo, v katero jih je pahnila neplodnost in jih zaprla med štiri stene ter jim pričela uničevati medsebojne odnose. Obenem imajo v programu priložnost, da izvedo veliko o posvojitvi otrok in lahko, osvobojeni hlepenja po otroku in sramu zaradi neplodnosti, zrelo razmislijo o lastni odločitvi za posvojitev ali rejništvo otroka ter se odprejo novemu in kvalitetnejšemu življenju.

Zakonca Tomo in Marija B. sta bila zaradi moževe hude bolezni in posledične neplodnosti zelo prizadeta. To sta tiho nosila v sebi in trpela. Za program Deteljice še nista vedela. V prošnji za vključitev v program sta zapisala: »K sreči sva se srečala z zakoncema A. - pogovor z njima, ki sta šla skoz podobne probleme kot midva, nama je dal novih moči.« Na prvem razgovoru sta povedala, da še nista oddala nobene vloge za posvojitev in da prav tako še nista bila na nobenem centru za socialno delo, ker morata za to odločitev šele dozoreti. Že na prvem sestanku skupine se je izkazalo, da želita najprej prerasti vse bolečine, sram in trpljenje, ki jima jih prinaša zavedanje o neplodnosti, in si odgovoriti na vprašanje, kako naj njuno življenje zadovoljno in kvalitetnejše teče naprej - najprej brez otroka in šele nato morda z otrokom.

Po dobrem letu vključenosti v program sta pričela graditi kvaliteten partnerski odnos in vzpostavljati pomembne odnose s sorodniki in prijatelji z odkrito komunikacijo o problemu neplodnosti. Žena se je odločila, da konča odložen študij, oba pa sta se usmerila v redno planinarjenje in pohodništvo, navezala sta prijateljske stike z nekaj pari iz skupine in realno oblikujeta svoja pričakovanja na situacijo, ki jo danes prinaša posvojitev otroka. Hkrati pa zorita tudi v partnerstvu brez otroka. Izžarevata zadovoljstvo in ga prelivata na ostale člane skupine in ob tem ugotavljata, da se je njuno življenje z vključitvijo v program zelo obogatilo.

Program omogoča varen prostor, kjer lahko zakonci odkrito spregovorijo o doživljanju neplodnosti. Večina parov, ki se je vključila v program, je povedala, da tako odprto in iskreno kot v skupini niso spregovorili o svojem primanjkljaju še nikjer in z nikomer. Za marsikaterega udeleženca je bila neplodnost skrivnost, o kateri pred vstopom v program ni govoril. Tako piše o svoji izkušnji Anton J. (Moja jalovost, spis z dne 27. 9. 1999): »Dolgo obdobje je bila moja jalovost, moja nezmožnost imeti otroka, moja osebna skrivnost [...] Ljudem okoli sebe nisem upal povedati o svoji jalovosti.« Tudi žena Zinka se je ob spoznanju moževe neplodnosti odela v molk: »Bala sem se komu zaupati. Kaj bodo rekli drugi, kako bodo sprejeli? Tudi svoji mami nisem zaupala in tudi sedaj po tolikih letih ne govoriva o tem, zakaj ni otrok« (Moja jalovost, spis z dne 27. 9. 1999).

Spodbuda za pogovor o neplodnosti novim članom skupin so predstavitve parov, ki so se že soočili z neplodnostjo zakona in njenimi posledicami, izpovedni spisi na temo doživljanja neplodnosti in odnosov z najbližjimi in pripravljeni pregledni referati teh spisov. Najpogosteje člane opogumi, da pričnejo govoriti o lastnem doživljanju, ravno spoznanje, da s problemom neplodnosti niso sami, ampak da podobno doživljajo tudi drugi. »Oba sva občutila krizo, ker ne moreva imeti svojih otrok. [...] Tu na sestankih vidim, da nisva sama s problemom, da nimava otrok. [...] Postal sem bolj odprt, odkrit in se mi ni težko pogovarjati o svoji neplodnosti [...] boljše se počutim. [...] Vse postaja bolj jasno,« je zapisal Rado B. (Moja kriza neplodnosti, utrinek na članek »Zakonska kriza zaradi neplodnosti«, 20. 2. 2000).

OD TEČAJNIŠKO INFORMATIVNE PRIPRAVE NA POSVOJITEV OTROKA DO DVIGA IZ KRIZE IN BOLEČINE H KVALITETNEJŠEMU IN ZADOVOLJNEJŠEMU ŽIVLJENJU PARA

Program preventivne pomoči otrokom je pričel delovati kot priprava bodočih posvojiteljev na sprejem tujega otroka. Za izhodišče vsebinske zasnove programa je rabil dunajski model priprave bodočih posvojiteljev in rejnikov. Pri nas ga je leta 1997 predstavila dr. Elizabeth Lutter na seminarju o posvojitvah na Bledu (Knific 1997), sama pa sem se z njim srečala že leta 1987, ko sem obiskala to ustanovo na Dunaju. Dunajski model priprave na posvojitev otroka je informativno-tečajnega značaja in traja 60 ur.

V prvih petih letih je program preventivne pomoči otrokom potekal podobno kot v dunajskih pripravah: v glavnem kot izobraževanje in podajanje informacij s strani strokovne delavke, ki je vodila program. Obenem pa so bili udeleženci v programu deležni tudi neposrednih izkušenj

povabljenih posvojiteljev ali rejnikov. Kmalu po začetku delovanja smo v programu pričeli izvajati tudi psihosocialno pomoč družini po sprejemu otroka, ki jo je nadomestna družina potrebovala v obdobju zelo zahtevnega medsebojnega prilagajanja zakoncev na otroka. Že v tem času so bila srečanja na skupini popestrena z občasnimi pohodi in družabnimi srečanji, vendar še niso bila obvezni del programa.

Izkušnje z udeleženci priprav na posvojitev in rejništvo v prvih petih letih delovanja programa preventivne pomoči otrokom so pokazale, da ta dva programska sklopa, torej izkustveno-informativni in psihosocialna pomoč družini po sprejemu otroka, ne zadovoljita vseh potreb udeležencev, da nista dovolj le izobraževanje kot priprava bodočih posvojiteljev in rejnikov in psihosocialna pomoč družini po sprejemu otroka, ampak da je treba ta dva programska sklopa dograditi s strokovno pomočjo, ki pomaga udeleženim parom iz stiske zaradi neplodnosti zakona in njenih posledic.

Tako se je v programu oblikoval še tretji sklop programa, psihosocialna pomoč zakoncem v krizi zaradi neplodnosti. Po letih delovanja se je pokazalo, da je dalo rezultate ravno preseganje te krize, in to prav na področjih kvalitetnejšega partnerstva, boljše pripravljenosti na sprejem otroka in bolj samozavestnega sodelovanja s strokovnimi službami, izobraževanja itn. Z dodatnimi spodbujevalnimi sredstvi, kot so planinski pohodi, branje, pisanje, druženje s pari, ki jih povezuje skupna izkušnja neplodnosti, pomoč drugemu, prijateljevanje s pari in družinami ipd., se je obogatil prosti čas para in tako pripomogel k preraščanju njune zaznamovanosti in boleče izkušnje. S tem pa se par usmeri v smiselno življenje brez otroka, torej v kvalitetnejše življenje v paru.

V dimenziji preseganja stiske in posledic neplodnosti zakona, ki paru omogoča kvalitetnejše življenje tudi v prostem času, se naš program preventivne pomoči otrokom razlikuje ne samo od dunajskega modela, pač pa tudi od večine ostalih programov priprav, ki jih izvajajo v sosednji Avstriji, Češki in tudi drugod (Albreht 1992).

Pri nas je program preventivne pomoči otrokom edini program, ki izvaja priprave na posvojitev in rejništvo otrok ter hkrati celostno obravnava udeležence in prosilce za posvojitev.

Dolgoletne izkušnje programa priprav na nadomestno starševstvo tujemu otroku v Deteljici so pokazale, da mora program priprav posredovati izčrpne informacije in izkušnje o posvojitvi in rejništvu otroka in ne sme slediti le pridobitvi otroka oziroma namestitvi otroka kot edinemu cilju (Bevc 2001: 28-42), hkrati pa mora tudi ponuditi pomoč paru v krizi zaradi neplodnosti in pomoč družini po sprejemu otroka.

Program priprav mora paru v prvi vrsti omogočiti tudi strokovno pomoč, da se lahko par najprej sooči s stanjem neplodnosti zakona ter šele nato oceni svoje motive po otroku in oblikuje realna pričakovanja do otroka.

Stiska pri neplodnem paru traja vse dotlej, dokler se v programu popolnoma ne sprijazni z resničnostjo neplodnosti svojega zakona - torej vse dokler ne odpravi sramu zaradi dejstva, da ne more imeti rodega otroka. V taki situaciji je posvojitev ali rejništvo otroka za par pogosto beg od dejstva neplodnosti in tudi od reševanja njenih posledic. Je le začasna pomiritev nevrotične motnje zakoncev, porojene iz krize zaradi neplodnosti zakona, ki še vedno blokira posameznikove moči za soočenje z realnostjo in s tem tudi za razvoj kvalitetnejšega življenja para.

IZKUŠNJE ČLANOV PROGRAMA POVEDO NAJVEČ

Opisane izkušnje članov programa so povzete iz preglednega referata spisov Moja jalovost včerajdanes-jutri in odražajo stanje, ki ga doživlja večina parov, ki ostajajo brez rodnega otroka. Pregledni referat je napravila Bernarda P. (spis 6. 2. 2000) na podlagi 23 spisov.

Upanje, razočaranje, jeza, bolečina, žalost in nemoč prežemajo vsa čustva posameznika, ki se sreča z neplodnostjo.

Večina članov je ob spoznanju nezmožnosti ženine zanositve doživljala globoke bolečine, občutke žalosti, razočaranja in nemoči, ki jih je poglabljalo neuspelo zdravljenje. O tem so pisali domala vsi. Mirko G. (spis 20. 1. 2000) je zapisal: »Ugotovitev, da ne moreva imeti otrok, je bila žalostna in težko se je bilo sprijazniti s tem. Še hujši so bili šoki in razočaranja ob poskusih zdravljenja, ki niso uspela. Upanju je sledilo razočaranje in zopet upanje, vse v začaranem krogu brez konca.« Berto P. (spis 4. 12. 1999) je njena odpoved na področju otrok, ki zaseda na njeni lestvici vrednot izjemno visoko mesto, zelo prizadela: »Ko sem mesec za mesecem v najinem zakonu ostajala razočarana, vedno bolj sama nad seboj,

ker ne morem in ne znam uresničiti osnovnega v življenju, sem vedno bolj popuščala tudi na vseh ostalih področjih, na katerih sicer doslej nisem imela težav in sem jih z lahkoto obvladovala. Bila sem jezna, ogorčena, razočarana.«

O enakih neprestanih mislih na otroka, ki ga ob mnogih neuspelih zanositvah ni bilo, piše tudi Stane K. (spis št. 11, 24. 1. 2000): »Sčasoma, ko pa do otroka nisva in nisva mogla priti, je najino življenje postajalo vedno bolj odvisno od misli na otroka. Tudi v trenutkih, ko bi se lahko sprostila, sva mislila na svoje težave.«

Moreči občutki drugačnosti in krivde so značilni spremljevalci neplodnega para.

Nekateri med zakonci, zlasti ženske, so ob spoznanju nezmožnosti zanositve oziroma neplodnosti doživljale poleg prizadetosti tudi moreče občutke drugačnosti in manjvrednosti. Iskali so krivca ter se nenehno spraševali: »Zakaj ravno jaz, zakaj je to doletelo prav naju?« Metka K. (spis št. 11, 24. 1. 2000) je občutila bolečo drugačnost. Pravi, da si ni hotela nikoli priznati, da je jalova. Toda vedno znova je doživela razočaranje in po vseh splavih so ji ostale samo travme. Zinka J. (spis št. 11, 24. 1. 2000) v spisu iskreno priznava, da o neplodnosti sama sploh ni veliko razmišljala. Vedla se je, kot da se to nje ne tiče in je neplodnost problem samo njenega moža, ter ni si želela priznati, da ne bo mogla imeti svojega rodnega otroka, temveč se je temu izmikala in iskala izgovore. Podobno se spominja Lidija G. F. (spis št. 10, 24. 1. 2000):

> O svoji neplodnosti nisem razmišljala prav dosti. Bilo je, kot bi se vse skupaj dogajalo neki drugi osebi. Govorila nisem niti o svojih čustvih. Nikoli si nisem rekla ali pomislila, da sem neplodna. To je bilo obdobje, ko sem se zdravila [...] Pozneje sem o tem razmišljala še manj. Bežala sem pred resnico o celoti in reševala delčke, dneve in ure. Bila sem zaposlena s sramom, strahom ter nemočjo.

Lidija je pozneje ogromno naredila zase in za svoj zakon, zato danes pravi: »Svojo jalovost sprejemam. Ne čisto v celoti, saj zaenkrat niti ne rečem tako. Če bi zmogla reči, da sem jalova, bi to pomenilo, da to res sprejemam.«

Priznanje neplodnosti para obeh zakoncev in spoznanje, da rodnega otroka ne bo, je najtežje dejanje partnerjev, vendar zdravilno in odločilno vpliva na njun odnos.

Iz spisov lahko tudi razberemo, da je kar nekaj parom oziroma posameznikom uspelo sprejeti lastno jalovost, se otresti njenega bremena in se sprijazniti s tem, »da otroka ne bo«, kot je zapisala Zinka J. (spis št.11, 24. 1. 2000). Ana B. (spis št. 11, 21. 1. 2000) je po več letih neuspešnega zdravljenja, preiskav in operacij dozorela do tega spoznanja: »Sama sebi sem priznala resnico, da sem jalova, da ne morem imeti otrok, da pač nisem edina. Sedaj se sprejemam tako, kot sem, ne muči me več občutek krivde.« Podobno je spoznal Vinko R. (spis št. 11, 20. 1. 2000), ki se je na začetku počutil drugačnega. Ob pogledu na otroka sta ga obšla žalost in občutek praznine: »Sedaj mi je kljub vsemu lepo. Ker sem se sprejel in se spoštujem tak, kakršen sem. Dopovedal sem si, da nisem nič slabši od drugih in da je življenje vseeno lepo.«

V svoji bolečini nisva sama, lahko jo premagujeva ob drugih, ki so imeli podobne ali celo enake težave, in jih deliva z njimi, saj je njihova pot smerokaz k razbremenitvi neplodnosti.

Nekateri pisci so omenili, da je k temu pripomoglo tudi spoznanje, da v svoji bolečini niso sami, da niso samo oni tisti »zaznamovanci« in da se prek programa v Deteljici v bistvu srečujejo s pari, ki imajo enake težave. Stane K. (spis št. 11, 24. 1. 2000) je zapisal:

> Vključila sva se v Deteljico, sicer z upanjem, da prideva do otroka po drugačni poti, vendar to ni več najin primarni cilj. Srečevanje s pari, ki imajo podobno usodo kot midva, mi pomeni vedno neko novo izkušnjo. Lepo mi je, ko se družimo na srečanjih in izletih. Prej sem imel občutek, da sva najbolj nesrečen par, da imava le midva te težave. Sedaj spoznavam, da je parov s podobno usodo še veliko. Naša srečanja nam pomagajo zaživeti življenje na drugačen način. Vedno bolj spoznavam, da je treba življenje sprejeti takšno kot je. Vesel sem, ker to mišljenje vedno bolj opažam tudi pri ženi.

Jana R. (spis št. 11, 20. 1. 2000) pa pravi, da jo je na začetku doživljanje jalovosti predvsem prizadelo v službi, a se je sčasoma sprijaznila z njo in je to svojo drugačnost sprejela kot nekaj normalnega: »Veliko mi je pomagalo razumevanje in pa pogovori z možem. Sedaj ko ni več zdravljenja in večnega čakanja, ali bo ali ne, živim veliko bolj sproščeno in umirjeno.«

Prav omenjeni postavki sta, kot lahko razberemo iz ostalih spisov, temeljna pomoč pri

preseganju in sprejemanju jalovosti: najprej s pomočjo programa iskreno priznanje o tem sebi in zakoncu, odkrit pogovor o težavah zaradi neplodnosti z možem, ženo ali ljudmi v posvojiteljski skupini - posledica tega ni le sprejemanje svoje oziroma skupne jalovosti, temveč tudi bolj polno in osrečujoče bivanje na vseh področjih življenja. Kajti boleče doživljanje neplodnosti ne prizadene posameznika samo v tej točki, temveč preplavi celega človeka in se razraste čez vse njegovo življenje in delovanje. Naj navedem nekaj misli iz utrinkov, ki govorijo prav o tej vzročno posledični zvezi:

> V tem času, ko sva z možem vključena v program, se mi zdi, da vidno zoriva. [...] Vidim, da naju je ta izkušnja neplodnosti prisilila k delu na sebi. Pripomogla je tudi k temu, da je najin odnos še bolj dozorel in sva postala še bolj povezana. Naučila sva se poslušati in razumeti drug drugega. Imam občutek, da sva postala dve samostojni osebi, ki se imata radi in radi živita skupaj. (Bojana T., spis št. 11, 24. 1. 2000.)
>
> Tako me je pot pripeljala do Deteljice, ki mi veliko daje za najino skupno življenje, da poglobiva najin odnos in začneva novo pot, pa tudi če otroka ne bo. (Maja G., spis, 22. 1. 2000.)

Podobno kot Maja razmišlja njen mož:

> Z ljubeznijo in razumevanjem skušava preživeti lepe in težke trenutke ter skušava živeti polno in koristno. [...] Na posvojitev sva pomislila velikokrat, vendar je bila odločitev težka. Porajalo se je veliko vprašanj. Odgovore sva dobila v Deteljici, v katero sva se vključila. Prav tako pa tudi mnogo napotkov in idej za bolj kvalitetno življenje. (Mirko G., spis, 20. 1. 2000.)
>
> Vesela sem, da sem v društvu Deteljica, saj tako zvem veliko novega in zanimivega, predvsem pa koristnega za svojo pripravo na posvojitev otroka. Poleg koristnega znanja pa si popestrim življenje še s pohodi. (Jana R., spis št. 11, 20. 1. 2000.)

Jani pritrjuje tudi njen mož, ki pravi, da se mu je z vključitvijo v program Deteljice spremenilo življenje:

> [T]ako si lahko vsaj malo popestrim življenje, saj mi je bilo do sedaj vedno prvo delo in nisem imel časa spoznati lepe Slovenije, poleg tega pa se veliko naučim in pripravljam na posvojitev. (Vinko R., spis št. 11, 20. 1. 2000.)
>
> Sprijaznila sva se z jalovostjo in se odločila, da začneva misliti tudi na naju in življenje brez otroka. (Stane K., spis št. 11, 24. 1. 2000.)
>
> Pri vseh teh problemih mi je stal ob strani mož. [...] Začela sva malo bolj misliti tudi na naju in na najino življenje brez otrok. Zdi se mi, da sem se zadnje čase bolj umirila, veliko hodim v naravo in na izlete. Življenje skušava čimbolj uživati in nadoknaditi zamujeno. Misel na otroka ni več prva stvar v najinem življenju. (Metka K., spis št. 11, 24. 1. 2000.)
>
> Ko pa sva se jalovosti zavedla in jo ob pomoči skupine sprejela, sva tudi začela razmišljati in živeti temu ustrezno. Začelo se je najino preseganje jalovosti. [...] Po tistem trenutku dejavno gradiva najin zakon in se pripravljava na dan, ko bo prišla vesela novica - otrok. (Silvo B., spis, 23. 1.2000.)

Svoj spis Silvo B. konča takole: »Ob besedi jalovost se tipke na tipkovnici nič več ne zatikajo.« Spoznal je, kaj je bila resnična jalovost v njegovem zakonu:

> Jalovost je bil čas, ko sva pred drugimi skrivala dejstvo, da ne moreva imeti rodnih otrok, in s tem obremenjevala le drug drugega ter vsa nestrpna čakala dan, ko bo prišla vesela novica - nosečnost. Jalovost je bil čas, ko sva mislila, da bo vse minilo samo od sebe, da se ne bo potrebno izpostaviti, povedati, kaj jaz mislim o najini neplodnosti; čas, ko sem verjel, da lahko medicina naredi vse, čas, ko sem se otepal vseh misli na možnost, da ne bova imela rodnih otrok.

Preseganje jalovosti pelje samo prek njenega sprejemanja, saj niti sprejem otroka v posvojitev ali rejništvo ne bo nikoli spremenilo dejstva o »jalovih zakoncih«; posvojen otrok ne more nikoli biti nadomestilo za neplodnost. »Jalovost te zaznamuje in počasi postane del tvojega vsakdana,« pravi Maja G. (spis, 22. 1. 2000) - ali kot je o tem jasno zapisala Minka B. (spis, 23.1.00): »Najina jalovost je dejstvo, ki naju bo spremljalo do smrti [...] to je najino življenjsko poslanstvo.«

Beg pred jalovostjo je jalovo početje! To je najpomembnejše spoznanje posameznika in para na poti k kvalitetnejšemu življenju s partnerjem - z otrokom ali brez njega.

SKLEP

Izkušnje iz programa govorijo o tem, da neploden par, ki v programu ne želi ali ne more sprejeti spodbude, da ne bi več bežal pred posledicami, ki jih prinaša neplodnost, najpogosteje ostane v življenju brez realnega življenjskega smisla in je odtujen od sebe in drugih. Življenje se mu spremeni v neke vrste životarjenje ali polnjenje praznine z neustreznimi preokupacijami, žal včasih tudi z otrokom, če ga brez vednosti programa dobi v posvojitev.

Če pa osvoji elemente programa, se mu njegov prosti čas, ki ga posveti sodelovanju v programu, popestri najmanj takole:

- z enim mesečnim pohodom v hribe (ostale si par organizira sam),
- s poletnim tridnevnim planinskim taborom in z družabnimi srečanji,
- s šestimi urami mesečnega srečevanja v skupini in občasnega poslušanja predavanj strokovnjakov, ki z izbranimi temami bogatijo znanje udeležencev,
- z urami, ki jih posvetijo člani branju knjig (ena knjiga mesečno) in zanimivih člankov,
- z izmenjavo mnenj o prebrani knjigi ali članku z zakoncem in drugimi člani programa,
- s pisanjem utrinkov, izpovednih spisov, preglednih referatov, ki pogosto rabijo za ozaveščanje posledic neplodnosti,
- z dobrim počutjem in s pomočjo svoje izkušnje drugemu; skratka z vračanjem, ki sledi predhodnemu sprejemanju od drugih.

Vse to se odraža najprej v kvaliteti preživetega prostega časa in vzporedno v vsem življenju para, pozneje pa tudi na kvaliteti življenja celotne posvojiteljske ali rejniške družine in posvojenca.

Rezultati programa preventivne pomoči otrokom so lahko dober odgovor na vprašanje, ki se v zadnjem času zastavlja v stroki socialnega dela na področju posvojitev - kako organizirati posvojitve otrok, da bodo strokovno kakovostnejše in v korist posvojenega otroka. Z drugimi besedami, gre za odgovor na vprašanje, ki ga je jasno zastavila tudi raziskava s področja posvojitev v Sloveniji, opravljena pred dvema letoma (Rapoša Tajnšek 1999; 2000: 1): kako doseči, da bo posvojitev res najboljša rešitev za otroka. Odgovor se skriva v organizaciji obvezne, sistematične in dobre strokovne priprave parov na posvojitev ali rejništvo, kajti le zadovoljni zakonci, ki so dobro opremljeni z informacijami in izkušnjami drugih, so lahko tudi dobri posvojiteljski in rejniški starši.

Drugo vprašanje pa je, kako pomagati parom, ki ostajajo brez otrok in drsijo v zakonsko krizo zaradi neplodnosti, ker se te v glavnem ne zavedajo in iščejo rešitev zgolj v posvojitvi otroka. Ta polemika je v zadnjem času precej aktualna in jo omenja tudi raziskava (Rapoša Tajnšek 1999). Gre za problem, ki se ga ne da rešiti s posvojenimi otroci, prvič, ker to ni ustrezen način reševanja, saj ni v korist otroka, in drugič, ker je otrok manj kot prosilcev. Zato se »povečujejo pritiski na strokovne službe in državo, naj vendarle kaj ukrenejo za rešitev življenjskih stisk ljudi, ki kljub napredku medicine pri zdravljenju neplodnosti ne morejo izpolniti želje po starševstvu. Stiske parov, ko so po dolgoletnem neuspešnem zdravljenju soočeni z dejstvom, da je tudi posvojitev težko dosegljiv in časovno odmaknjen cilj, ne smejo ostati brez pravočasne in strokovno ustrezne pomoči socialnega dela« (Rapoša Tajnšek 2001: 2).

Pritiski so upravičeni, potrebe resnično obstajajo in ljudje upravičeno pričakujejo strokovno pomoč, kot iz lastnih izkušenj opozarja uporabnica socialnovarstvene storitve in dolgoletna članica programa Eva Tomšič Porenta (2001: 41):

> In želim si, da bi na podlagi dobrih strokovnih izkušenj in znanja, ki ga imajo nekateri strokovnjaki na tem področju socialnega dela, zagledala tudi strokovna javnost nas - našo stvarnost, tako, kot je, in ne tako, kot si jo nekateri rišejo in predstavljajo sami. To pomeni, da ne prezrejo stiske neplodnega para in bolečine, ki jo prinese obdobje zdravljenja neplodnosti, da ob vlogi za posvojitev otroka ne bežijo z neplodnimi pari vred pred dejanskim stanjem, posledicami neplodnosti, ampak naj nam, neplodnim parom, pomagajo soočiti se z realnostjo in nas usmeriti v okrepitev virov in moči za zadovoljno partnersko življenje in morda tudi družinsko življenje ob posvojenem otroku. Če danes pogledam nazaj v čas odločanja za posvojitev otroka, lahko jasno povem, da sem nekje daleč v svojih mislih nosila prav to željo, pa ni bilo varnega prostora, kjer bi lahko o tem spregovorila. Zato sem na glas izražala

le hotenje po posvojenem otroku. Kot da bo on prinesel srečo v moje življenje. Kako sem se motila. In danes ugotavljam, da v taki zmoti ostaja še veliko ljudi, žal tudi v stroki socialnega dela.

LITERATURA

ALBREHT, M. (1992), *Organizacija socialnih služb na področju posvojitev v Sloveniji in nekaterih drugih državah*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).

BEVC, V. (1999), *Posvojitev otrok*. Ljubljana: DAG Grafika.

- (2000), Jalovost para - boleča izkušnja zakoncev in dejstvo, ki ne sme ostati zamolčano, ko se neploden par odloča za posvojitev ali rejništvo otroka. *Strokovno pravni informator* (Logatec), 5: 35-50.

- (2001), Ali je današnja praksa posvojitev v Sloveniji res v korist otroka? *Strokovno pravni informator* (Logatec), 5: 30-37.

- (2001), Kako doseči, da bo posvojitev res najboljša možna rešitev za otroka? *Strokovno pravni informator* (Logatec), 7-8, str. 28-42.

BONNET, C. (2000), *Djeca tajne*. Zagreb: Bios.

BURGER, M., TUL, N., VELIKONJA, V. (1995), Osebnostne lastnosti parov z zmanjšano plodnostjo. *Psihološla obzorja*, 4: 5-18.

COOPER-HILBERT, B. (1999), The Infertility Crisis. *Networker*, 23, 6: 65-76.

ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (1998), *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.

KNIFIC, B. (1997), Poročilo o seminarju za delavce CSD, ji delajo na področju rejništva in posvojitev. *Strokovno pravni informator* (Logatec), 7-8: 54-64.

MEDEN-VRTOVEC, H., in sod. (1989), *Neplodnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

OVSENIK, M., AMBROŽ, M. (1999), *Neprofitni avtopoietični sistemi*. Škofja Loka: Institut za samorazvoj.

PECK, M. S. (1993), *Ljubezen in duhovna rast*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Predpisi o zakonski zvezi in družinskih razmerjih z uvodom prof. dr. Karla Zupančiča (1996). 4., spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Uradni list RS.

Ramovš, J. (1990), *Sto zdravil za dušo in telo 1*. Celje: Mohorjeva družba.

Raposa Tajnšek, P., in sod. (1999), *Organizacija in standardi na področju posvojitev*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (poročilo o raziskavi).

- (2001), *Postopki, organizacija in standardi na področju posvojitev*. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo (gradivo za seminar).

Rugelj, J. (1983), *Uspešna pot - partnersko zdavljenje alkoholizma in bolnih odnosov v družini*. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.

- (2000): *Pot samouresničevanja*. Ljubljana: Slovensko društvo terapevtov za alkoholizem, druge odvisnosti in pomoč ljudem v stiski.

Slovar slovenskega knjižnjega jezika (1970). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Institut za slovenski jezik .

Utrinki in spisi članov programa (1997-2001), Ljubljana: Dokumentacija Programa preventivne pomoči otrokom.

Tomšič Porenta, E. (2001), *Odmev s seminarja o posvojitvah v Prevaljah. Strokovno pravni informator* (Logatec), 5: 38-41.

Vahen, J. (2000), Čakanje na otroka ob sprejemanju resničnosti - Jalova sva - pa kaj potem? *Naša žena*, 5: 24-25.

Valenčič, J. (2001), *Ocena dejavnosti društva Deteljica*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve R Slovenije (dokument številka: 204.00-003/2001).

Zupančič, E. (1987), *Posvojen otrok zaželen in ljubljen*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

N A G O V O R

»DRAGE DIPLOMANTKE IN DRAGI DIPLOMANTI«

IZBOR MISLI IZ NAGOVOROV DEKANA OB PODELITVI DIPLOM DIPLOMANTKAM IN DIPLOMANTOM VISOKE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO 1996-2001

Končali ste štiriletni visoki strokovni program, okrog tri tisoč ur osvajanja znanja, ki so vam ga posredovali visokošolski učitelji in sodelavci, habilitirani, kar pomeni od univerzitetnih organov formalno priznano usposobljeni za opravljanje svojega dela, za poučevanje in izpraševanje, kot se glasi stara formula, izvoljeni v akademske nazive po enakih merilih kot učitelji in sodelavci katere koli druge visoke šole ali fakultete v okviru Univerze v Ljubljani. Dejstvo, da naša slovesnost poteka v tej osrednji univerzitetni dvorani, kjer potekajo tudi najpomembnejše univerzitetne slovesnosti, simbolizira ne le formalno pripadnost naše šole Univerzi v Ljubljani, ampak njeno polnopravno in enakopravno vključenost vanjo.

Vse to vam omenjam zato, ker boste ob vstopu v svet dela ali pri nadaljevanju svojega strokovnega dela v novih vlogah potrebovali samozavest. Osnovno strokovno samozavest boste torej oprli najprej na dejstvo, da ste diplomirali na preverjenem štiriletnem visokem strokovnem programu v okviru ugledne Univerze v Ljubljani.

*

Nedavno sem se ob nastajajoči diplomski nalogi pogovarjal z eno vaših kolegic, ki dela v okviru projekta integracije romskih otrok v osnovno šolo. Gradivo, ki mi ga je prinesla v pregled, me je navdušilo. Čeprav je bilo še neurejeno in neizpiljeno in sem imel kopico pripomb, je bilo iz opisov dela, iz intervjujev z učiteljicami, učenci in starši razvidno, da ta socialna delavka opravlja pomembno delo, zavzeto, mirno in dosledno, s trdnim prepričanjem, da je smiselno, z znanjem, predvsem pa z odprtostjo in z iskreno pripravljenostjo razumeti drugačnost in pomagati prikrajšanim. Ni naključje, da si je pridobila zaupanje celotne romske skupnosti v tistem kraju.

Hkrati pa sem v gradivu pogrešal pojmovni okvir, besede, iz katerih bi bilo razvidno, da je to, kar dela, socialno delo, poseben pristop v njegovem okviru, posredovanje med romskimi učenci, njihovimi starši in celotno romsko skupnostjo in kulturo na eni strani, in šolskim sistemom, ter - po romsko - »civilno« kulturo na drugi. Je drobno tkanje vezi med enim in drugim in drobno prilagajanje enega drugemu - na obeh straneh, toda prilagajanje, katerega posledica bo, da bodo otroci, ki so se do sedaj ogibali šole in ki jih je šola izločala, v njej ostali in jo, upajmo, dokončali. To ni pedagogika, ni sociologija, je pravo generično socialno delo. Ko sem ji to omenil, je dejala: Prav imate. Veste, včasih se počutim, da ogromno delam, da pa sem zadnji privesek pedagogike.

Ni treba, da bi bilo tako. Ne sme biti tako. Pri tej diplomski nalogi bova s skupnim naporom dosegla, da se bo jasno izrazila specifična metodična narava socialnega dela.

Naj vam torej kot prvi zalogaj v vašo popotno torbo položim up, da boste hoteli in znali sodelovati z vsemi, a da boste hkrati znali zakoličiti svoje posebno strokovno področje in ga ljubosumno čuvati pred polaščanjem močnejših; da boste vedeli, kaj je vaša stroka, kdaj ste na svojem območju in da boste znali to ceniti in braniti. Socialno delo je namreč postalo moderno, uveljavljene vede so ga začele odkrivati in si ga prilaščati. Končno so odkrili to, kar pri nas tiho delamo že 40 let, a to, seveda, nevedni ali zviti zamolčijo.

Upam, naprej, da boste znali s specifičnimi pojmi socialnega dela, pojmi, ki označujejo njegova sredstva, metode, načela in načine ravnanja, poimenovati to, kar delate, in s temi besedami to delo tudi predstaviti drugim. Uporabljajte te pojme v vsakdanjem občevanju, pri raziskovanju in izpopolnjevanju svojih pristopov. Teorija socialnega dela je vaš svojski pojmovni okvir. Nujno je, da poznate tudi pojmovne okvire drugih ved, a zavedajte se, da imate tudi močan pojmovni okvir svoje posebne vede.

*

Bodite samozavestni, ponosni na svojo stroko in vedo. Rešujete probleme, ki se jim drugi izogibajo, o katerih veliko in učeno govorijo, a znajo malo učinkovitega nasvetovati in ukreniti. Vaša diplomska dela so v veliki večini zrela raziskovalna dela. Ne govorite slabo o sebi, svojih kolegih, svoji stroki in svoji šoli. Lahko da smo včasih videti neurejeni, ker nam je tuja meščanska poštirkanost. Nismo pa nesposobni. Na noge smo postavili stroko, visoko šolo s štiriletnim študijem, si pridobili akademske kvalifikacije, ki so enake ali višje kot na kaki primerljivi šoli. In še imamo potencial za rast in izboljševanje kakovosti.

*

Upam, da vas bo pri vašem delu navdajal duh aktivnosti in podjetnosti; da ne boste čakali na pobudo in ukaze drugih, ampak da boste vi dajali pobudo in vodili druge. Vi ste med ljudmi, vi se neposredno srečujete z njimi in njihovimi težavami; vi bolje veste, kaj se dogaja, kot gospodje v pisarnah, do katerih prihajajo le oddaljeni odmevi resničnosti. Ne čakajte, delujte. Z delovanjem spoznavamo.

*

Upam, da se boste pri svojem strokovnem delu ravnali po etičnem kodeksu svoje stroke in etičnem kodeksu delavcev na področju socialnega varstva. Kot se morda čudno sliši, se sam nisem prav nič silil, da bi sodeloval pri pripravi tega kodeksa, in tudi nisem. Po mojih mladostnih izkušnjah so bili tisti, ki so nam pridigali o etiki in morali (če niso bili ravno pravi filozofi), v najboljšem primeru leporečniški pridigarji, v najslabšem in najpogostejšem primeru pa navadni dvoličneži. Zato govorjenja o etiki nisem cenil. Kako presenečen sem bil, ko sem prebral naš etični kodeks. To je odlično zasnovana vrsta jasnih, konkretnih in uporabnih pravil, nujnih ne le pri strokovnem delu, ampak tudi v vsakdanjem življenju - prava zakladnica uporabne modrosti in vodilo v življenju. Ravnajte se po teh načelih.

*

Skrbite tudi zase. Socialno delo je naporen poklic, ki nam včasih posrka vse moči in nas navede na hude misli. Oprite se drug na drugega, poiščite pomoč pri mentorjih, supervizorjih. Predvsem pa skrbite za svoje osebne telesne in duhovne potrebe. Širite svoja kulturna obzorja. Zavedajte se, da ste slovenski intelektualci.

*

Vsakokrat ko stojim v tej dvorani pred množico novih diplomantov, me navdaja čuden občutek, ki je najbrž podoben občutku čarovnikovega vajenca, ko je spustil duha iz steklenice. Vidim množico mladih ljudi, ki se bodo nekaj trenutkov zatem z listinami v širokih rdečih platnicah (kaj nepripravnih za dobesedno aplikacijo rekla »z diplomo v žepu«), z listinami, ki potrjujejo njihovo strokovno pristojnost, razkropili po naši širni mali domovini in - če bodo dobili službo - začeli opravljati poklic socialnega delavca. Rad bi jih zadržal in jim rekel: Za božjo voljo, ne - kajti bojim se, da ne bodo znali, da ne bodo zmogli. Ko jih simbolično spuščam iz gnezda, se bojim, da bi zašli v širjavah neba in da bi škodovali drugim in sebi. In nejasno čutim, da sem imel nekaj pri tem, da se je tako napletlo. A je prepozno. Ne morem jih ustaviti ali poklicati nazaj. Ostane mi samo upanje, da nosijo v sebi dobrega duha, ne zlega. In ostane mi ta zadnji opomin in napotek.

Dragi moji študentje, nositi v sebi dobrega duha ni podedovano stanje, ki ga eden ima, drug pa ne. Je življenjska naloga. Nihče med nami ni obdarjen z nezmotljivim notranjim kompasom, ki bi ga usmerjal v življenju in obvaroval stranpoti. Vsakdo od nas pa se srečuje z drugimi ljudmi in ob njih se nauči sočutja in človečnosti. Bolečina drugega, v katerem prepoznavamo sebe, je naš vodnik. Ohraniti to občutljivost je naša naloga.

*

Skrbite, da boste v stiku s samim seboj, s svojo vestjo, s svojimi najglobljimi čustvi in željami. Spoznavajte samega sebe skoz dostikrat subtilne notranje odzive na vsakdanja dogajanja okrog vas. Spremljajte svoje čustvene odzive, svoje misli in

fantazije. K temu smo vas navajali prav od začetka študija. Spoznajte, kaj vas privlači in kaj vas odbija, pojdite k svetlobi, k toploti. Postanite ljudje »svoje doživete resnice« s »svobodno ustvarjeno osebno močjo«, kot pravi Edvard Kocbek.

Bodite skromni. Zavedajte se, da vaša resnica ni univerzalna resnica. Drugi drugače vidijo svet. Ne vsiljujte jim svoje resnice, spoznajte njihovo, učite se od njih. Ne morete spremeniti sveta, lahko pa najdete svoj prostor pod soncem, svoje področje dela, svoj pristop, svoj slog. Pomagajte drugim najti njihov prostor pod soncem. Važno je, kaj zmorejo, ne česa ne zmorejo.

Bodite obzirni. Ne vsiljujte svojih stališč, ne vrtajte v druge, ne pridigajte. Raje pozorno poslušajte in sodelujte. A ne bodite preveč fini, ne skrivajte se za masko prijaznosti. Jasno povejte, kadar kakega dejanja ne odobravate, kadar se s čim ne strinjate. Odleglo vam bo, in to je zanesljivo znamenje, da ste na pravi poti - poti k sebi. Ne ocenjujte oseb, temveč dejanja. Ne vsiljujte se in ne dopustite, da bi se vam vsiljevali. Jasno razmejite sebe od drugih. Jaz sem jaz in ti si ti in samo, če to jasno vidiva, lahko plodno sodelujeva.

Mislite. Ne prevzemajte mišljenjskih klišejev. Ne bodite ovce. Ne nasedajte demagogom. Odkrivajte razlike, odtenke. Diferencirajte. Distancirajte se, da bi lahko plodno sodelovali na svoj način. Učite se. Kdor ne zna, dela škodo. Znanje je zato moralni imperativ. Ne rutinizirajte dela z ljudmi, bodite ustvarjalni.

Krepite svoj značaj; resnicoljubnost, zanesljivost, moralno trdnost. Spoštujte etični kodeks svoje stroke.

*

Morda se vam zdi čudno, da govorim o vašem življenju, ne o stroki. Vi ste nosilci stroke. Kakršni boste vi, intimno v sebi, kakršno bo vaše življenje, taka bo stroka.

*

Naš poklic ni lahek. S problemi ne boste opravili v službi, spremljali vas bodo domov, zaradi njih boste slabo spali. Toda to je poklic, ki nas dan za dnem preizkuša, sili k razmišljanju, odločanju, ukrepanju po strokovnih pravilih in po vesti. S tem nas ohranja človečne.

*

Visoka šola za socialno delo je v nekaj letih, odkar je bila ustanovljena, močno napredovala. Povečala se je zahtevnost snovi pri celi vrsti predmetov, saj poskušamo biti na ravni drugih študijskih področij v okviru univerze pri nas in v svetu. Učitelji so si z raziskovalnim in publicističnim delom pridobili ustrezne znanstvene naslove in se habilitirali kot univerzitetni učitelji in sodelavci. Pomnožilo se je število del literature, ki jo je treba preštudirati. Močno se je izboljšala struktura vpisnih generacij, ki prihajajo iz srednjih šol in se v močni konkurenci za vpis na našo šolo prebijejo na prva mesta zaradi svoje učne uspešnosti. To pomeni, da se je nadaljnjemu študiju treba posvetiti z vso resnostjo.

Spremenile so se tudi razmere v stroki. Stroka se vse bolj izvija izpod nekdanje odvisnosti od politike in močnejših strok in postaja bolj avtonomna. Med strokovnimi kadri poteka proces razslojevanja po kvalifikacijah; v socialne službe se bodo kmalu vrnili prvi magistri in nato doktorji znanosti, ne sicer znanosti o socialnem delu, saj šola kot visoka strokovna šola še vedno nima pravice izvajati podiplomski magistrski in doktorski študij, vendar se bodo vrnili s temi naslovi kot socialni delavci. Povečuje se zahtevnost dela in pravna in etična odgovornost. Vse to zahteva od slehernega, ki se bo vključil v delo na področju sociale, premišljeno ravnanje in odgovorno držo. Časi lagodnosti in neodgovornosti, pa tudi časi lažne solidarnosti in popustljivosti, ki sta dajali potuho nesposobnim in neprizadevnim, so minili.

*

Veliko vas je tukaj, ki ste se vpisali v tretji letnik visoke šole po končani višji šoli in več letih poklicnega dela. Vam se moramo na šoli še posebej zahvaliti za vaš prispevek k oblikovanju teoretskih in strokovnih temeljev naše stroke. Izkušnje, ki ste si ji pridobili pri praktičnem delu, odlično poznavanje zakonodaje, organizacije, postopkov in krajevnih razmer ste uspeli posredovati v svojih diplomskih delih, v katerih je ob sodelovanju mentorjev prišlo do plodnega soočenja teorije in prakse. Gotovo pa ste s študijem teorije, zlasti osnovnih strokovnih predmetov, tudi vi obogatili svoje razumevanje socialnega dela in reflektirali

svoje izkušnje, ki bi se, če bi ostali prepuščeni sami sebi, izgubile v toku vsakdanjega prakticizma. Ob vaši nalogah smo tudi učitelji spoznavali resničnost vašega dela, uvideli smo, kako težki in brezupni so primeri, s katerimi se ubadate, a se vendarle ubadate, kljub vsemu, kar naprej, ne da bi opustili pomoč. Od naloge do naloge je raslo naše spoštovanje do vašega dela.

*

Vaša naloga je, da ohranjate in razvijate v sebi človečnost. Živimo v času, ko smo izpostavljeni močnim silam razčlovečenja, ki nas delajo ravnodušne in otopele, a hkrati v času, ko so morda bolj kot kdaj prej dane možnosti pristnega človeškega stika in človeške solidarnosti. Človečnost ni nekaj, kar eden ima in česar drugi nima; mogoče jo je razvijati. Vsakdo od nas se srečuje z drugimi ljudmi in ob njih se nauči sočutja in človečnosti. Bolečina drugega, v katerem prepoznavamo sebe, je naš vodnik. Sočutje, ne tisto sentimentalno, ampak zavest, da smo v odnosu do poslednjih reči vsi v istem čolnu, je temelj vseh temeljev. Naša naloga je ohraniti to zavest in to občutljivost.

*

Vaša naloga je spoznavati samega sebe, iskati svojo identiteto. To je brezkončna naloga. »Še vedno ne vem, kdo sem,« pravi ob svoji sedemdesetletnici pisatelj Lojze Kovačič, človek, ki je vse življenje luščil plast za plastjo sebe. Vendar je razlika med tistim, ki se odpove temu iskanju, in onim, ki išče. Ta, ki išče, odkriva.

Danes je mnogo več možnosti za samostojno in samosvoje življenje slehernega med nami, saj se je razkrojil duh, ki je iz nas naredil čredo. Hkrati pa je iskanje svoje svojskosti eksistenčni pogoj. Samo tisti, ki odkrije svojo posebnost, svojo posebno nadarjenost ali omejenost, posebno občutljivost ali prizadetost in jih zna udejanjiti, ustvarjalno uporabiti, pritegne druge, njegovo delo ali on sam postane za druge zanimiv. Pri vsakem delu je treba iskati svoj slog. Občutljivo prisluhniti sebi in se izraziti.

*

Ko boste prejeli diplome o končanem visokošolskem študiju, ko boste tudi z naslovom za svojim imenom jasno kazali, da ste »diplomiranci«, se boste tudi formalno pridružili sloju slovenskih intelektualcev. Bodite dostojni te svoje pripadnosti. Biti intelektualec pomeni, da zavestno in kritično spremljaš družbeno, politično in kulturno-duhovno dogajanje in da sam po svojih močeh prispevaš tako k visoki kulturi, čeprav samo kot obiskovalec prireditev, kot tudi h kulturi vsakdanjih odnosov med ljudmi, predvsem pa h kulturi svoje stroke.

*

Bodite dobri ambasadorji svoje šole in svoje stroke. Delovanje šole, kakovost pouka in kakovost njenih učiteljev ste spoznali do obisti in gotovo bi lahko marsikaj kritičnega izrekli. Storite to, kadar smo sami med seboj, in hvaležni vam bomo za vsako pripombo in predlog za izboljšanje. Ko pa govorite o šoli v javnosti, se spomnite na vse tisto, kar ste zvedeli in spoznali v šoli in prej niste vedeli, spomnite se na vse, kar ste se naučili in kar ste pridobili, spomnite se, da vam je ta šola podelila listino, ki vam omogoča boljši položaj v poklicu in življenju, kot bi ga imeli sicer. Spomnite se tudi zenovskega izreka: »Ko je učenec pripravljen, pride učitelj,« ali drugače: Prejeli ste, kolikor ste se potrudili in kolikor ste bili sposobni prejeti. In bistri ljudje bodo vedeli: Zgodba, ki jo boste pripovedovali o šoli, bo govorila tudi o vas. Samo če bomo drug drugega spoštovali, se bomo lahko uprli negativnemu stereotipu o naši stroki, ki se še vedno pojavlja v družbi.

*

Pripadate generacijam, ki so se vpisale na Visoko šolo za socialno delo neobremenjene, ne da bi poznali njeno, za naše razmere ne tako kratko in dokaj mučno zgodovino, generacijam s čistim, a morda včasih, žal, praznim pogledom v prihodnost. Vpisali ste se ob omejitvi vpisa, po izbirnem postopku, ki vam je dal prednost pred številnimi drugimi kandidati. Ste z redkimi izjemami iz prvih generacij šolsko »uspešnih« srednješolcev, ki so se vpisali na našo šolo in tako začeli preobračati tradicijo šole, na katero se niso vedno

vpisovali najuspešnejši. Ste iz generacije bistrih, šolsko prilagojenih, eksterno maturitetno zdresiranih, neproblematičnih, neodklonskih, ki poznajo pravila igre in so jih zmožni upoštevati. Da ste druge vrste študentje, mi je postalo jasno ob drobnem dogodku, ki se ga morda kdo od vas celo spominja. Ko smo v drugem letniku pri metodologiji zagovarjali obstoj posebne vede o socialnem delu, sem prinesel s seboj nekaj snopičev svojega prevoda tistega poglavja Lussijevega učbenika sistemskega socialnega dela, ki je relevantno za to vprašanje. Položil sem gradivo na mizo in rekel, naj vzame, kogar zanima. Vprašali ste: Je obvezno? Ko sem odgovoril, da ni obvezno, čeprav je povezano s snovjo, ki sem jo predaval, ni nihče vzel gradiva. To se mi v prejšnjih letih ni dogajalo. Študentje so po navadi razgrabili vse, kar je bilo napisanega. To pomeni, da so vas naučili učiti se samo, kar je nujno, odgovarjati za ocene in delati izpite, zatrli pa so v vas živo zanimanje, intelektualni interes. Srednja šola je morala biti za vas vražje hladen kraj.

*

Kakšna je resnična teža znanja, ki ga daje šola? Danes vsekakor najbolj relevantna mera veljave šole in posameznih učiteljev je njihova prisotnost v mednarodnem prostoru. Skoraj vsi naši učitelji so tako ali drugače vključeni v mednarodno raziskovalno in pedagoško sodelovanje, vključeni pa smo tudi v različne mednarodne organizacije, kjer aktivno sodelujemo; med njimi zavzema vsekakor prvo mesto Mednarodna zveza šol za socialno delo. Za letošnji kongres evropskega dela te zveze, ki bo junija v Helsinkih, je svoje referate prijavilo šest naših učiteljev in vsi so bili sprejeti, kar pomeni, da dosegamo kriterij kompetentnih strokovnih sogovornikov v Evropi. V zadnjem času sem imel priložnost sam sodelovati na mednarodnem simpoziju v Berlinu, na katerem je sodelovalo več vidnih strokovnjakov, predvsem iz dežel Evropske skupnosti. Lahko vam iz prve roke zatrdim, da smo enakopravni in upoštevani sogovorniki. Pred nikomer nas ni treba biti sram in nobenih manjvrednostnih občutkov nam ni treba imeti. Vemo, kaj se dogaja v Evropi in svetu, poznamo literaturo, probleme in tokove. In to znanje prenašamo na študente. Stari rek pravi, da ni nihče prerok v svoji domovini. Tudi mi se doma srečujemo z omalovaževanjem. Pa ni umestno; tujina, kolikor nas pozna, nas ne omalovažuje. Študentje, ki se vračajo s popotovanj in študijskih bivanj v tujini, prav tako zatrjujejo, da so jim ob marsikateri priliki razlagali isto, kar so bili slišali že doma, in da so z marsikaterega področja dobili doma več znanja. Vemo, da nam po drugi strani še marsikaj manjka. Razvoj gre dalje in to bomo zapolnili.

*

Socialno delo nikjer na svetu ne spada med poklice, ki bi jim ljudje samodejno pripisovali ugled in veljavo. Narobe, sodi med manj uveljavljene in manj ugledne poklice, poklice, ki so predmet negativnega stereotipiziranja. Tisti, ki mu je do zunanjega videza in znamenj družbenega ugleda, si bo moral iskati pot kam drugam. Socialni delavec črpa samozavest iz globljih plasti. Socialno delo zahteva pogum za zagovarjanje izključenih in izločenih, neuglednih in prikrajšanih. Zahteva jasno zavest o poslanstvu poklica, o njegovi funkciji, prepričanost o nujnosti in koristnosti socialnodelavskega posredovanja; zahteva osebnostno, moralno trdnost in pokončnost.

*

Vir samozavesti je specifično strokovno znanje, ki pelje do uspešne pomoči. To znanje ni zgolj aplikacija znanja drugih ved; je ob reševanju praktičnih problemov ustvarjeno znanje, inventivno in specifično znanje, katerega pomemben sestavni del je znanje, ki ga socialni delavci izluščijo iz vsakdanjega znanja ljudi, s katerimi delajo. Zavest o tem, da si na strani tistih, ki nimajo drugega zagovornika, da uspešno, na podlagi specifičnega strokovnega znanja posreduješ pri reševanju problemov, vliva samozavest, ki je odporna pred omalovaževanjem nepoznavalcev.

*

Socialno delo ni poklic, ki bi si prizadeval za velike družbene spremembe, za hitre in korenite rešitve. Njegova naloga je oskrbeti ljudi, ki so v stiski tukaj in zdaj, z uporabo dosegljivih sredstev, s pragmatičnim iskanjem uresničljivih rešitev in drobnih sprememb. Zavedajte se, da niste vsemo-

gočni, pa tudi od družbenega okolja ne zahtevajte preveč, ampak po svojih močeh z vztrajnim sodelovanjem pri družbenem delu prispevajte k spreminjanju družbe. Ne preskakujte naravnega toka dogodkov. Želel bi, da bi si, preden se začnete vzpenjati po poklicnih, upravnih, akademskih in drugih lestvicah, pridobili osnovne izkušnje z neposrednim delom z ljudmi pri reševanju njihovih socialnih problemov. Brez take izkušnje boste slabši vodje, upravljavci in učitelji drugim, kot bi lahko bili.

*

Kar koli boste počeli, kar koli se vam bo dogajalo, iz vsega se učite, na vse glejte kot na priložnost za učenje. Neuspeh je predvsem izkušnja, ki nas o nečem pouči. Zalsti pa se učite iz uspehov. Analizirajte svoje ravnanje, ki je bilo uspešno; govorite o tem z drugimi, posredujte jim svoje uspešne izkušnje. Niso potrebne revolucije in radikalne reforme, teh je bilo že preveč. Izboljšujte svoje postopke. Delajte vsak dan malo bolje.

*

Negujte svojo sposobnost človeške simpatije, sočutja, velikodušnosti, radodarnosti. To je temeljni vzgib socialnega dela - je še več: identifikacija z drugim je temelj etike, spoznanje, da smo vsi »v istem čolnu«, da je naša usoda enaka.

*

Ko vsaj za nekaj časa večina med vami zapušča šolske klopi in vstopa v pravo, poklicno življenje, se bo marsikdo vprašal: Kaj mi je dala šola? Kako me je opremila za poklicno in osebno življenje v prihodnosti? To vprašanje implicira misel, da je odgovornost za vašo opremljenost, s katero stopate v poklicno življenje, le na strani šole. A ni tako. Je tudi na vaši strani. Zato moramo vprašanje zastaviti drugače: Kako ste izkoristili pretekla štiri leta ali pet let življenja? Kako dobro ste investirali svoj čas in energijo v svoj strokovni in osebni razvoj za prihodnost? Kako ste v tem času izkoristili ponudbo šole? Kaj ste prispevali, da bi vi in vaši kolegi, pa tudi učitelji imeli od te šole več? Na to vprašanje si bo lahko seveda odgovoril vsakdo sam, ni splošnega odgovora nanj. Sam vas lahko le spomnim, kaj vam je ponudila šola.

Ponudila vam je program, ki naj bi poglobil vaše razumevanje dogajanj v družbi in v človeku, oblik in vzrokov socialnih stisk in težav, program, ki naj bi vas seznanil z ustrojem družbe in njenih institucij, z naravo zapletenih socialnih problemov in prijemi, postopki in metodami njihovega reševanja na različnih področjih. Želeli smo, da bi pridobili znanje, ki bi vam omogočilo strokovno, ne zgolj zdravorazumsko ravnanje v odnosu do teh problemov. Da bi pojave razumeli globlje kot ljudje, ki v to šolo niso hodili, da bi uvideli nezadostnost zdravorazumskih razlag in načinov pomoči; da bi se naučili misliti in ravnati socialnodelavsko. Ponudili smo vam tri tisoč ur predavanj in vaj, ki so jih vodili habilitirani univerzitetni učitelji in sodelavci, program, ki je mednarodno primerljiv in ob katerem nam ni treba zardevati. Koliko ste spravili v svoje popotne torbe, pa je bilo odvisno od vas.

*

V kakšen svet vstopate? Kaj se od vas pričakuje? Kakšna je relevantnost znanja, ki ste ga pridobili? Stopate v svet protislovja med globalizacijo in individualizacijo. Globalizacija bo zahtevala od vas, da boste pogledali čez meje naše male domovine, morda, da si boste iskali delo v drugih deželah; zahtevala bo od vas mobilnost in prilagajanje, pa tudi sprejemanje tujega, sprejemanje pripadnikov drugih jezikov in kultur. Tekmovanje, na katerem temelji sedanji razvoj, zahteva od vas, da najdete svojo proizvodno nišo, to pa pomeni, da morate profilirati svojo individualnost, svoj posebni značaj, tisto, kar je samo vaše. Zdi se, da je resnično uspešen lahko le tisti, ki živi tisto, kar dela; samo tisti, ki črpa energijo za delo iz najglobljega osebnostnega jedra.

Svet, v katerega vstopate, pričakuje od vas opiranje na lastne moči, zahteva, da mislite s svojo glavo, zahteva od vas podjetnost. Minila bodo še leta, da bodo naši študentje tako neovirano spraševali kot na primer ameriški; a tu se začne podjetnost: pri samozavestnem in sproščenem spraševanju - tega sem vsaj osebno doživel zelo malo.

Svet, v katerega vstopate, zahteva od vas izostren občutek za socialno pravičnost, etični občutek, občutek za ljudi, saj smo vsak dan priča

teptanju osnovnih človeških norm na vseh koncih sveta, relativizmu in cinizmu. Opravljanje poklica, ki ste si ga izbrali, zahteva od vas politično opredeljevanje, ne glede na to, ali boste in v kakšnih okvirih boste politično aktivni. Socialno delo zahteva pogum za zagovarjanje izključenih in izločenih, neuglednih in prikrajšanih. Zahteva jasno zavest o poslanstvu poklica, o njegovi funkciji, prepričanost o nujnosti in koristnosti socialnodelavskega posredovanja; zahteva osebnostno, moralno trdnost in pokončnost.

*

Ko vas učitelji tako izpuščamo iz svojih rok, se zavedamo svoje naloge, arhetipsko upodobljene v pravljicah o očetu, ki odpravlja sinove na pot, naloge, da bi vam dali zadnje napotke in vas usmerili v življenju. Kajti, kot pravi filozof, minilo je stoletje dela in stoletje organizacije, osnovni problem našega časa je problem orientacije v vse bolj zapletenem svetu. Te svoje naloge se zavedamo, a ob njej se čutimo nemočne. Le kako naj vas usmerimo, ko pa se sami težko znajdemo.

Svet, v katerem živimo in v katerega vi zdaj z nepreklicno zaresnostjo vstopate, je videti vse bolj kaotičen, poln protislovij, drvi vse hitreje, vsak dan nam postreže z dogodki, ki pretijo v temelju zamajati še zadnje oporne točke in smernike.

Kljub neverjetnemu razvoju materialne in duhovne proizvodnje in kljub izkušnji dveh strahotnih vojn v tem stoletju človek še vedno uporablja vojno kot sredstvo za reševanje interesnih sporov. Humanitarno pomoč uporabljajo revni za iztrebljanje revnih ljudi druge vere, narodnosti ali političnega prepričanja. Kljub jasnim znamenjem, da smo z nebrzdanimi posegi v okolje porušili ravnovesje naravnih elementov, se ljudje ne znajo in nočejo dogovoriti o omejitvi te samopašnosti. Velika nasprotja med bogastvom in revščino ne le v globalnih razmerjih, ampak tudi znotraj bogatih držav, so videti gonilo blagostanja. Odkritja genetike odpirajo nepričakovane možnosti človekovega poseganja v lastno naravo in nas postavljajo pred doslej neznana in zapletena etična vprašanja.

Boga so že v preteklih stoletjih morij - tudi morij v njegovem imenu - dodobra razmrcvarili, ga v tem stoletju zaplinili v Auschwitzu in spremenili v prafaktorje v Hirošimi. Generalni intelekt, njegov naslednik, racionalni načrtovalec pravične družbe, ki se je kalil v londonski nacionalni knjižnici, je zmrznil v Sibiriji. Njegove posmrtne ostanke so zagrebli v Bosni in na Kosovu. Velike zgodbe so se izpele, težave pa ostale in se zapletle.

*

Na kaj naj se torej opre ubogi profesor, ki bi rad dal popotnico svojim varovankam?

Na vas - in na vse tisto, kar ste prinesle s seboj in kar ste pridobile v šoli. Genetiki nam obljubljajo nesmrtnost. Takrat se bomo do smrti napili. Do takrat pa, na srečo, imamo vsaj eno konstanto med temi našimi variablami. Iz nje sledijo še druge: bolezen, trpljenje, stiske - človeške stiske. S svojo življenjsko izbiro, izbiro poklica socialne delavke, ste dale vedeti, da ste zaslišale glas sočloveka v stiski in da se hočete nanj odzvati. To je osnova in votek vašega poklicnega in osebnega življenja. In o tem svojem nagnjenju ve vsaka med vami več kot kdor koli od nas. To nagnjenje vzemite resno: je namreč zares temelj vsega. V praznini vesolja je vse, kar imamo, ta medsebojna vez, ki nam pomaga prenesti pogled na večno minljivost.

V šoli smo vas učili kultivirati to nagnjenje. Učili smo vas prepoznati stisko, uvideti povezanost individualnih stisk in težav s splošnimi družbenimi problemi, sopogojenost individualnega in splošnega, družbenega in naravnega. Učili smo vas odzvati se na stisko drugega spoštljivo kot na stisko sočloveka, pozorno prisluhniti in pogledati svet s stališča drugega. Učili smo vas učiti se od ljudi, ki jim pomagate, dati se jim na voljo in jih istočasno voditi. Učili smo vas človeške neposrednosti, pristnosti, a vendar premišljenosti in discipliniranosti. Učili smo vas pogumno se zavzemati za tiste, ki jim ni lahko. Učili smo vas uporabljati svoje najboljše sposobnosti razmišljanja, opazovanja in logičnega sklepanja. Učili smo vas tkati vezi med ljudmi, da bi se med seboj podpirali in tako lažje premagovali težave. Učili smo vas vere v človekovo sposobnost samoobnavljanja in samopopravljanja, upanja v dober izid najtežavnejših zagat in dejavne ljubezni do tistih, ki jih je težko ljubiti.

*

Zavedajte se, da ste pripadnice privilegiranega poklica. Ne materialno ali družbeno, ampak bivanjsko privilegiranega, saj vam omogoča ohranjanje živosti, neprestano samoobnavljanje in rast ob pomoči drugim ljudem.

*

V davnih časih so se po samostanih prepirali, koliko angelov lahko stoji na konici igle. Naš planet je v vesolju kot atom diamanta na konici igle. In tu imamo stotnijo angelov, ki stoji na njem. Bodite dobri sli dejavne ljubezni do drugega.

*

Koliko velja vaša diploma v Evropi? To je težko reči. Morda več kot pri nas, saj ste končali štiriletno šolo v okviru Univerze, ko so v nekaterih evropskih deželah šole za socialno delo še vedno triletne (čeprav hitro kopnijo in se ustanavljajo štiriletne). V osrednjem delu Evrope se socialno delo še poučuje samo na visokih strokovnih šolah, a te so začele prevajati svoje nazive v angleščino, v kateri se jim reče *University for Applied Sciences* - torej vendarle univerze. Zanimivo sholastično vprašanje za Nemce in Slovence: Ali so visoki strokovni programi univerze uporabnih ved univerzitetni ali visoki strokovni? Naši študentje, ki se vračajo iz izpopolnjevanj na evropskih šolah, povedo, da so jim tam predavali isto, ali celo, da so doma pri kakem predmetu slišali več in bolje. Dokler vam je tistim, ki ste sposobni in ambiciozni in želite nadaljevati študij do doktorata iz socialnega dela, dokler vam je domovina mačeha, vam ne morem reči drugega, kot da poskusite srečo v tujini. Lažje boste prišli do magisterija kot pri nas.

Čestitam vam k diplomi.

Blaž Mesec

DODATEK OKTOBRA 2001

Ko danes oddajam to besedilo uredniku, lahko z veseljem in olajšanjem prekličem zadnja dva stavka. Kaže, da bomo vendarle kmalu imeli fakulteto za socialno delo in z njo odprto pot do najvišjih akademskih naslovov iz lastne stroke.

INDEKS LETNIKA 40 (2001)
(PO AVTORJIH GLEDE NA VRSTO PRISPEVKOV)

ČLANKI

Jasna Cajnko: Ali so socialni delavci ogroženi? 1: 37

Nika Cigoj Kuzma: Prostovoljno delo študentov Visoke šole za socialno delo 6: 363

Tanja Cink: Stres kot funkcija kulture 1: 43

Tomo Dadič: Šport kot sredstvo bogatitve in način življenja oseb s posebnimi potrebami 5: 255

Srečo Dragoš: Politizacija Rimskokatoliške cerkve (Poročilo o raziskavi) 1: 13

Charles A. Elmet: Neformalni oskrbovalci starejših odraslih (Obremenitev oskrbovalcev in koristi oz. prednosti skupin za samopomoč) 6: 323

Vito Flaker: Intervju kot umetnost spoznavanja (Etnometodološke beležke o tem, kako strokovnjaki spoznavajo uporabnike) 2-4: 77

Vito Flaker: Prostovoljno delo: delo za druge in zase 6: 305

Vera Grebenc: Ekspertiza na podlagi izkušnje in prepovedana vednost v pripovedih uživalcev drog 2-4: 105

Vera Grebenc: Ponesrečeni pobegi ujetnikov biografij 2-4: 151

Christopher Hall: Pripoved (naracija) in socialno delo (Nekaj o teoriji, analizi in praksi) 2-4: 191

Helena Jeriček (Urban Kordeš &): Komunikacija kot spiralno približevanje 5: 275

Sanja Kaube (Blaž Mesec &): Doživljanje bolnikov s kolostomo z vidika teorije Corbinove in Straussa o urejanju kronične bolezni (Poskusna teorija na osnovi kvalitativne analize) 2-4: 159

Andreja Kavar Vidmar: Socialna varnost v evropski zvezi 1: 3

Leonida Kobal: »Zlimam se z ljudmi« (Ugootavljanje terapevtskih učinkov pri prostovoljcih z vidika teorije navezanosti) 6: 335

Urban Kordeš (& Helena Jeriček): Komunikacija kot spiralno približevanje 5: 275

Tanja Lamovec: Uporabniška iniciativa in država 1: 29

Blaž Mesec (& Sanja Kaube): Doživljanje bolnikov s kolostomo z vidika teorije Corbinove in Straussa o urejanju kronične bolezni (Poskusna teorija na osnovi kvalitativne analize) 2-4: 159

Bojana Mesec: Nova generacija prostovoljcev, ki prihaja 6: 329

Mojca Pettauer (Nešo Stojanović &): Samomorilnost in mladi (Delo s suicidalno stranko) 5: 249

Milko Poštrak: Antropološki zorni kot 2-4: 207

Jože Ramovš: Prostovoljstvo pri delu z ljudmi in za ljudi 6: 313

Nino Rode (& Melita Žontar): Prostovoljci pri delu z zasvojenimi (Primer Centra za odvisnosti Kranj) 6: 355

Mateja Sedmak: Avto/biografski pristop k proučevanju etnično mešanih zakonskih zvez 2-4: 181

Nešo Stojanović (& Mojca Pettauer): Samomorilnost in mladi (Delo s suicidalno stranko) 5: 249

Mojca Urek: Življenjske zgodbe in njihov pomen (Nekaj izhodišč za proučevanje pripovedovanja zgodb v socialnem delu) 2-4: 119

Melita Žontar (Nino Rode &): Prostovoljci pri delu z zasvojenimi (Primer Centra za odvisnosti Kranj) 6: 355

ESEJ

Tanja Lamovec: Življenje vsakega človeka je vredno romana 2-4: 231

POROČILA

Nika Cigoj Kuzma (& Ines Kokalj): Projekti društva Boetika 6: 373
Natalija Jeseničnik (& Urša Slatenšek): Mednarodna delavnica evropske akademije za epilepsijo 1: 59
Ines Kokalj (Nika Cigoj Kuzma &): Projekti društva Boetika 6: 373
Ines Kokalj: Prostovoljno delo na področju socialnega varstva 6: 369
Urša Slatenšek (Natalija Jeseničnik &): Mednarodna delavnica evropske akademije za epilepsijo 1: 59

RECENZIJI

Rezka Osredkar: Darja Zaviršek (2000), *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: Založba /* Cf. 5: 289
Mojca Urek: Christopher Hall (1997), *Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate 2-4: 237

NEKROLOG

Vito Flaker: David Brandon (1941–2001) 6: 377

P O V Z E T K I

Pavla Raposa Tajnšek, Vida Miloševič Arnold, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Vlasta Rozman, Nataša Radonjič, Metoda Bole, Anita Kovačec, Mojca Mikolič, Sabina Rajšel

POSTOPKI, ORGANIZACIJA IN STANDARDI NA PODROČJU POSVOJITEV

Viš. pred. mag. Pavla Raposa Tajnšek, viš. pred. spec. Vida Miloševič Arnold in izr. prof. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič so predavateljice na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani. Vlasta Rozman, dipl. soc. del., je svetovalka na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve. Nataša Radonjič je diplomirana socialna delavka. Metoda Bole je diplomirana socialna delavka, zaposlena na CSD Radovljica. Anita Kovačec je diplomirana socialna delavka, zaposlena na CSD Ljubljana Center. Mojca Mikolič in Sabina Rajšel sta diplomirani socialni delavki.

Posvojitve so ukrep družbenega varstva, ki je usmerjen v koristi otroka, upošteva pa tudi potrebe drugih udeležencev posvojiteljskega trikotnika: otrokovih bioloških staršev in posvojiteljev. Zaradi velikega nesorazmerja med številom posvojenih otrok in številom parov, ki želijo posvojiti otroka, so posvojitve v Sloveniji že nekaj časa deležne precejšnje medijske odmevnosti. Pozornost javnosti je v tem trenutku namenjena zlasti stiskam bodočih posvojiteljev, ki dolga leta zaman hrepenijo po otroku, v senci te stiske pa ostaja temeljno vprašanje, ki si ga po strokovni in človeški plati zastavljamo v postopku posvojitve: kako doseči, da bo posvojitev res najboljša možna rešitev za otroka, rešitev, ki bo dobra ali vsaj sprejemljiva tudi za druge prizadete v tem procesu – za roditelje in posvojitelje, neredko tudi za rejnike. Raziskava, opravljena med strokovnimi delavci centrov za socialno delo, ki se ukvarjajo s posvojitvami, je pokazala, da se tudi del strokovne javnosti bolj ubada s problemom, kje dobiti otroke za posvojitev, kakor s problemom uvajanja sodobnih konceptov in metod socialnega dela v postopke posvojitev. Samo izjemoma, ko gre za nujno intervencijo, je naloga stroke odločati o drugih in za druge, zato je tudi postopek posvojitve skupna naloga vseh udeleženih v problemu, je proces skupnega iskanja in skupnega odločanja o možnih rešitvah, ki jih ob pomoči strokovnjaka odkrivajo uporabniki sami. Težko bi potrdili, da strokovno delo na področju posvojitev v vseh primerih že poteka kot projekt skupnega reševanja problema. Raziskava je pokazala, da so dosedanji koncepti in metode strokovnega dela z udeleženci posvojitev pomanjkljivi; potrebe otrok, roditeljev, posvojiteljev in rejnikov so v procesu posvojitve večkrat premalo upoštevane ali celo prezrte. Spremembe zakonodaje, organiziranosti in strokovnih standardov na področju posvojitev, za katere se zavzemajo strokovni delavci, morajo podpreti uveljavljanje bolj odprtih modelov posvojitve, ki zagotavljajo večjo transparentnost posvojiteljske realnosti in krepitev moči vseh udeleženih v trikotniku oziroma štirikotniku posvojitve: otroka, posvojiteljev, roditeljev in rejnikov. Anketirani strokovni delavci iščejo rešitve v spremembah družinske zakonodaje in dolgotrajnih postopkov za odvzem roditeljske pravice, v boljši organiziranosti in večji koordinaciji dela na področju posvojitev ter v urejanju mednarodnih posvojitev; zavedajo pa se tudi potrebe po dopolnjevanju znanja, ki je za strokovno delo na tem specifičnem področju socialnega dela odločilno.

Ključne besede: posvojitev, socialno delo, odprta posvojitev, priprave na posvojitev, mednarodne posvojitve.

Viktorija Bevc

KVALITETNEJŠE PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA UDELEŽENCEV PROGRAMA PSIHOSOCIALNE POMOČI V ZAKONSKI KRIZI ZARADI NEPLODNOSTI

Viktorija Bevc je diplomirana socialna delavka, voditeljica programa preventivne pomoči otrokom pri društvu posvojiteljskih družin Deteljica in programa psihosocialne pomoči zakoncem v krizi zaradi neplodnosti.

Avtorica predstavi doživljanje in posledice neplodnosti para, ki zakonca skoz leta prizadevanj, da bi zanosila in rodila otroka, pripelje v zakonsko krizo (socialna osamitev, bolečina, obup, razočaranje, mehanična spolnost, nestrpnost, nevrotičnost, odvisnostna potreba po otroku idr.). Vse to poseže v celotno življenje para in bistveno zmanjša kvaliteto življenja zakoncev in njunega delovanja. Ob vključitvi v program se srečata s spodbujevalnimi sredstvi (planinarjenje, branje, pisanje, srečevanje in prijateljevanje s pari, ki imajo podobne težave, idr.). Z njimi se paru odpira možnost, da se razbremeni bremena neplodnosti in se usmeri v zdravo, zadovoljno partnerstvo in pozneje v nadomestno starševstvo. Prav ta spodbujevalna sredstva pa so tudi elementi izboljšanja kvalitete življenja in posledično kvalitetnejšega preživljanja prostega časa.

Ključne besede: udeleženec v problemu, neplodnost ali jalovost, kriza zaradi neplodnosti, posvojitev, rejništvo, nadomestno starševstvo.

A B S T R A C T S

Pavla Rapoša Tajnšek, Vida Milošević Arnold, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Vlasta Rozman, Nataša Radonjič, Metoda Bole, Anita Kovačec, Mojca Mikolič, Sabina Rajšel

PROCEDURES, ORGANISATION AND STANDARDS IN THE FIELD OF ADOPTION

Senior lecturer Pavla Rapoša Tajnšek, MA, senior lecturer Vida Milošević Arnold and associate professor dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič are lecturers at University of Ljubljana School of Social Work. Social worker Vlasta Rozman is counsellor at the Ministry of Labour, Family and Social Affairs. Nataša Radonjič is a social worker. Social worker Metoda Bole works at Social Work Centre Radovljica. Social worker Anita Kovačec works at Social Work Centre Ljubljana Center. Mojca Mikolič and Sabina Rajšel are social workers.

Adoption as a measure of social welfare is focused on the child's benefit, but it takes into account the needs of other participants in the adoption triangle: of the child's biological parents and adopters. Due to a great disproportion between the number of adopted children and the number of couples wishing to adopt a child, adoption has for some time been attractive for the Slovenian media, public attention being at present directed mainly to distressed future adopters who have been longing for a child for years. In the shadow of that distress remains the fundamental question in adoption procedure: how to achieve that adoption will indeed be the best possible solution for a child and that it will be good or at least acceptable also for the other parties in the procedure – for biological, adoptive, and often also for foster parents. The research, conducted among professionals at social work centres that carry out the adoption process, has shown that even a part of professional public is more concerned with the problem of where to get children for adoption than with the problem of introducing up-to-date social work concepts and methods into adoption procedures. It is only exceptionally, in emergent interventions, the task of the profession to make decisions on others and for others, so that the adoption procedure remains the common project of all participants in the problem; it is the process of common search for possible solutions, which are discovered by users themselves, with the assistance of professionals. We cannot confirm that professional work in the field of adoption already takes place as a project of common search of solution in all cases. The research has shown that working concepts and methods of professional work with the participants in adoption are lacking; the needs of the child and its biological, adoptive and foster parents are often not considered enough or are even overlooked. The changes of legislation, organisation and professional standards in the field of adoption espoused by professional workers should support more open models of adoption that warrant greater transparency of the situation and empower all participants in the adoption triangle or quadrangle – the child and its biological, adoptive and foster parents. The surveyed professional workers seek solutions in the change of family legislation and of lengthy procedures of withdrawing parental rights, in better organisation and greater co-ordination of work in the field of adoption, in regulated international adoption, and they are also aware of the need for their supplementary education.

Keywords: adoption, social work, open adoption, preparations for adoption, international adoptions.

Viktorija Bevc

TOWARDS BETTER QUALITY OF LIVING FOR PARTICIPANTS OF THE PROGRAMME OF PSYCHOSOCIAL HELP IN CASES OF FAMILY CRISIS DUE TO INFERTILITY

Viktorija Bevc is a social worker and head of the programme of preventive help for children in the association of adoptive families "Deteljica", and of the programme of psychosocial help to spouses in crisis because of infertility.

The author presents the experiences and the consequences of infertility, which, through years of endeavours to conceive a child, leads the couple to a crisis (social isolation, distress, despair, disappointment, mechanical sex, intolerance, neuroticism, dependence-based need for children, etc.). It intervenes in the whole life of the couple and substantially lowers the quality of their lives and actions. Upon inclusion into the programme they are offered means of incentive (mountaineering, reading, writing, meeting and establishing friendly relations with similar problems, etc.). They open up a possibility for the couple to unburden the load of infertility and to turn towards sound, contented partnership and later substitute parenthood. Those "means of incentive" are the very elements of improved quality of life.

Keywords: participants in problem, infertility, adoption, fostering, substitute parenthood.

Visoka šola za socialno delo Univerze v Ljubljani
in
Društvo socialnih delavcev Slovenije
napovedujeta

KONGRES SOCIALNEGA DELA
Portorož 17.- 19. oktobra 2002

Izhodišča

Socialno delo je znanost in stroka, ki se ukvarja z neizmerno široko paleto ljudi, ki doživljajo različne socialne, duševne, ekonomske, zdravstvene in druge stiske (otroci, mladi, stari, brezdomci, nezaposleni, reveži, povratniki iz zaporov, uporabniki psihiatričnih služb, ljudje, ki imajo težave, povezane z uživanjem prepovedanih drog, alkohola, ki so gibalno ovirani, z nalepko duševno prizadetih, z družinami in njihovimi problemi itn.). Socialno delo je umeščeno v razne sisteme in sektorje, poleg še vedno prevladujočega javnega tudi v prostovoljnega in privatnega, delujejo v socialnih službah (centri za socialno delo, socialni zavodi, zavodi za zaposlovanje), v šolstvu (osnovne, srednje šole, šole s prilagojenim programom, vzgojne ustanove, varstveno delovni centri, vrtci), v zdravstvu (psihiatriji, pediatriji, onkologiji itn.), v pravosodnih organih (sodišča, zapori), v policiji, v upravi, industriji. Izhajajo iz različnih izročil (psihodinamsko, humanistično, radikalno, sistemsko, vedenjsko, v nalogo usmerjeno, kontekstualno refleksivno itn.) in uporabljajo veliko različnih metod, svetovanje (posamezniku ali posameznici, družini skupini, po telefonu, na terenu, v pisarni itn.), terapijo, skupinsko delo, asertivnostno usposabljanje in usposabljanje v socialnih spretnostih, individualno načrtovanje, ocenjevanje tveganja, zagovorništvo, zagotavljanje storitev, dajatev in informacij, uličnо, skupnostno delo, delo v soseski itn. Kongres ni samo priložnost za predstavitev vsaj dela teh izkušenj in dosežkov znotraj posameznih vej socialnega dela, temveč je tudi priložnost za proslavljanje raznolikosti in socialnega dela nasploh.

Prvi slovenski kongres socialnega dela z mednarodno udeležbo bo odprl številne aktualne dileme in predstavil pasti in vizije sedanje prakse socialnega dela in njegovega razvoja.

Socialno delo se sooča z velikimi družbenimi, ekonomskimi, političnimi, kulturnimi, demografskimi premiki, pa tudi s pomembnimi spremembami vsakdanjega življenja in življenjskih stilov, s tehnološkimi inovacijami, identitetnimi spremembami, drugačnimi načini komunikacije itn., ki so značilne za začetek tretjega tisočletja. Socialno delo se ukvarja s temi občimi vprašanji z vidika socialne pravičnosti, pa tudi zmanjševanja škodljivih posledic družbenih preobrazb, z vidika vsakdanjih potreb in okoliščin vsakega človeka, še zlasti pa tistih, ki jih družbene in druge razmere spravijo v stisko, z vidika globalnih procesov in strukturnih sprememb, z znanstveno disciplino in epistemološko refleksijo, hkrati pa z akcijsko, dejavno naravnanostjo. Socialno delo zaradi svojega mesta in načina spoznavanja stvarnosti ljudi z manjšo družbeno močjo razvija občutljivost za družbene probleme, kot jih doživljajo konkretni ljudje.

V času globalizacije in novih ureditev so vprašanja, ki si jih moramo postaviti:

- Kakšno je mesto socialnega dela v novem svetovnem redu?
- Kako prepoznavati v socialnem delu instrumente političnih in ekonomskih sprememb?
- Na kakšen način in kako močno se lahko socialno delo upira utilitarni logiki trga?
- Kaj je globalnega in kaj je še ostalo lokalnega v teoriji in praksi socialnega dela?

V času odmiranja države blaginje in uveljavljanja mešanih socialnih sistemov socialno delo izgublja tradicionalna oprijemališča, hkrati pa se krepi strokovna avtonomija in iskanje novih poti:

- Kako se soočiti s privatizacijo socialnih storitev?
- Kako zagotoviti sredstva za učinkovito socialno delo (dajatve, stanovanja, zaposlitev, hrano ipd.)
- Kako zagotoviti pravičnost pri dostopu do storitev?
- Kako zagotoviti nosilnost socialnih mrež?
- Kako vključevati druge stroke in vede v reševanje socialnih vprašanj?

- Kako zagotoviti sodelovanje neformalnih mrež?
- Katera znanja potrebuje socialno delo pri reševanju teh vprašanj?

Priča smo tudi institucionalnim spremembam - premiku od zavodskega varstva k skupnostnim službam, od uradniškega k aktivističnemu pristopu, od nadzorovalnega in pokroviteljskega odnosa k partnerskemu in zagovorniškemu.

Socialno delo v Sloveniji ni nikoli le reagiralo na socialne spremembe, temveč je bilo akter sprememb, inovacij in reform, ni bilo udeleženo le v uvajanju novih metod, temveč tudi novih programov, projektov in tudi prestrukturiranj celih služb.

- Kaj so inovativni potenciali socialnega dela danes?
- Kako vpliva osredotočenost na razvijanje skupnostnih socialnih služb, ki so dostopni uporabniku v njegovem običajnem okolju, na vsakdanjo prakso socialnega dela?
- Kako ustvarjati nove povezave v skupnosti?
- Kateri so kriteriji uspešnega dela izven institucionalnih standardov in v okvirih vsakdanjega življenja?

Moč uporabnikov socialnega dela se je v zadnjem času po eni strani okrepila - priča smo čedalje večji organiziranosti uporabnikov, postali so akter ne samo v politiki, temveč tudi v izvajanju storitev, v socialnem delu smo postali bolj občutljivi za njihove pravice, zagovarjamo njihovo sodelovanje, prilagoditev služb uporabnikom, zahtevam itn., po drugi strani pa ekonomski procesi (nezaposlenost, stanovanjska stiska, polarizacija na revne in bogate ipd.) zanesljivo manjšajo moč tistih, ki jih ti procesi potiskajo na rob.

- Kako upoštevati konkretne posameznice in posameznike in jim zagotoviti doseganje ravni občih pravic?
- Kakšno je razmerje med skrbniško in zagovorniško vlogo socialnega dela?
- Kako bomo vpeljali možnosti za pritožbe? Kako bo uresničevanje teh možnosti vplivalo na socialno delo?

Ti premiki zahtevajo, da v socialnem delu razvijamo vse večjo samorefleksivnost in samozavedanje, ki vplivata na teorijo, prakso in interdisciplinarnost socialnega dela. Zahtevajo ustvarjalno soočanje in dialog z drugimi strokami, ki mejijo na socialno delo.

V etosu postmodernizma je pluralnost teoretskih, konceptualnih izhodišč postala mogoča, mogoče so sinteze med pristopi, ki so se prej izključevali. Kljub temu sta diskusija med njimi in njihov dialog potrebna ali celo nujna, saj socialno delo potrebuje konceptualno trdnost in etična izhodišča, ki bodo omogočala orientacijo v gozdu idej in načinov ravnanja.

Z diskusijo imamo namen prispevati h konceptualni trdnosti socialnega dela v Sloveniji, omogočiti vrednostno orientacijo. S predstavitvijo teoretskih in praktičnih novosti afirmirati nove in učinkovite pristope, hkrati pa ne le spodbuditi udeležence k inovacijam, temveč tudi k refleksiji obstoječih oblik in usmeritev socialnega dela.

Kongres bo v prvi vrsti nacionalen, a z mednarodno udeležbo. Slovensko socialno delo ima kaj pokazati tudi v širšem prostoru, hkrati pa lahko vedno pridobimo z izmenjavami, ki presegajo naše meje. Tako bomo vabili ljudi iz neposredne soseščine (sosednje države, države jugovzhodne Evrope) kot tudi goste iz bolj oddaljenih krajev.

Vabilo k sodelovanju in podrobnejše informacije bodo sledili.

IZDAJE VISOKE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO

Srna Mandič (ur.), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (2.160 SIT)

Tanja Lamovec, *Kako misliti drugačnost* (2.160 SIT)

Tanja Lamovec, *Psihosocialna pomoč v duševni stiski* (2.160 SIT)

Blaž Mesec, *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu* (2.160 SIT)

Ellen Bass, Laura Davis, *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu* (razprodano)

Mojca Novak, *Razvoj evropskih modelov države blaginje* (2.160 SIT)

Judith Lewis Herman, Carol-Ann Hooper, Liz Kelly, Birgit Rommelspacher, Valerie Sinason, Moira Walker (Predgovor Darja Zaviršek), *Spolno nasilje: Feministične raziskave za socialno delo* (2.160 SIT)

Naročila: Knjižnica VŠSD, Topniška 33, 1000 Ljubljana, nika.cigoj.kuzma@uni-lj.si

Nove knjige sodelavcev VŠSD, ki so izšle pri drugih izdajateljih

Darja Zaviršek, *Hendikep kot kulturna travma.* Ljubljana: Založba /* cf.

Marija Ovsenik, Milan Ambrož, *Neprofitni avtopoietični sistemi.* Škofja Loka: Inštitut za samorazvoj

Srečo Dragoš, *Katolicizem na Slovenskem: Socialni koncepti do druge svetovne vojne.* Ljubljana: KRT.

Vito Flaker, *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov.* Ljubljana: /* cf. (3.650 SIT)

Nove knjige, zanimive za naše bralce

Pascal Dibie, *Etnologija spalnice.* Ljubljana: /* cf. (3.888 SIT)

Michel Foucault, Zgodovina norosti v času klasicizma. Ljubljana: /* cf.

Albert Mrgole, *Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci k nastajanju mladinskega prava.* Ljubljana: /* cf. (3.456 SIT)

David Šalamun, *Dobrodošli v Dializiju, potovanje na svojo odgovornost.* Ljubljana: /* cf. (1.026 SIT)

Založba / cf., Slomškova 15, 1000 Ljubljana, (061) 1344431, zoja.skusek@guest.arnes.si*

Kako naj bo urejeno besedilo za objavo v časopisu Socialno delo

• Besedilo je treba oddati hkrati v izpisu in na disketi ali po e-pošti. Izpis naj ima dvojen razmak med vrsticami. Besedilo naj bo zapisano v formatu RTF.

• Besedilo na disketi naj bo neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino, različnih velikosti črk ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številjenja odstavkov ali naslovov. Za citate, opombe, naslove ipd. bomo uporabili naš standardni tisk.

• Kurzivo ali podčrtavo (kar je ekvivalentno) uporabljajte samo za poudarjeno besedilo, v referencah za naslove knjig in revij in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove razdelkov v besedilu ipd. Krepke (*bold*) pisave ne uporabljajte.

• Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Le v citatih pustite izvirno obliko zapisa.

• Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene na konec besedila. *Ne* uporabljajte računalniškega formata opomb (ne pod črto ne na koncu). V glavnem besedilu označite opombo z zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript* (»nadpisano«). V tej pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe.

• Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov (npr. MS Word), temveč le grafične programe.

• Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden).

Primeri za navajanje knjig:

***Antropološki zvezki 1* (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.**

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, men and ethnography*. London: Routledge.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

Primeri za navajanje poglavij v zbornikih in člankov v revijah:

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo*, 32, 1-2: 54-60.

Če se avtorjevo ali urednikovo ime ponovi, ga zaznamujete z dvema črticama (–) namesto imena. Podnaslov se piše za dvopičjem po glavnem naslovu. Pri revijah in zbornikih obvezno navedite strani, kjer se nahaja besedilo, pri reviji za dvopičjem, pri zborniku v oklepaju.

• Reference v besedilu naj bodo urejene po naslednjem zgledu: **... (Čačinovič Vogrinčič 1993; prim. tudi Miller 1992)...**, in sicer enako, če gre za avtorje ali za urednike (brez »ur.« ipd.). Kadar citirate, navedite tudi stran v viru, npr. **... (Benjamin 1962: 111)...** Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. **...(Miller 1984: 111; 1992: 87)...** Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, se njegovo ime v oklepaju izpusti, npr. **... po Millerjevi (1992: 32) je...** Kadar je referenca edina ali bistvena vsebina opombe pod črto, oklepaja ne pišite. Če navajate zaporedoma isti vir na isti strani, uporabite **... (*ibid.*)...**, če pa isti vir na drugi strani, uporabite »*op. cit.*«, npr.: **... (*op. cit.*: 121)...**

• Ne uporabljajte več kot tri stopnje vmesnih naslovov (1, 1.1, 1.1.1).

• Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, *et al.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: **... igra [*play*]...**; s tem zaznamujte tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: »**... [družina] ima funkcijo...**«, »**... vse tuje besede [...] in latinske...**«.

• Druga datoteka naj vsebuje povzetek v 10-15 vrsticah in 3 do 7 ključnih besed. Omembe avtorja naj bodo v tretji osebi. Dodajte kratko informacijo o avtorju (v tretji osebi), npr.: **Dr. X Y je docentka za sociologijo na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.** Obvezno pripišite tudi svoj naslov in telefonsko številko.

social work
Vol. 41, February 2002, Part 1
Published by University of Ljubljana School of Social Work
All rights reserved

Editorial Advisory Board

Vika Bevc
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Editor
Bogdan Lešnik

Associate Editors
Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editors
Topniška 33, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 43-77-615, fax 43-77-122
e-mail socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Editorial Advisory Board (cont.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

selected contents

Pavla Rapoša Tajnšek, Vida Miloševič Arnold, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Vlasta Rozman, Nataša Radonjič, Metoda Bole, Anita Kovačec, Mojca Mikolič, Sabina Rajšel
PROCEDURES, ORGANISATION AND STANDARDS IN THE FIELD OF ADOPTION 1

Viktorija Bevc
TOWARDS BETTER QUALITY OF LIVING FOR PARTICIPANTS OF THE PROGRAMME OF PSYCHOSOCIAL HELP IN CASES OF FAMILY CRISIS DUE TO INFERTILITY 43

ENGLISH ABSTRACTS 69

Published in six issues per year

članka

Pavla Rapoša Tajnšek, Vida Miloševič Arnold, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Vlasta Rozman, Nataša Radonjič, Metoda Bole, Anita Kovačec, Mojca Mikolič, Sabina Rajšel
POSTOPKI, ORGANIZACIJA IN STANDARDI NA PODROČJU POSVOJITEV 1

Viktorija Bevc
KVALITETNEJŠE PREŽIVLJANJE PROSTEGA ČASA UDELEŽENCEV PROGRAMA PSIHOSOCIALNE POMOČI V ZAKONSKI KRIZI ZARADI NEPLODNOSTI 43

nagovor

IZBOR MISLI IZ NAGOVOROV DEKANA OB PODELITVI DIPLOM DIPLOMANTKAM IN DIPLOMANTOM VISOKE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO 1996-2001 • Blaž Mesec 57

indeks

LETNIK 40 (2001) 65

povzetki

SLOVENSKI 67
ANGLEŠKI 69

ISSN 0352-7956 UDK 304+36